

TARTU RIIKLIK ÜLICOOL

Eesti keele kateeder

A. ZW E I G I R O M A A N I "Ö P P E T U N D
V E R D U N I A L L " E E S T I K E E L S E
T Ö L K E A N A L Ü Ü S

Diplomitöö

Juhan N u r m e

Juhendaja vanemõpetaja

Aino V a i m e t

T a r t u 1968

E E S S Ö N A

Kui võrrelda tõlkekirjanduse osatähtsust meie kirjanduses tõlkekriitiliste artiklite arvuga, siis torkab silma suur eaproportsionaalsus. See ei tähenda sugugi, nagu ei väariks tõlke-teosed kriitikute tähelepanu, nagu polekski tarvis tõlketeeid analüüsida. Tegelikult vajavad tõlkekirjanikud nagu kirjanikudki kriitikat.

Analüüsimiseks tuli valida teos, mille nii originaali kui ka ka tõlke sai kergesti kätte. Originaali sõnavara pidi olema rikas, sisaldama mitmesuguseid reaale ja sõnu erinevatest stilistilistest kihtidest. Valik langes N. Andreseni kui ühe staa-žikama saksa keelest tõlkija viimase aja mahukamale tööle, nimelt A. Zweigi teose "Öppetund Verduni all" tõlkele,¹ mis loetletud tingimustele vastas. Et romaan meie lugejaskonna hulgas populaarne ei ole - 1965. aastal ilmunud tõlge seisab veel 1968. aastal raamatukaupluse riiulil - , see ei olnud antud juhul oluline. Kirjastusele nimetatud teose plaani võt-mise pärast etteheiteid küll teha ei saa, sest kirjanduse ajaloos on kõne all oleval teosel oma kindel koht.

¹ A. Zweig. Öppetund Verduni all. Tallinn, "Eesti Raamat", 1965.

² A. Zweig. Erziehung vor Verdun. Aufbau-Verlag Berlin, 1955.

Klassika väljaandmise kohta on öelnud A. Annist: "Seega peaks meie tõlkekirjanduse miinimumi hulka kuuluma kogu esmajärguline klassika, kas või umbes selles ulatuses, nagu seda töutakse ülikoolis maailmakirjanduse kursusel."¹ Arnold Zweig kuulub ülikoolikursusesse ning kui mitte kõigi, siis mõne tähtsama teose tõlkimine tema romaanide sarjast "Valgete meeste suur sõda" on õigustatud ja vajalik, isegi sel juhul, kui see ei vasta enam tänapäeva kirjanduslikule maitsele.

Raskusi töö kirjutamisel tekitas asjaolu, et tõlketeose analüüsi metodoloogia on veel välja töötamata ja polnud võimalik toetuda eelnevatele analoogilistele uurimustele. Teisest küljest muutis see aga töö huvitavamaks, samuti nagu tõik, et kriitika on Andreseni kahe silma vahele jätanud. Seega käesolev diplomitöö püüab Andreseni kui tõlkekirjaniku töö vaagimisel esimesi vagusid ajada.

¹ A. Annist. Süstemaatilise tõlkekultuuri poole. - "Keel ja Kirjandus". 1962, nr. 11, lk. 698.

S I S S E J U H A T U S

Suurema osa meie lugemisvarast moodustab tõlkekirjandus, nii oli see juba minevikus ja on ka tänapäeval. Seejuures pole tõlkekirjanduse käes ülekaal mitte ainult kvantitatiivses, vaid ka kvalitatiivses mõttes. Meie oma autorite looming jääb tihti alla maailma parimate kirjanike teoste tõlgetele ja sageli mitte ainult karakterite ilmekuselt, elutundmiselt, mõttejõult, mis on mõistetav, vaid ka keelelisest küljest. See on üks tõlkekirjanduse populaarsuse põhjusi, kuid kindlasti tuleb arvestada ka lugeja loomulikku teadmisanu, iga inimese soovi rohkem teada, mis toimub väljaspoole tema maa või keele piire. Ja kui lugejale pole kättesaadav originaal või ei oska ta võõrkeeli, siis pöördub ta tõlketeose poole, mis teeb talle teises keeles kirjutatu mõistetavaks ja nauditavaks.

Niisiis võib öelda, et tõlkekirjandus aitab tõsta meie rahvusliku kirjanduse taset, parandab lugejate maitset, laiendab nende silmaringi. Võib isegi kinnitada, et rahvuskultuuri kujunemine ei ole isoleeritult, teiste rahvaste kultuurisälvutustest lahus mõeldav.¹ Rahvuskultuuri edasise arengu kiirus sõltub aga sellest, kui kiiresti suudetakse omaks võtta

¹ O. Samma. Uht-teist tõlkimisest ja tõlkijatest. - "Keel ja Kirjandus", 1962, nr. 7, lk. 385.

see progressiivne ja uus, mis teised rahvad on loonud.

Tõlkekirjanduse tähtsuse on punkthaaval üles lugenud Oleksi Kundzits.

1. Tõlkekirjandus kuulub iga rahva kirjanduse põhivara hulka.

2. Täisväärtuslik tõlge on samaväärne originaalloominguga.

3. Kunstiline tõlge arendab keelt - kirjakeele arendamisel ei ole tal sugugi väiksem osa kui originaalloomingul. Tõlkija toob keelde uusi kujundeid, mõisteid, annab sõnadele uusi ülekantud tähendusi, loob neologisme, reprodutseerib originaali keele stiili, kujuloomise võtteid, emotsionaalsust, s. t. annab oma keele vahenditega edasi teise rahva kultuuri.¹

Tõlkimise eesmärk on anda originaali keelt mittevaldavale lugejale (või kuulajale) võimalus tutvuda üksikaliselt antud tekstiga (või kõnega). Kunstiteose puhul tuleb sisu kõrval erilist tähelepanu osutada vormi iseärasuste reprodutseerimisele, viimane tunnus eraldab kunstilist tõlget igasugustest ümberjutustustest, ümbertegemistest jne.²

Praktiliste tähelepanekute järgi on tõlkeid jagatud kolme liiki: sõnasõnaline, adekvaatne ja vaba tõlge. Niisugusel jagamisel ei lähtuta küll ühest kriteeriumist: kord märgitakse siin keeleliste elementide, kord jälle peamiselt kunstiliste kujundite, žanride, autori individuaalsete iseärasuste vastavust või mittevastavust.

¹ O. Kyrgyzov. *Толкование и перепарирование языка*. - Мачмуребо непубога. Рг. колл. Н. Т. Аннокетбекни. Москва, 1953, стр. 7-45.
² А. В. Тезаров. *Введение к морфологическому языку*. 2 изд. Москва, Издательство литературы на иностранных языках, 1958, стр. 11.

Ka terminit 'sõnasõnaline tõlge' mõistetakse mitmeti.

Ühel juhul tähendab see peamiselt tõlke stiili mittevastavust originaali stiilile, teisel juhul sisaldab sõnasõnalise tõlke mõiste endas aga süüdistuse, et originaali keele leksikaalsed ja grammatilised nähtused on üle kantud tõlkekeelde ning sellega risustatud seda. Üldjuhul tähendab aga sõnasõnaline tõlge niisuguste elementide vastavust, mille vahel tegelikult vastavust ei ole või on see vaid osaline.

Teine äärmus on vaba tõlge. Seda iseloomustab originaali tekstiga liiga meelevaldne ümberkäimine. Tõlkija kaldub originaalist kõrvale, moonutab selle mõtet, jätab teksti vahele või paneb omalt poolt midagi juurde.

Nende kahe tõlkeviisi vahele jääb adekvaatne ehk täisväärtuslik ehk loov tõlge. Sellelt tõlkelt nõutakse, et see ütleks lugejale sedasama, mis originaal ütles originaali lugejale, s.t., et peaks olema säilinud originaali sisu, kujundite süsteem ja üldine häälestatus. Sellisest tõlkest peab olema näha autori individuaalsus, tema kirjutamismaneer, lauserütm. Tõlke keel peab olema täies kooskõlas vastava rahva keelelaadiga.

Nii et adekvaatsele tõlkele ei esitata just väikesi nõudeid. Neid täita ei saa ainult üksikelementide võimalikult täpse edasiandmisega. Pealegi pole ühest keelest teise nagunii kõike võimalik tõlkida, kohati tuleb ikka millestki loobuda, jätta täpselt edasi andmata autori kujund, mõni arhaism või dialektism. Ent kui tõlkija tunneb hästi autori kujundusvõtteid, siis võib ta teisel puudujäägid teiste kujunditega kompenseerida.

Tõlkimisprotsess pakub huvi ka tunnetusteooria seisukohalt. Teatavasti on kunst üks maailma tunnetamise viise. Kui

kunstnik loob, siis toetub ta elavale tegelikkusele. Tõlkija peegeldamise objektiks on aga vahendatud kunstiline tegelikkus (originaal), mida tõlk peab uuesti peegeldama, s.t. looma uue kunstiteose oma keele vahenditega. Ent pole päris õige, et tõlk ainult peegeldab peegeldatut. Tõlk peab tundma siiski ka originaali loomise ajandiks saanud ainet.¹ Nii on soovitatav, vahel lausa mõõdapääsematu, et bioloogialast raamatut tõlgiks bioloog, füüsikaalast - füüsik. Ei saa ilukirjanduse tõlk tõlkida ilukirjandustki, milles käsitletakse tõlgile tundmatuid erialaseid probleeme, ilma et ta ei konsulteeriks ajatundjatega. Selleks et tõlgitavas teoses käsitletavat ainet õigesti edasi anda, peab tõlk seda ka ise tundma. Selleks et taas luua originaalis kirjeldatud elamusi, peab tõlk toetuma oma isiklikele elamustele. Seepärast on väga vajalik, et tõlk tunneks hästi elu, et ta oleks palju näinud, palju läbi elanud, et tal oleksid laialdased teadmised.

Teisest aspektist läheneb tõlketegevusele sakslane A. Kurella. Tõlkeprotsess on üheaegselt analüüs ja süntees, teaduslik uurimus ja kunstiline looming, väidab ta. Enne tõlkima asumist süveneb tõlkija võõrasse teksti, püüab öeldu olemusse tungida, välja selgitada autori stiili iseärasused. Sealjuures kasutab ta abivahendeid. See on ülekaalukalt analüütiline, teaduslik protsess. Tõlketegevuse tulemus - tõlge, on aga süntees. Siin teeb tõlkija sedasama mis kirjanik: otsib sõnalist materjali, valib sünonüüme, grammatilisi konstruktsioone, loob uusi keelelisi kujundeid. See on loominguline protsess.

1 B. Orlov. Типология языков перевода. - Математика перевода. Тр. 6. изд. В. И. Ильичева. Москва, "Высшая школа", 1965, стр. 53.

Sellest arutlusest selgub ka, mida tõlk peab oskama ja teadma.

1. Ta peab oskama analüüsida originaali teksti, mõistma kõiki selle peensusi.

2. Tõlk peab tundma reaale, mis on seotud originaali teema ja tekstiga. Peab teadma, kuidas on vastaval epohhil nimetatud esemeid ja kuidas on nimetused muutunud.

3. Tõlk peab oskama, kasutades kõiki emakeele rikkusi, luua uut kunstipärast teksti.¹

Ehkki Kurella toob niisuguse järejkorra, vaidleb ta sellele otsekohe vastu: "Minu meelest oleks aga õige just vastupidi. Teksti analüüsi ja reaalide leidmisega saab hakkama igaüks. Et täita kolmanda punkti nõudmisi, on tarvis kirjanduslikku annet."²

On avaldatud mõtteid, et tõlkekirjanikke võib klassifitseerida ka olenevalt nende tõlkimisviisist, sellest, kuidas nad originaalile lähenevad.³

1. Tõlgid-teadlased on tohutu eruditsiooniga, tunnevad suurepäraselt keelt, originaalist püüavad edasi anda kõike: formaalseid iseärasusi, kujundeid pisimate detailideni, teose filosoofilist suunitlust, ajastu koloriiti, ühe sõnaga -

¹ A. Kypredisa. Творчество и практическая работа. - Массовое творчество. Ряз. колл. II. Т. Антоновский. Москва, "Ленинское знамя", 1959, стр. 417-420.

² Самар, стр. 420.

³ Г. О. Табрык. Типы научной работы русского поэтического творчества. - Массовое творчество. Ряз. колл. А. Тамбов. Москва, "Ленинское знамя", 1964, стр. 353-358.

ideaalne tõlge oleks nende arusaamade järgi originaali täpne jälgend, püüdliselt nikerdatud reaallune.

Koopia on võimalik skulptuurist, maalist, ent ilukirjandusliku tõlke materjaliks on keel - muutub keel, muutub ka vorm. Andnud edasi kõik originaalis leiduva, ei suuda niisugused tõlgid säilitada sageli peamist - originaali poeetilisust, vahenditust ja värskust. Nende sõna sureb reas ja ei eruta lugejat. Niisuguste tõlkide töö rikastab teadust, aitab ühe või teise poeedi loomingut paremini mõista, kuid nende tõlked pole tõelised poeetilised saavutused, mis läheksid emakeelse poeesia varamusse.

2. Tõlkekirjanikud, kes kohandavad tõlgitavaid autoreid oma loominguliste iseärasustega. Kas tahtlikult või tahtmatult toovad nad tõlkesse midagi omapoolset. Tõlkimiseks valivad nad enamasti teoseid, mis vastavad kõige enam nende väljenduslaadile. Kuid ka nii ei õnnestu neil alati ümber lülituda. Nende jaoks ei ole kunstiline tõlge mitte niivõrd loominguline ülesanne, kuivõrd eneseväljendusvahend.

3. Tõlgid, kelle tööd võib võrrelda näitlejatööga. Luues mõnd lavakuju, ei suru hea näitleja end kujule peale, vaid kehastub ise ümber. Ka selle rühma tõlgid ei aseta nähtavale oma loomingulist mina. Nende jaoks eksisteerib autor ning, vastavalt võimetele, püüavad nad viimast võimalikult paremini ja täiuslikumalt edasi anda. Kui muutub autor, muutub ka tõlgi tõlkemaneer.

Lõpuks möönab J. Gavruk siiski, et selline jaotus on õige

vaid laias laastus võetuna.

Ikka ja jälle ^{kerkib} tõlkealases kirjanduses üles küsimus, mis on tõlkimine oma olemuselt - kas looming, käsitöö või interpreteering. Põhimõttelist vahetegemist on tarvis selleks, et mõnikord õigustatakse tõlkija omavoli, karpimisi, täiendusi, parandusi tõlke loomingulise printsiibiga. Kui pidada tõlget aga käsitööks, siis jõuaksime välja bukvalismi heakskiitmiseni.

On muidugi selge, et tõlkijast kirjanikku teha ei saa, mõlema töömaterjaliks on küll sõna, kuid lähenemine ainele sootuks erinev. Samuti pole õige tõlkimist käsitööks nimetada, selleks on seal liiga vähe šabloonilisust ja liiga palju kordumatut, uut. Tuleb nõustuda kirjandusteadlase O. Jõe arvamusga: "Minu arvates sarneneb tõlkimine kõige rohkem interpreteerimisega. Ja kui tõlkija on interpreteerija, siis tähendab see ikkagi ka teatavat loomingulist momenti tema töös. Sest kui ühel alal peetakse interpreeti kunstnikuks, miks siis teisel alal mitte?"¹

Kogu eespool öeldu käib kõigepealt ilukirjanduse tõlkimise kohta. Just ilukirjanduse, mitte niivõrd publitsistika või tarbekirjanduse tõlkimisel kerkivad üles loetletud probleemid, sest ainult ilukirjandus kasutab keelaliste väljendusvahendite kogu rikkust.

Vaatamata sellele, et tõlkimisega on tegeldud juba kaua ning igas kultuurkeeles on häid tõlkeraamatuid, ei ole tõlketeooria veel lõplikult välja kujunenud. Olemasolevate

¹ O. Jõgi. Kongressijärgseid sõnasõlmitusi. - "Looming", 1966, nr. 4, lk. 659.

seisukohtadega tutvumiseks on läbi loetud kõik "Keeles ja Kirjanduses" ilmunud vastavasisulised artiklid. Neis on puudutatud küllalt paljusid tõlkealaseid probleeme. U. Lehtsalu on põhjalikult läbi töötanud fraseologismide tõlkimise¹, käsitleb kõnekujundite tõlkimist.² H. Sepamaa vaeb mehhaanilise ja loova tõlkimise vahetõlke ja selgitab kompensatsioonimeetodit.³ O. Samma puudutab dialektismide tõlkimist.⁴ Lähemalt refereeritakse nende seisukohti diplomitöö vastavate osade juures. Peale selle on tutvutud ulatusliku venekeelse materjaliga. Eriti palju andis koguteos "*Мачмынто репутация*" . Võibki öelda, et töö teoreetiline alus on saadud "*Мачмынто репутация*" ja "Keele ja Kirjanduse" artiklitest.

Otseselt on tõlke retsenseerimist puudutanud J. Molotskovski. Tema nõuab, et see, kes kirjutab tõlkest, peab kinni pidama vähemalt kolmest reeglist: 1) ei tohi otsustada tõlke üle, kui ei tunta originaali, 2) võtma arvesse vigade korduvust ja arvu, 3) pöörama peamist tähelepanu tõlke ideelisele õigsusele, autori keele ja stiili edasiandmisele. Molotskovski arvab, et lingvistilise tekstuaalsuse jälgimine viib retsen-

¹ U. Lehtsalu. Inglise fraseoloogia tõlkimisest. - "Keel ja Kirjandus", 1963, nr. 9.

² U. Lehtsalu. Steinbecki kõnekujundid eesti keeles. - "Keel ja Kirjandus", 1966, nr. 4.

³ H. Sepamaa. Pilk ilukirjanduse tõlkimise küsimustesse. - "Keel ja Kirjandus", 1967, nr. 2.

⁴ O. Samma. Uht-teist tõlkimisest ja tõlkijatest. - "Keel ja Kirjandus", 1962, nr. 11.

sendi eemale põhiülesandest. Alles pärast seda, kui retsensent on endale selgeks teinud ja lugejale ära seletanud, mil määral tõlge annab edasi originaali, on tal õigus asuda konkreetse tekstianalüüsi juurde. Kuid nii ühel kui teisel staadiumil peab ta silmas pidama tervikut, nägema puude tagant metsa.¹

Tutvusin ka mõningate eestikeelsete tõlkeretsensioonidega. Neist A. Kurtna², pöörates peamist tähelepanu teksti ladususele, analüüsib üksnes möödalaskimisi. U. Põks³ vaatab leksikaalseid vigu, väljajätte, juurdelisamisi, puudutab grammatikaküsimusi - näeb ka ainult nähtusi, millega ta rahul pole. H. Lepiku⁴ retsensioonis on pearõhk asetatud sellele, kas tõlgil on õnnestunud säilitada originaali emotsionaalsust. Vigade kõrval toob ta näiteid ka õnnestumistest.

Diplomitöö kirjutamisel lühikesi ajakirjaretsensioone eeskujuks võtta ei saanud, ometi aitasid nad välja kujundada põhiprintsiipe, mille alusel võis hakata diplomitööd kirjutama. Esiteks näitasid nad seda, et ebaõnnestumiste kõrval tuleb vaadelda ka õnnestumisi. Teiseks seda, et mida rohkem üksiknähtusi analüüsis puudutada, seda täpsem saab tõlkele antav üldhinnang. Tõlkele üldhinnangu andmine ongi diplomitöö põhieesmärk. Kõrvaleesmärgiks on selgitada, kui võrd on tõlkijal õnnes-

¹ *Э. М. Мухоморов. Экзотика и поэтика поэмы. - Математика и поэзия. Изв. науч. А. Тамб. Москва, "Современник", 1964, стр. 427.*

² A. Kurtna. A. H. Tammsaare "Tõde ja õigus" I vene keeles. - "Keel ja Kirjandus", 1963, nr. 10.

³ U. Põks. "Jäine raamat" ja "Antarctica ahoy!" - "Keel ja Kirjandus", 1965, nr. 4.

⁴ H. Lepik. "Väike Illimar" jõudis Soome. - "Keel ja Kirjandus". 1968, nr. 1.

tunud edasi anda originaali mõtet ja stiili, vaadata, kuidas ta seda on teinud, kas ta on arvestanud tänapäeva tõlketeooria nõudeid.

Töös teostatud analüüs põhineb originaali ja tõlke teksti võrdlemisel saadud andmetel. Tõlget on võrreldud originaaliga umbes kahe kolmandiku teose ulatuses. Kuna edasine võrdlemine enam midagi olulist uut ei andnud, on piirdutud sellega.

Töö käigus tuli kasutada mitmesuguseid sõnaraamatuid, nende hulgas on "Der grosse Duden" , E. Muugi "Väike saksa-ees-
ti sõnaraamat" jt., mida viidetes pole märgitud, küll aga kirjanduse loetelus.

I. TÖLKIMISE SEISUKOHALT HUVIPAKKUVAID GRAMMATILISI NÄHTUSI

Viimasel ajal on aina rohkem tähelepanu hakatud osutama tõlketevuse, kui nii võib ütelda, stereotüüpsele küljele. On ilmunud mitmesuguseid uurimusi grammatiliste konstruktsioonide vastavuse kohta.¹ See on ka mõistetav, sest sõnade seostumisviisi ja edasiantava informatsiooni vahel on kõige tihedam sõltuvus. Ent kui võrdlev grammatika kõrvutab erinevaid grammatilisi konstruktsioone ning ei pööra tavaliselt tähelepanu nende koosseisu kuuluvatele sõnadele, teeb seda vaid mõnikord seoses sõnade rektsooniga, siis tõlketoorias vaadatakse mõlemaid lahutamatus ühtsuses. Eri keelte puhul ei vastandagi tõlketooria niivõrd grammatilisi vorme, kui võrd tüüpilisi kontekste, milles grammatilised ja leksikaalsed nähtused on tihedalt seotud.² See tähendab aga, nagu Fjodorov ütleb, et "tõlkija eesmärgiks ... jääb ikka mõtte ja stiili edasiandmine,

¹ М. М. Бабанова. Многообразие лексических соотношений при переводе с русского. — III сборник переводов. Пог. руг. А. С. Бархударова. М., Издательство Ун-та Меххнарогов, 1963, стр. 84.

Ю. Казар, А. Кукин. Перевод грамматики с русского языка на армянский. — III сборник переводов. 1963, стр. 77.

² А. Мейер. К вопросу об аналогии грамматических явлений при переводе. — III сборник переводов. 1963, стр. 5.

mille originaalkujule vastavad teises keeles teised formaalsed vahendid. Ja ainult neil juhtudel, kui originaali grammatilise vormi üksikud iseärasused etendavad kindlat stilistilist osa - näiteks lausete lühidus, parallelism sõnaühendite või lausete moodustamisel, ühe või teise lauseliikme korduv kasutamine - on tõlkija ülesandeks, kui just mitte otse nendesamade joonte taasloomine, siis nende funktsiooni edasiandmine analoogiliste keeleliste vahenditega."¹

Grammatiliste kategooriate vastavuse ja mittevastavuse vallas toob tõlketeooria ära tavaliselt kolm võimalust.

1. Originaali keele grammatilisele nähtusele ei leidu tõlke keeles vastet.

2. Tõlke keele grammatikas leidub elemente, mis puuduvad originaali keeles.

3. Tõlke keele grammatikas on kategooriaid, millel on originaali keeles formaalselt vasted olemas, tegelikult aga mitte.

Neljandast võimalusest, kahe keele grammatiliste vormide kokkulangevusest, tavaliselt ei räägita. Et aga ka see võimalus eespool loetletute kõrval olemas on, seda näitab järgnev analüüs.

V e r b .

Vaatan mõningate saksa keele kõneviiside ja aegade eestindamist. Kõigepealt indikatiiv. Missugused on saksa indikatiivi ajavormide vasted eesti keeles?

¹ vt. B. Fegorob. *Введение к морфологии русского языка*. стр. 156.

Enamasti ei moodusta probleemi preesens. Nii saksa kui eesti keeles väljendab ta ühtemoodi kõnelemise ajal toimuvat tegevust, kestvat minevikust tulevikku ulatuvat tegevust, ka tulevikku.

"Ich mag die Luft der
Schreibstube nicht." (36)

"Ma ei kannata kantseleiõhku."
(26)

Süss und ehrenvoll ist es
fürs Vaterland zu sterben.
(40)

Magus ja auväärne on isamaa eest
surra. (29)

Zum erstenmal auch bemerkt
er wieder Blumen an den
Trichterrändern. (43)

Esmakordselt märkab ta lehtri-
äärtel jälle lilli. (32)

Kuid niisugune ekvivalentne tõlkimine ei ole sugugi ainus võimalus. Teatavasti on eesti keeles olevik lähedalt seotud täisminevikuga. Täismineviku korral lähtutakse ju ka oleviku hetkest. Tegevus on alanud ainult minevikus, kestes olevikus edasi.

Im Augenblick spielt er mit
einer herumstrolchenden Kat-
ze, die lautlos in einem Brom-
beerstrauch aufgetaucht ist.
Ihre flaschengrünen Augen zer-
ren an dem Wurstzipfel neben
Bertins linker Hand auf dem
durchfetteten Wurstpapier. (34)

Ta mängib ringihulkuva kassiga,
kes hääletult põldmurakapuhmast
on esile pugunud. Kassi klaas-
rohelised pärani silmad on pööra-
tud vorstiotsale ja rasvasele
vorstipaberile Bertini vasaku
käte kõrval. (25)

Käesoleval juhul on saksa keele tegevusprotsessi tähistav verb asendatud eesti keeles olukorda tähistavaga. Sellest ongi tingitud aegade muutus.

Wendet sich eine Sache erst
zum Glück, so tut sie es gründ-
lich... So merkwürdig bewahr-
heitet sich an ihm das Ge-
setzt der Doppelfälle. (46)

Kui üks asi kord heaks on pöö-
dunud, siis juba täielikult...
Tähelepandavalt on kaksikjuhuste
seadus tõestunud. (33)

Puhuti on Andresen valinud saksa preesensi eestikeelseks vasteks imperfekti.

Als eines unter sechs Kinder
des Drehers Otto Pahl macht
er die Volksschule durch...
Frühzeitig fällt der vorzüg-
liche Kopf auf, den der kleine
Kerl besitzt... als Sohn des
Drehers aber beendet er sei-
ne Schulbildung mit dem vier-
zehnten Jahr und eine Lehr-
stelle in einer Druckerei
ist das einzige, was die Für-
sprache der Lehrer ihm ver-
mittelt. (24)

Nagu teisedki viis treial Pahl
last käis ta algkoolis...
Varakult hakkas väikemees oma
suurepärase peaga silma ...
treiali pojana aga lõpetas
Pahl oma koolihariduse nelja -
teistkümnelt eluaastaga, ja õpetajate
soovitused võimaldasid talle
ainult õpilasekoha trükikojas.
(18)

Niisugust tõlget võib lugeda korrektseks. Saksa keeles on

Saksa keeles on siin tegemist nn. 'praesens historicum' iga, s.t. tegelikult minevikus toimunud kõneldakse oleviku vormis. Selline võtte on tuttav ka eesti keelele, nii et kui tõlkes oleks säilitatud sama aeg, poleks seegi vale olnud.

Imperfekti tarvitamisest saksa keele oleviku tõlkimisel veel üks näide.

Am anderen Mittag, zwei Uhr Järgmisel keskpäeval kell kaks
meldet sich der Armierungsol- ilmus Bertin äraminekuks
dat Bertin marschbereit auf katseleisse. (74)
seiner Schreibstube. (105)

Suures osas on kattuvad ka saksa ja eesti keele imperfekti vormid. Kuna lihtminevik annab edasi asetleidnud sündmusi, osutamata seosele kõnelemishetkega, siis on just selle abil nii suuliselt kui kirjalikult mugav mõtteid avaldada. Kas seda aega kasutatakse eesti keeles rohkem kui saksa keeles, ei julge öelda. Igatahes eesti keeles kipub lihtminevik teisi aegu teinekord koguni välja tõrjuma. Ei kurda ju Ester Kindlam asjalt: "Meie minevikutaju on nüristunud. Kuigi meie käsutuses seisavad lihtminevik, täisminevik ja enneminevik, ei oska me selle rikkusega palju peale hakata. Tõsi, ajasuhted on väga keerulised, mängus on mitmed tegurid (ajaaste, suhtumisaspekt). Ometi ei tohiks see põhjuseks olla, et me aina kurname lihtminevikku. Tema asemel oleks mitmetel juhtudel sobilik täis- või enneminevik." ¹

Juhtude kohta, mil saksa keele imperfekti eesti keelde

¹ E. Kindlam. Et sool tuimaks ei läheks. - "Keel ja Kirjandus", 1966, nr. 2, lk. 109.

samuti imperfektiga tõlgitakse, ma näiteid tooma ei hakka.

See on põhijuhus. Et aga tihti on saksa lihtmineviku eesti-
keelne vastä olevik, seda kinnitavad järgmised näited.

Ein Schriftsteller durfte
sich vor den Fischzügen des
Schicksals nicht drücken.

(105)

Kirjanik ei või saatuse kala-
püügist keelduda. (74)

Ja, der hatte es verstanden;
aber der Krieg war nicht zu
Ende, es konnte noch viel pas-
sieren, ganz Frankreich stand
vielleicht zum Zugreifen of-
fen, wenn wir erst siegten. (141)

Jah, see mees oskas ametit, aga
sõda ei ole veel lõpul, võib
veel paljagi juhtuda, vist on
kogu Prantsusmaa võtmiseks
lahti, kui me võidame. (99)

Aber was half's: die Theres ver-
diente jetzt sehr hübsch an
den Norddeutschen, den ver-
hungerten, er konnte es ver-
schmerzen. (141)

Aga mis see tühi loeb: Theres
teenib praegu üsna hästi nende
nälginud põhjasakslastega,
tema võib sellega leppida. (99)

Saksa imperfekti võib olenevalt kontekstist eestindada ka
pluskvamperfektiga, eriti kui lauset pisut ümber kujundada.

Haselstaude und wilde Kirsche
bildeten eine dichte Unter-
holz. (30)

Sarapuud ja metskirsiid olid
tihnikuks põimunud. (22)

Liitaegade kasutamisel on saksa ja eesti keele vahel suuremad erinevused. Esiteks on liitaegade tarvitamissagedus saksa keeles suurem, mis juba iseenesest välistab sageli analoogilise ajaga tõlkimise võimaluse. Grammatikaõpikus¹ märgitakse, et saksa perfekt vasteks on eesti keeles perfekt või imperfekt. Need ongi muidugi põhijuhud.

Gefahr ist keine dabei; um diese Stunde hat "er" noch nie geschossen. (45)

Ei ole mingit hädaohtu; niisugusel ajal ei ole "ta" veel millalgi tulistanud. (33)

Im Grunde aber hat er damals sorgfältig abgewogen. (23)

Tegelikult kaalus ta tol korral hoolikalt. (17)

Ilukirjandusliku teose tõlkimisel pole aga niisugused üldised reeglid seaduslikeks, siin on vaste valikuõigus tõlkija käes. Lõppude lõpuks otsustab tõlkekirjanik, lähtudes sisust, missugust vormi kasutada. Nii on järgnevates näidetes saksa indikatiivi perfekt tõlgitud koguni impersonaali vormidega.

"Darum haben sie mich," so endete Kroysing, "in die Chambrettes Ferme gelegt." (37)

"Sellepärast," lõpetas Kroysing, "mind Chambrettes'i farmi pandi." (27)

"Für den Herbst aber ist er schon ~~schon~~ zum Offizierkurs bestimmt, nächstes Frühjahr soll- serikursule, tuleval kevadel peaks ta leitnandiks saama. (27)

¹K. Kann. Saksa keele õpik Eesti NSV kõrgematele koolidele. II Grammatika. Tallinn, ERK, 1961, lk. 97.

te er Leutnant werden. (36)

Pluskvamperfekt esineb nii eesti kui saksa keeles relatiivse ajavormina. Ka tarvitamisreeglistik on sarnane. Sellele vaatamata osutub mõnikord sobivamaks tema tõlkimine perfekti abil.

Ein bisschen Ruhe hatten sie	Veidi puhkust on nad õigusega
sich reichlich verdient. (44)	ära teeninud. (32)

Olenevalt kontekstist pole vastunäidustatud ka imperfekt.

In einigen Buden hatten die	Mõnes putkas julgesid seltsimehed
Genossen daraufhin zu strei-	selle järel streiki alustada. (20)
ken gewagt. (28)	

Tarvitada võib ka olevikku.

Aber was zu geschehen hatte,	Aga midagi peab sündima, et neil
um sie ihr zu entwinden, war	võim käest võtta, see ei ole
nicht die Sorge dieses Abends	selle öhtu ega tuleva nädala mure.
und der nächsten Woche. (27)	20)

Peale käsitletud juhtude kuulub saksa indikatiivi veel üks aeg, millel eestikeelse vastena puudub eri grammatiline kategooria. Jutt on futuurumist. Erilisi raskusi selle tõlkimine siiski ei valmista. Eesti keeles on tuleviku tarbeks mitmeid väljendusvõimalusi. Tulevikku võib edasi anda määrsõnadega varsti, pea, homme, edaspidi jne.; verbidega hakkama, saama, kavat-

sema ja täissihitisega(Ma kirjutan kirjandi.). Andresenile on iseloomulik tuleviku edasiandmine määrsõna ja verbi abil.

Einmal, hoffen sie, wird Ihnen Nad loodavad, et küllap prants-
ihnen der Franzmann den Gefal- lased kord neile headmeelt
len schon tun. (37) teevad. (27)

"Wir werden uns noch mal "Selle järele lakume veel mö-
danach die Finger ablecken", nigi kord sörmi, "ütles Süßmann.
sagte Süßmann. (104) (73)

Aber da jetzt jeden Tag eine Aga et niisuguseid saadetisi
solche Sendung einlaufen edaspidi iga päev tuleb... (16)
wird... (22)

Mõningaid probleeme tekitab saksa konjunktiivivi tõlkimine. See on teatavasti juhtum, kus originaali keele grammatilisele nähtusele ei leidu tõlke/keeles ekvivalentset vastet. Aga edasi anda see siiski tuleb. Ja eesti keeles pole seda sugugi võimatu teha. Küll aga nõuab konjunktiiviv tõlkijalt head saksa keele tunadmist. Tõlk peab mõistma kõiki konjunktiivivi varjundeid, tabama kõik mõttenüansid, et siis vastavalt eestikeelseid väljendeid valida. Valik on siin aga rikkalik: kõik eesti kõneviisid, tegumoed, peale selle ajad. Kuna puudub vastav uurimus, milles oleks piiritletud ja põhjendatud konjunktiivivi tõlkimisviisid eesti keelde, siis toetuvad tõlkijad oma keelevaistule ja -tundmisele. Vaatame, kuidas on küsimuse lahendanud N. Andresen.

Järgnevates näidetes on tõlkekirjanik pidanud sobivaks eestindust tingiva kõneviisi abil.

Wenn man ihnen in der Schule beibrachte, der Mensch sei ein vernünftiges Wesen, so darf das ruhigen Gemüts als Pauker- schwindel beerdigt werden. (40)

Kui kunagi koolis õpetati, nagu oleks inimene mõistusega olend, siis võib rahuliku südamega selle pähetuubitud vale maha matta. (29)

Wäre er von früher her nicht gewohnt gewesen - er wäre umgekehrt. (109)

Kui ta varem poleks harjunud olnud sisemisi raskusi võitma, oleks ta otsa ümber pööranud. (77)

Es werde bestimmt einen guten Eindruck machen und dem Herrn Hauptmann bei der vorgesetzten Dienststelle nutzen. (124)

See jätaks kindlasti hea mulje ja oleks härra kaptenile ülemuse ees kasuks. (36)

Sageli on konjunktiivivi tõlgitud kaudse kõneviisiga.

Dies hier, sagte der Bayer, sei der Putzkamerad des Unter- offiziers Kroysing gewesen. (49)

See siin, ütles baierlane, olnud allohvitser Kroysingi suur söber. (35)

Zum Glück sei von ihm nicht auf die ganze Kompanie zuschliessen. (19)

Õnneks ei tulevat sellest kogu kompanii kohta järeldust teha.

Er jedenfalls konnte da Tema igatahes ei suutvat Chris-
nichts für den Christoph tun. tophi heaks midagi teha. (27)
(37)

Konjunktiiviga väljendatakse saksa keeles ka soovi, üles-
kutset. Siis vastab temale käskiv kõneviis.

Darum werde noch einmal Seepärast käib veel kord õiguse
Gnade für Recht ergehen, und eel arm, kirjutagu see endale
das möge er sich hinter die Körva taha. (15)
Ohren schreiben. (20)

Ehre sei Gott in der Höhe Au olgu jumalale kõrgel ja
und Friede auf Erden allen rahu maa peal ja inimestest hea
Menschen, die guten Willens meel! (29)
sind. (40)

Vahel tuleb saksa konjunktiivi tõlkida ka eesti kindla
kõneviisiga.

Ob er Skat spielen könne, Kas ta skatti mängib, küsiti
wurde Bertin gefragt. (111) Bertinilt. (78)

Also hab der Feicht den Kas Feicht väikese Kroysingi
kleinen Kroysing wieder leben- uesti ellu äratas või? Välja
dig gemacht, he? Ausgescharrt, kaevas; talle hinge sisse puhus,
neuen Odem eingeblasen, wieder jälle kompanii koosseisu tõi?
eingereiht in die Kompanie, (101)
nicht wahr? (143)

Kroysing meinte lebhaft, er
müsse sich sehr irren, wenn
das der Panzerturm im Nord-
westenwinkel abbekommen habe . (94)
(133)

Kroysing ütles elavalt, et ta
eksiks väga, kui soomustorn
kirdenurgas tabatud ei ole.

Konditsionaali eesti keele vastena annab grammatikaõpik
tingiva kõneviisi. Tavaliselt see nii ongi. Kuid vaadelgem ka
järgmisi juhtumeid, kus konditsionaal on tõlgitud kindla
ja kaudse kõneviisiga.

Nun , jetzt würde ihm Erzie-
hung zuteil werden... der
Oberst Stein, der ganze Appa-
rat des Heeres würde dafür
schon sorgen. (26)

Noh, nüüd talle õpetust antakse.
...oberst Stein, kogu sõjaväe-
aparaat hoolitseb selle eest.
(20)

Nein, er, Wilhelm Pahl, würde
Zeit genug haben, auf seine
langsame Art auch hierüber
Klarheit zu schaffen. (27)

Ei, temal, Wilhelm Pahlil, on
küllalt aega, et oma pikaldasel
viisil ka seda välja selgitada.
(20)

Er kam nämlich und machte ihm
Krach wegen seiner jugendli-
chen Eselei, kein einziger Mann
würde für ihn das Maul öf-
nen, wenn erst das Kriegsge-
richt die Leute scharf an-
fasste. (37)

Ta tuli siia ja tegi vennale
selle noorusliku totruse pärast
peapesu, sest ainuski mees ei
paotavat suud, kui sõjakohus
kogu karmusega asja kallele
asub. (27)

Toodud näited tõendavad, kui paindlikult tuleb läheneda grammatilistele vormidele. Siin ei saa kasutada grammatilist kalkeerimist, pidada iga kord kinni formaalsetest reeglitest, sest oluline on sisemine täpsus, mitte väline ühtelangevus.

A s e s ö n a .

Kui võrrelda saksa ja eesti keele asesõnu, siis näeme, et siin kehtib samasugune jaotus, nagu toodud eespool grammatiliste kategooriate kohta: saksa keele asesõnale pole vasteid (man, es, sie), on vaid formaalselt (sich) jne. Sellest joutuva mõningad probleemid. Kuidas neid praktiliselt lahendada vaadatakse järgnevalt.

Teatavasti pole soome-ugri keeltes olnud kunagi sookategooriat nagu indo-euroopa, seega ka saksa keeles. Saksa keeles on sookategooria nimisõnadel ja asesõnadel. Viimaste tarvitamisel ei teki millalgi probleemi, et mees ja naine võidakse ära vahetada. Eesti keeles on niisugune võimalus aga olemas, kuna kolmandat isikut tähistab üksainus 'ta'. Eesti keeles on küll hädaabinõuna kasutusele võetud naissugu tähistav, temakene, kuid selle tarvitamispiirkond on liiga kitsas. Samal ajal peab ütlema, et enamasti pole asesõnaga soo eristamist tarviski, kuna kõneleja või tegutseja selgub kontekstist.

In ihren warmen Schlafanzug	Soojas, roosa- ja sinisetriibu-
aus rosa und blau gestreiftem	lisest flanellist ööriietuses
Flanell reckte <u>sie</u> die Arme,	sirutas <u>ta</u> käed välja, pani
verschränkte die Hände hinter	need kuklasse paksudele tuh-

dem Kopf, den dicken aschen - blondidele patsidele ja nõjatus
blonden Zöpfen, und beugte aknale. (289)
sich vor. (413)

Eriti kehtib see analüüsitava raamatu kohta, milles nais-
tegelasi on vähe, ainult mõned rindeöed ja abikaasad ning
emad meeste mälestustes. Pealegi on teoses vähe dialoogi. Kui
aga 'ta' asja ära ei aja, siis on olemas lahendus, mis tule-
neb asesõna olemusest. "Pronoomenid e. asesõnad on käändsõnad,
mis o s u t a v a d o l e n d e i l e , esemeile ja nähtus-
tele ning nende tunnustele või hulgale, kuid ei nimeta neid."¹
Siit - tõlkimisel võib asesõna nimisõnastada, s.t. kasutada
tõlkes originaali asesõnale vastavat nimisõna. Seda tehaksegi,
ning saksakeelse 'sie' vasteks on siis eesti keeles 'naine,
neiu, tüdruk, Käse, Maria' jne. olenevalt vajadusest. Niisugust
võtet ei kasutata mitte ainult isikuliste asesõnade kolmanda
isiku puhul, nii saab edukalt asendada ka isikuliste ase-
sõnade mitmuse kolmandat isikut ja näitavaid asesõnu.

Die Decken der Unterstände Blindaažide laed langevad
senken sich, Qualm erfüllte sie, sisse, suits täidab blindaaže,
Ihre Stützen brechen... (214) talad raksuvad... (149)

Denn der müsse den Unter- Sest Mertens peab allohvitser
offizier Kroysing wieder Kroysingi rehabiliteerima. (82)
ehrlichsprechen. (116)

¹Eesti keele grammatika. Morfoloogia. Arv- ja asesõna. 2. vihik.
Koost. A. Kask ja P. Palmeos. Tartu, 1965, (Tartu Riiklik Ülikool,
Rotaprint) lk. 31.

Wenn das nicht wieder aufhört, Kui see sadu järele ei jää ,
haben wir uns rührend ver- oleme liigutavalt eksinud ja
rechnet und unsere Vorberei- oma ettevalmistustega hilinenud.
tungen zu spät gestartet. (128) (90)

Umbisikulistest asesõnadest pakub huvi 'man'. Saksa keele
man-lausetele ekvivalentset lausete moodustamise viisi eesti
keel ei tunne. 'Man'ise tõlgitav ei ole, seda on vaid temale
järgnev verb, mida siis eestindatakse umbisikulise tegumoege.

Beim preussischen Militär Preisi sõjaväes määratakse
fügt man in gewissen fällen teatud juhtumitel karistus
ganzen Gruppen Nachteile tervele rühmale. (19)
und Unannehmlichkeiten zu. (25)

Besser, mans sieht uns nicht Parem, kui meid enam koos ei
mehr miteinander. (38) nähta. (28)

'Man' koos modaalverbiga eestindatakse isikulise tegumoe
kolmandas isikus oleva verbiga. Sisuliselt on ka niisugune
eestikeelne väljend umbisikuline.

Vielleicht wird man sich bei Labidameeste juures saab ehk
den Schippern ein bisschen natukene pesta. (32)
waschen können. (45)

Toodud juhud olid reeglipärased ja üldkasutatavad. Järgne-
vates näidetes pole aga tõlkekirjanik end enam formaalsete
reeglitega sidunud.

Steht man also mal am Pranger,denkt der Schwarzbärtige.
(19)

"Oleme siis häbipostis,"
mõtleb musta habemega mees.(14)

Erziehung war,da sah man's
wieder,mächtig und wichtig.
(26)

Kasvatus,nagu juba nägime,on
võimas ja mõjukas.(20)

Alle Katzen fallen ihm ein,
die er als Junge in Kreuzburg
besessen und wieder verloren
hat - verloren,man wusste nie
wie.(35)

Bertinile meenuvad kõik kassid,
kes tal poisikesepõlves Kreuz-
burgis on olnud ja kelle ta
jälle kaotanud, - keegi ei tea,
kuhu kassid kadusid.(25)

Mis puutub umbisikulisse asesõnasse 'es',siis sellega on
asi lihtne - seda ei tõlgita.Üksikutel juhtudel,eriti kui lauset
pisut ümber kujundada, ja lauserütm seda nõuab,võib talle aga
mingi formaalse vaste leida.

"Es ist ein langer Weg
nach Tipperari",singen die
Tommiys und unsere Feldgrauen.
(114)

"On kaugel veel meist Tipperary,"
laulavad tommid ja meie väli-
hallid.(96)

Selbst die Versetzung in
den Douaumont hatte er mit
einer gewissen Fassung er-
tragen,als einer,dem es

Isegi Douaumont'i saatmist oli
ta teatud meelekindlusega talu-
nud kui inimene,kellel miski ei
või viltu minna.(96)

nicht schiefgehen kann. (114)

Eelnev lause on asesõna mitmesuguste liikide eestindamise heaks näiteks. Isikuline asesõna 'er' on tõlgitud asesõnaga 'ta', umbmäärasele asesõnale 'einer' pole selmsel juhul otsest sõnalist vastet antud, ent saksakeelne 'mit einer gewissen Fassung' on adekvaatne eesti 'teatud meelekindlusega'. Teine 'einer' on tõlgitud asesõnale vastava nimisõnaga, kusjuures eesti üldnimi 'inimene' annab täielikult edasi saksa umbmäärase asesõna abstraktsuse. Saksa siduv pronoomen 'dem' on tõlgitud eesti siduva pronoomeniga, 'es' aga, mis on saksa kõrvallauses aluseks, on selleks jäänud ka eesti keeles, ainult umbmäärase asesõna 'miski' kujul.

I. T O L K I M I S E S E I S U K O H A L T
H U V I P A K K U V A I D N A H T U S I S Ö N A -
V A R A J A F R A S E O L O O G I A A L A L T

Ei ole olnud kirjanikku, kes ei oleks tundnud huvi keele vastu, sest keel on materjal, millest kirjanik loob, sõnad on need ehituskivid, mis vormuvad nii luuletuseks kui romaaniks, publitsistlikuks artiklikuks või följetoniks, kui on ainult mees, kes need kohale asetab.

Vahete vahel kõnelevad kirjanikud ise keele tähtsusest oma töös. Tuntud on M. Gorki mõtteavaldused: "Kirjanduse peamiseks materjaliks on sõna, mis vormistab kõik meie muljed, tunded ja mõtted. Kirjandus on plastilise kujutamise kunst sõna abil."¹

Suur vormimeister K. Fedin ütleb aga nii: "Kõnelust kirjaniku meisterlikkusest peab alustama keelest. Keel jääb alati teose põhimaterjaliks. Ilukirjandus on sõnakunst, Isegi nii-
sugune tähtis kirjandusliku vormi element, nagu seda on kompositsioon, peab taganema kirjaniku keele otsustava tähenduse ees.

Me tunneme häid kirjandusteoseid ebataiusliku või isegi halva kompositsiooniga. Kuid ei saa olla head teost halva keelega. Kõlbmatust puust ei saa ehitada head maja... Mis kasu oleks sobivast plaanist, kui mädanenud seinad sooja

¹ M. Gorki. Kirjandusest. Tallinn, ERK, 1948, lk. 110.

ei pea?"¹

Veel tahaksin tsiteerida Juhan Peeglit, kirjandusteadlast, stiiliuurijat ning stiilipuhaste ilukirjanduslike kirjutiste autorit. "Nii nagu kujur ületab graniidi inertsuse ning paneb ta kujuna elama, nii ületab kirjanik sõnamaterjali inertsuse ning paneb selle kunstilise jõuga elama, muudab elutu sõna "lihaks". "²

Samuti nagu kirjanikule on sõnad toomaterjaliks ka tõlkijale. Temal on küll ehk pisut lihtsam, sest kui kirjanik reprodutseerib elust, lähtub loomisel kaootilisest ammendamast maailmast, siis tõlkija ees on juba organiseeritud, sõnadesse kätketud, piiritletud materjal. Ent teisest küljest on omamoodi ammendamatud ka sõnad. Neil on oma põhitähendus, kuid enamasti ka veel kõrvaltähendused. Ilukirjanduses võib pea iga sõna kasutada veel ülekantud tähenduses - troobina. Siis on sõnadel veel tundetoonistatus, kas pidulik, neutraalne, familiaarne või vulgaarne. Et aga tõlkimisel on korraga tegu kahe keelega, muutub asi veelgi keerulisemaks. Sest eri keeltes on peale eespool mainitu veel sõnade mahud erinevad, teised on sõnade hierarhilised suhted, nende poolt tekitatud assotsiatiivsed seosed. E. Riesel ütleb: "... ei piisa, kui mõistetakse ühe või teise sõna või idioomi tähendust, ei piisa, et saadakse aru süntaktilistest konstruktsioonidest. Et sõnu õigesti kasutada, tuleb tunda nende stilistilist värvingut." ³ Sest igasugu-

¹ H. Põlgus. Ommamendamine murrede. Moskva, 1955, imp. 319.

² J. Peegel. Mõtteid ja märkmeid ilukirjanduse keelest. - Kirjanduse radadelt. Tallinn, ERK, 1960, lk. 440.

³ E. Riesel. Stilistik der deutschen Sprache. Moskau, Verlag für fremdsprachige Literatur, 1959, S. 22.

gusel kõnel, kirjutisel on peale sisu, ka oma toon. See võib olla lüüriline, jöhker, kirklik, rahulik, melanhoone jne. Tõlkimisel peab kõike seda arvestama. Kui tõlk võtab kas või ühe sõna teisest keelekihistusest, lõikab see otsekohe valusalt kõrva.

Järgnevalt puudutatakse leksikaalseid üksiknähtusi. Et mitte iga sõna analüüsida, on võetud abiks E. Rieseli sõnavara klassifikatsioon. Riesel jagab sõnad kahte suurde gruppi:

- 1) funktsionaal-stilistiliselt diferentseerumata sõnavara ja
- 2) funktsionaal-stilistiliselt diferentseerunud sõnavara.

A. FUNKTSIONAAL-STILISTILISELT DIFERENTSEERUMATA SÕNAVARA

Need on üldmõistetavad, üldtarvitatavad sõnad, keele stabiilne osa, mida kasutatakse ühteviisi nii teaduslikes kui publitsistlikes kirjutistes, nii ametlikes kui isiklikes jutuajamistes, samuti ka ilukirjanduse kõikides žanrides. Need sõnad tähistavad tavalisi esemeid, nende omadusi, tegijaid, tegevust ja olukordi, arve, või on need vajalikud sõnade loogiliseks ühendamiseks. Funktsionaal-stilistiliselt diferentseerumata sõnavara moodustab keeles stilistiliselt neutraalse aluspõhja.

Tõlkida on niisuguseid sõnu suhteliselt kergem. Kui kohaliku olustikuga seotud reaalidele võib teises keeles vaste tõesti puududa, siis üldtuntud nähtuse jaoks on igas arenenud keeles oma sõnaline tähis olemas. On muidugi eriküsimus, kui võrd kahe keele sõnad omavahult kattuvad. Nii pole midagi üllatavat, kui originaali ühele sõnale vastab tõlkes kaks sõna või vastu-

pidi. Nii tõlgitaksegi liitsõnu tavaliselt sõnaosade kaupa, kui liitsõna ei tähista hoopis uut, osasõnadest erinevat mõistet.

"Wir sind hier doch kein
Töchterpansionat." (131)

"Meie siin ei ole tütarlaste
pansion." (92)

Er wiederholte den bereits
erklärten Sachverhalt. (81)

Ta kordas juba selgitatud
asjade sisu. (58)

Toodud näidetes on osutunud võimalikuks saksa liitsõnu tõlkida ekvivalentselt eesti sõnaühenditega, mis konstruktsioonilt on lähedased liitsõnadele. Järgnevates näidetes pole konstruktsioonid aga enam nõnda sarnased.

...verteilten sie die langent-
behrte warme Nahrung, dicke
Böhrensuppe mit Fleischstück-
ken, blaugraue Graupen oder
gelbe Speckerbsen in wärme-
haltenden Zinnkannen. (151)

...jagavad nad kaua puuduolnud
sooja toitu, paksu oasuppi lihatük-
kidega, sinihalla kruupe või
kollaseid herneid pekiga sooja-
pidavaist inglisiinakannudest.
(105)

"Es mag sein, der Krieg hat in
uns den Urwaldjäger wieder
blossgelegt, der aus dem Schä-
del seines Feindes seinen
Abendtee trinkt." (131)

"Võib-olla et sõjaga meis uuesti
ürgaegne kütt on ärganud,
kes õhtul oma vaenlase pealuust
teed joob." (92)

Viimasel juhul vastab saksa liitnimisõnale koguni omadus-

ja nimisõnaline sõnaühend. Ideaalne ja lõplik on muidugi, kui saksa liitsõnale saab leida vastavasisulise eestikeelse liitsõna.

...entgegnete Kroysing unbe- ...vastas Kroysing ükskõikselt, teiligt, nachdenklich den Blick mötlikuna saapaninasid vaada- auf die Spitzen seiner Schuhe, tes, mis mahalangenud ussitanud die eben mit einem wurmstichi- öunapabulatega mängisid. (63) gen Fallapfel spielten. (89)

Er sprach dassauber getrenn- Ta hääldas alamsaksa-murdeliselt te S-t der Niederdeutschen, er puhtalt s ja t eraldi - ütles: sagte S-tadium, was dem Franken s-tadium, mis frangist Kroy- Kroysing etwas altjüngferlich singile tundus pisut vana- vorkam. (78) tüdrukulik. (55)

Dem Schreiber-Gefreiten Kirjutajal kapral Sieckil, kes Sieck, der sich sein Eiser- oma raudristi ja rinnahaava nes Kreuz und seinen Brust- oli saanud 1914. aasta augustis schuss Ende August 1914 bei Longwy' pärast peetud võitlustest.. den Kämpfen um Longwy ge- (53) holt hatte... (76)

...und im Dialekt ihrer eng- ...ja oma Ülem-Baieri järvedemaa sten oberbayrischen Seenhei- murrakus... (96) mat... (140)

Aga leidub ka vastupidiseid näiteid, kus saksa sõnaühend

on eestindatud liitsõnaga. Hella Keem, analüüsides R. Sirge "Maa ja rahva" keelt, ütleb liitsõnade moodustamise kohta: "Kirjaniku aktiivset kaasaloost sõnavara rikastamisel näitab ka liitsõnade moodustamine. Õnnestunud liitsõna on selgitavate atribuutidega varustatud liitsõnast enamasti löögijõulisem. Ainsasse sõnasse surutud mõte saavutab eesmärgi kiiremini kui sõnarahke lause."¹

Järgnevad näited oleksid selle jutu illustratsiooniks.

unterhalb derer siesich an ...mille all nad Bezonvaux' der Kreuzung der Strasse nach teeristil kell kolm oma Bezonvaux mit den Führern tref- teejuhte peavad kohtama. (66) fen sollen, um drei Uhr morgens. (93)

C.G. Mertens hielt seinen Kopf C.G. Mertens kallutas pead, schräg, er lauschte der kuulates pioneeriohvitseri tiefen, gleichsam in der Brust sügavat rinnahäält. (55) widerhallende Stimme des Pio- nieroffiziers. (78)

Im übrigen schwimmt diese Muidu ujub kogu see songermaa ganze Welt aus umbewühlter öhtu lillakais vinedes. (132) Erde in violetten Dünsten des Abends. (189)

¹ E. Keem. "Maa ja rahva" keele rahvalikkus. - "Keel ja Kirjandus", 1963, nr. 4, lk. 202.

Eriti leidlik on viimase näitelause tõlge. Zweigi pika 'Welt aus umgewühlter Erde' asemel on eesti keeles lühike 'songermaa'. Tuleb silmas pidada, et jutt on märkudest ümberpööratud, purustatud, segitambitud maast. Aga hoolimata maast on öhtu tavaline, isegi pisut lüüriline. Sellele viitab 'schwimmt ... in violetten Dünsten des Abends'. Zweig on siin kasutanud kontrasti, vastandanud sõjahaavades mulla rahulikule taevale. Sellega on antud lausele sõjavastane alltekst. Nagu näeme, on niisugune alltekst eestikeelses lauses säilinud. Ainult stilistiline kontrast on eesti keeles pisut tugevam. 'Songermaa' on eesti keeles vulgaristlik, 'öhtu lillakais vinedes' aga lausa poetism.

Jääb veel vaadata juhtumeid, kus saksa liitsõna on eestindatud liitsõnaga.

Vielleicht nennt uns die	Võib-olla nimetab hääl hauast
Stimme aus dem Grabe unseren	meie <u>vastase</u> nime. (58)
<u>Gegenspieler.</u> (83)	

Kuigi eesti keeles on ka sõna 'vastasmängija', on Andreseni vaste parem, kuna tegu on vaenlastega.

Dann hielt er das dünnste	Siis hoidis ta üsna õhukest
<u>Aktenstück</u> in seinen Fingern.	<u>toimikut</u> sõrmede vahel. (56)

Ka siin on tõlge adekvaatne, ehkki vormilise sarnasuse alusel oleks võinud ehk kasutada ka 'aktikaaned'.

Üldiselt on saksa keel ja eesti keel väga erinevad, üks

tüüpiliselt analüütiline, teine rõhuvalt sünteetilise struktuuriga. Üks sarnasus neil siiski on - suur vabadus liitsõnade moodustamisel. Nagu nägime, pakub see tõlkimisel üsna mitmesuguseid võimalusi. Mis puutub aga kahe keele üksikutesse sõnadesse, siis need kattuvad harva. Nii annavad sõnaraamatudki ühele võõrkeele sõnale ikka rohkem kui ühe vaste. Tõlkekirjanikul peab aga vasteid olema palju rohkem, kui pakub ükskõik missugune sõnaraamat. Selleks koostavad tõlkijad enda jaoks sünonüümide ridasid, peavad haruldaste sõnade ja väljendite märkmikke, teevad üldse suurt tööd oma sõnavara rikastamiseks. Sest muidu võib juhtuda, et rikka sõnavaraga heast originaalteosest saab tõlkes kuiv, väljendusvahendite valikult ilmetu raamat, mille järgi siis lugeja saaks võõrast autorist hoopis väära pildi. Andreseni tõlke kohta seda öelda ei saa, see ei jää sõnavara rikkuselt originaalist maha.

Danach setzt er sich ritt-
lings auf einen Stuhl, ganz
güte. (105)

Siis istub ta kaksiraksi toolile,
lahkus ise. (74)

...viele Mädchen wussten davon
zu singen. (78)

... sellest lööritasid paljudki
tüdrukud. (55)

Eberhard Kroysing blickte von
einem dieser Männer zum ande-
ren. (79)

Eberhard Kroysing tunnistas
mõlemaid kordamööda. (56)

"Leutnant Kroysing ist ein

"Leutnant Kroysing on siinkandis

grosses Tier in dieser Gegend. suur elukas.(71)
(102)

Christoph Kroysing springt Poisi kombel hüppab Christoph
jungenhaft über die Trichter. Kroysing üle lehtrite.(33)
(46)

Kui me neid näiteid vaatame, torkab silma^{et} Andresen
pole valinud eestikeelses tõlkes kasutanud tavalisi sõnaraa-
matu vasteid. Tuleb möönda, see on tõlkele kasuks tulnud.

...als man morgens erwachte, ...hommikul ülestõusmise ajal
schimmerte das Gelände bereits hiilgas maapind juba paljude
wässerig von zahllosen Pfützen loikude ja lompide veest.(90)
und Pfützchen.(128)

Otsene tõlge oleks olnud 'loikude ja loigukeste'veest.
Käesoleval juhul oleks deminutiiv väljendanud eesti keeles sama,
mis saksa keeles - loikude suurust. Aga kuna eesti keele on deminu-
tiivsete vormidega üldse tagasihoidlik, need kõlavad eesti
keeles maneerlikult ja võõralt, siis on Andresen seda arvestanud
ja, tundes hästi emakeelt, leidnud õnnestunuma lahenduse.

Eelnevalt toodud näited olid siiski saksakeelsetega süno-
nüümsed. Tõlkekirjanik oli valinud saksa sõnadele vasted eesti
sünonüümide reast, 'laulma' on j u ka 'lööritama' ning 'elukas'
ühtlasi 'loom' ning võib olla ka inimene. Nende vastete vali-
kul sai veel lähtuda sõnaraamatust. Kuid tõlketeeorias eksistee-
rib veel leksikaalse variandi e. kontekstuaalse asemuse mõiste.

Vaatame mõningaid sellekohaseid näiteid.

"Nein, einen anständigen Granat- splitter an den Kopf oder ei-
nen guten Herzschuss, das ist
was ich mir wünsche." (168)

...graue Hose in den ge-
schwärzten Stiefel. (105)

"Aber die Franzosen, neidisch,
wie sie nun einmal sind, gönn-
ten es uns nicht..." (165)

...nach schwerer Arbeit... (21)

Es war ein bezaubernder Septem-
ber, in dem unberührten Urwald
von sechzig Metern Breite flirr-
ten kleine gelbe Blättchen
im satt und süssen Licht, die
längeren Abende luden zum
Skatspielen ein. (155)

"Sperrfeuer", rief Süßmann
Bertin ins Ohr, "alles Thea-
ter; er soll daraufeinfallen."
(197)

"Ei, pigem kürsukild pähe või
kaunis kuul südamesse on kõik ,
mida ma ihkan." (117)

...hallid püksid viksitud
saabastes. (74)

"Aga prantslased, kadekopsud,
nagu nad on, ei teinud meile
seda rõõmu..." (115)

...pärast tapvat tööd.. (16)

Oli vananistesuvi, kuuekümn-
meetri laiuses puutumatus
põlismetsas võbeles kasekede
kuld rauges, mahedas valguses ,
pikad öhtud kutsusid skatimän-
(108)

"Tõkketuli", hüüdis Süßmann
Bertinile kõrva, "kõik on
tsirkus, pettuseks!" (179)

Näeme, et on loobunud sõna-sõnalisusest, isegi sünonüüm-
susest. 'Schwärtzen' tähendab 'mustaks tegema või värvima; mus-
tama', 'neidisch' on omadussõna ja tähendab 'kade, kademeelne'.
Ükski sõnaraamat ei ütle, et 'Theater' on 'tsirkus', 'ein bezau-
bernder September' - 'vananaistäsuvi', nagu Andresen on õigus-
tatult tõlkinud. Siin on vastete valik toimunud sisulis-stilisti-
listest kaalutlustest lähtudes. Kontekstuaalsel asendamisel ei olda
kinni mitte niivõrd originaali sõnas kui mõttes ning vaste valik
oleneb tõlkekirjaniku intuitsioonist. See on piirkond, kus aval-
duvad tõlkija loomingulised võimed, jääb ruumi tema subjektiiv-
sele maitsele.

Lingvistilise analüüsi puhul vaadeldakse peale õnnestu-
miste ka vigu ja möödalaskmisi. Tõlketeoste analüüsides jääb
vigade vaagimise kõrval õnnestunud vastete valik teinekord
isegi tagaplaanile. Andreseni kohta peab ütlema, et ta tunneb
põhjalikult saksa keelt, jämedaid vigu leksikaalsete vastete
valikul tal peaaegu ei olegi, mitmesuguseid puudujääke, vaielda-
vaid vasteid, sõnade ja sõnaühendite väljajätte, on aga küll.

Dies ging dem Rechtsanwalt	See turgatas advokaat Porischil
Porisch durch den Sinn während	pähe, kui ta ... peaaegu <u>ametlikult</u>
er ... fast <u>mütterlich</u> das abge-	oma ülema kõhnaks jäänud nägu
magerte Gesicht seines Vorge-	ning kortse suunurkades vaatas.
setzten mit den umfältelten	(200)
Mundwinkeln ansah. (286)	

Õige oleks olnud "kaastundlikult, "

Er hatte sich sehr verändert	Juuli algusest peale oli ta
------------------------------	-----------------------------

seit Anfang Juli, er sah oft väga palju muutunud: habe oli
 unrasiert, ja stachlig aus, aber tal sageli ajamata ja harjastes,
 dunkelbraun jetzt im ganzen Ge- kuid näost oli ta tumepruun ja
 sicht und straffer, sein Mund tervem, ta suu ei jäänud enam nii
 stand nicht mehr so leicht kergesti ammuli. (70)
 offen. (100)

Zweig on siin rõhutanud kangelase karastumist, elukogenumaks
 saamist. Nii et saksa 'straffer' oleks olnud adekvaatsem tõl-
 kida 'enesekindlam, mehisem, tahtejõulisem, karmim'.

Ludwig Feicht krümmte ge- Ludwig Feicht kirtsutab
ringschätzend die Lippen. (140) halvustavalt nina. (98)

Siin tuleb põnikujundi 'huuled' asendamist 'ninaga'
 pidada tarbetuks omavoliks. Eestlased tunnevad väga hästi
 halvustavaid huulegrimasse. Kas või ... kõverdab halvustavalt huuli.
 ... veab suunurgad põlastavalt
 allapoole.

Wir untersuchen wissenschaft- Me uurime teaduslikult tuule
 lich die Windrichtung, um unser suunda oma mürkgaasi levitamisi-
 giftiges Gas abzublasen. Wir seks. Me oleme raskustungi
haben die Luft bezwungen, um rakendanud pommisaju teenis-
 Bomben herunterzuregnen... (188) tusse... (131)

Loomulikult oleks: "Me laseme taevast pomme alla sadada."

Vahete -vahel võib Andreseni süldistada sõnasõnalisuses

42
või liiga tooreste tõlkelaenude tarvitamises.

...in dessen Sälen die grosse ...mille saalides asus suur
Verbandstation untergebracht sidumisjaam. (89)
war, . (127)

'Sidumisjaam' pole eesti keeles usuaalne tarvitada. Konteks-
tist saab aru, et tegemist on 'sidumisruumi, sidumispunkti või
välilaatsaretiga'. Üht nimetatud sõnadest oleks tulnudki kasu-
tada.

Gleichzeitig damit aber steigt Samal ajal aga kasvab lootus,
die Aussicht, die Bertin vorhin mis Bertinist varem läbi välkus.
durchblitzte. (223) (156)

Eestlane ütleb: "lootus, mis Bertinit varem läbis"

"lootus, mis Bertinist varem läbi vilksatas."

Kuid ega üksnes valed ja vaieldavad vasted vähenda tõlke
väärtust. Seda teevad ka tõlkimata jätmised. Olgu need siis
tingitud kiirustamisest, hooletusest või küündimatused. Viimane
võimalus küll Andreseni juures arvesse ei tule. Aga väljajätte
tema tõlkes siiski esineb. Muidugi ei ole olemas niisugust seadust,
mis nõuab, et tingimata iga originaali sõna tuleb ümber panna.
Üht-teist võib ka teadlikult vahele jätta.

"Sie haben recht, Herr Nach-
bar", sagte er gemütlich. (127)

"Teil on õigus, naaber," ütles
ta heasüdamlikult. (89)

...und sein Denken umkreist
den Armierer Bertin.(21)

... ja ta möte keerleb Bertini
ümber.(16)

Der Setzer Pahl schliest
die Augen.(24)

Pahl suleb silmad.(18)

Antud juhul on jäetud tõlkimata põhisõna ees asuv lisand, mis tähistab elukutset, väeliiki või on lihtsalt viisakussõna. Tõlge selle tõttu vaesemaks ei jää, kuna lugeja mehi nagunii kontekstist tunneb. Mis kaalutlustel pole aga tõlkija põhisõna ees olevat lisandit tõlkinud? Nähtavasti on antud juhtudel lisandi tarvitamine tundunud ülearusena, eesti keelele mitteomasena.

Järgnevatel juhtudel võrdub aga sõna vahelejätmine juba veaga.

Das Zivilleben der braven
Bürger und Bürgerinnen ging
also weiter.(76)

Kodanike ja kodanikuprouade
tsiviilelu nähtavasti jätkus.
(54)

Adjektiivi tõlkimata jätmise tõttu on eestikeelne lause tundevarjundi võrra vaesem. "Tublide kodanike ja kodanikuprouade.." oleks olnud parem. Saksakeelses lauses peituv ironia oleks niiviisi ilmekamalt edasi antud.

Kriegsgerichtsrat Mertens
schüttelte empfindlich seinen
zarten blonden Gelehrtenkopf.(84)

Sõjakohtunik Mertens vangutas
mõtlikult pead.(59)

Kann ihm gar nichts schaden, Ei tee sugugi kahju niisugusele
 dem hochnäsigen Herrn mit sei- ninakale härrale - kuidas ta
ner Brille, dem Herrn - wie hiess nimi oligi? Bertin. Bertin. Nönda
 er? Bertin. Bertin? Also Bertin. siis Bertin. Sellel härra Bertinil
 Hat ein unangenehmes Aussere, der on ebameeldiv välimus. (173)
 Herr Bertin. (248)

Drei Tage nachher lief Haupt- Kolm päeva hiljem jooksis
 mann Niggi, den Kopf gedruckt, kapten Niggi kajavaid koridore
 durch die nachschallenden mööda. (89)
 Gänge. (127)

Dem Bertin, das wusste er, Bertinil on selleks otstarveks,
 diene für den gleichen Zweck , nagu Pahl teab, kummiriidest
ein feines Luftkissen aus öhupadi. (21)
 Gummistoff. (28)

Eelnevatest näidetes väljajäetud sõnadel on olnud mitmesugu-
 ne kontekstuaalne kandejõud. Kuid igal juhul on nende tõlkimata
 jätmise põhjendamatu, ehkki selletõttu pole tõlketeos originaalist
 nimetamisväärselt ka vaesemaks jäänud.

Missugune osa on üldse ühel sõnal lauses, terves teoses,
 autori stiilis? Seda probleemi on vähe uuritud. Võiks ehk siiski
 tuua järgmise analoogia: sõna suhtub lausesse, nagu täht sõnasse.
 See tähendab, et nagu sõnast võib mõne tähe välja jätta, ilma et sõna
 sõna muutuks arusaamatuks, nii võib ka lausest mõne sõna
 kustutada, ilma et lause mõte muutuks. On aga tähti, mis peavad
 sõnas tingimata olema, samuti nagu on sõnu, mis ei tohi lausest

puududa, sest nendest oleneb lause mõte.

Üldiselt on keel väga töökindel mehhanism, mis täidab talle pandud funktsioone ka siis, kui mõni osa on rivist välja viidud. Teisest küljest on keel aga ka uskumatult komplitseeritud, nõnda et ainult suured meistrid suudavad tema rikkusi ära kasutada.

A. Zweig oli meister. Kui tema mingit sõna kasutas, siis tuleb eeldada, et ta teadis, miks. Vaadeldud juhtumitel, oleks tulnud tema sõnadesse suurema lugupidamisega suhtuda. Tegu on ju ka nn. funktsionaal-stilistiliselt diferentseerumata sõnavaraga, s. t. üldtarvitatavate lekseemidega, mis oleksid olnud kergesti tõlgitavad.

B. FUNKTSIONAAL-STILISTILISELT DIFERENTSEERUNUD SÖNAVARA

Kui funktsionaal-stilistiliselt diferentseerumata sõnu tarvitatakse kõigis stiilides, siis funktsionaal-stilistiliselt diferentseerunud sõnade tarvitamine on kitsendatud ajalooliste, elukutseliste, sotsiaalsete, ka rahvuslike raamidega. Nende tarvitaminesõltub sõnastusstiilist, ühes kasutatakse neid vähe või üldse mitte, teises aga seevastu palju, või on nad seal lausa tüüpilised. Olenevalt stiilist võib ühel ja samal sõnal olla koguni erinev stilistiline funktsioon (argosõnad). Sellesse rühma kuuluvad ka sõnad, mida nende emotsionaalse värvingu tõttu pole igas stiilis võimalik kasutada.

Nende sõnade tõlkimisel esineb mitmesuguseid probleeme. Just sellele sõnagrupile toetudes on väidetud, et originaali samaväärselt mingis teises keeles edasi anda on võimatu. Nõukogude tõlketooria jagab seda seisukohta vaid osaliselt, praktika on tõestanud, et see, mis üksikelemendi suhtes on võimatu, on terviku suhtes sageli võimalik.¹

Otsest vastet ei saa leida originaali keele nähtustele, mis kalduvad kõrvale keele üldnormist - dialektismidele, kindla kohaliku päritoluga reaalistele. Kuid ka neil juhtudel pole tegu lausa tõlkimatusega, ka siin on tõlkimine võimalik.

¹ A. B. Дегоров. Введение к изучению языка. стр. 127.

võimalik, ainult mitte täismahus, vaid mõnes funktsioonis, näiteks võib žargonismi asendada rahvakeelsusega.

Adekvaatne tõlkimine on võimalik muidugi vaid keelte puhul, mis on küllalt arenenud, nii et enamale jaole sõnadele võib leida teisest keelest ekvivalendi ja kui seda polegi võimalik, siis lubab keele rikkalik sõnavara vajaliku mõistet kirjeldavalt edasi anda. Samal ajal samaväärne tõlkimine näiteks Taga-Kaukaasia mõne väikerahva keelde, kus tõesti paljudele sõnadele ühiskondliku elu, tööstuse jne. sfääris puuduvad vasted, on sageli tõesti võimatu. Ent kultuuriajalugu tunneb küllalt juhtumeid, kus arenenumast keelest põlnud vähemarenenud keelde võimalik samaväärselt tõlkida, kuid mõnekümne aasta pärast osutus see juba võimalikuks. Sest rahvas muutus kultuursemaks, tema keel arenes ning tekkisid täisväärtuslike tõlgete loomiseks tingimused. Näiteks võiks tuua kas või eesti keele. Tsiteerigem Hendrik Sepamaad, tõlkekirjaniku, kes on tõlkinud seitsmest keelest mitmekümne autori teoseid: "Veel poolsada aastat tagasi (täpsemalt: enne keeleuuendust), kui eesti keel oli alles talupoeglikult kohmakas ja välja kujunenemata, oli enam-vähem samaväärne tõlkimine sageli tõesti ülepääsematute raskustega seotud. Tänapäeval aga kuulub eesti keel arenenud kultuurkeelte hulka. Pealegi on ta painduvam (suuri võimalusi pakkuv liitsõnade moodustamise viis ja derivatsioonisüsteem, väga paindlik sõnajärjestus jne.), väljendusrikkama ja täsedama sõnavaraga kui nii mõnigi teine kirjanduslik keel. Seetõttu kõik, mis on kirjutatud teistes keeltes, peaks edasiantav olema ka eesti keeles. (Välja arvatud vahest mõningad sõnamängud, mis tõesti ei ole tõlgi-

tavad. Kuid see on täiesti tähtsusetu pisi asi. (Pealegi võib sõnamängule joone all tähelepanu juhtida.)¹

On olemas veel kolmas võimalus, et tõlge saab parem originaalist. Niisugune juhus võib ette tulla, kui originaal on kirjutatud vähearenenud keeles või saamatult ning tõlk on siis "sulel lennata lasknud". Peab aga meeles pidama, et tõlgi ülesanne ei ole originaali ilustada, vaid näidata tõlgitavat autorit ja teost nagu nad on.

Siin tahaks tähelepanu juhtida veel asjaolule, et tõlkijal on õigus nagu kirjanikulgi keele sõnavara rikastada. Ta võib tuua keelde uusi sõnu, väljendeid. Muidugi peab ta seda tegema emakeele seadustele vastavalt. Kui ta laseb end liigselt vöörkeelest mõjutada, siis tõlkija mitte ei rikasta, vaid risustab keelt. Tähendab tõlkija peab suhtuma oma töösse väga tõsiselt. Ühelt poolt ei tohi ta moonutada autorit, teiselt poolt oma emakeelt. Ei öelda asjatult, et tõlk on kõige tähelepanelikum ja võib-olla kõige hoolikam tõlgitava autori lugeja, sest teksti mõistmata ei saa ta seda oma keeles edasi anda. Tõlkija on tõlgitava autori loomingu uurija, ta on kriitik ja ühtlasi kommentaator. Ta peab tegema suurt tekstoloogilist tööd, uurima teose ebakõlasid, selgitama tumedaid kohti.²

¹ H. Sepamaa. Pilk ilukirjanduse tõlkimise küsimustesse. KK, 1967, lk. 70.

² В. Озеров. Вморое роуегенне. Маампримбо руп-
бога. Руг. нора. П. Т. Аннонольскнй, Москва, "Гобн-
скнй ннсамеб", 1959, стр. 276.

O s k u s s ö n a d n i n g r e a a l i d.¹

A. Zweigi "Öppetund Verduni all" on sõjaromaan. Tegelased romaanis on sõdurid ja ohvitserid, tegevustkoht - kasarm, eesliin, laatsaret, sõda on meeste juttudes ja mõtetes. Peale selle on teos ka ajalooline. Esimene maailmasõda oma sündmuste ja paljude probleemidega on juba seda. Realistiik sõjaromaan sisaldab aga paratamatult sõjandusala terminoloogiat.

Enne kui asuda vaatama kõne all oleva teose sõjandusalaaseid oskussõnu ja nende tõlkimist N. Andreseni poolt, tahaks ära märkida need kolm võimalust, mis sõnavara tõlkimisel üldse ette tulevad. Need on:

1. Tõlkekeeles ei ole vastet.

2. Tõlkekeeles on vaste olemas, kuid pole täielik, katab vaid osaliselt võõrkeelse sõna tähenduse.

3. Originaali sõna tähendussisu ja -maht on suuremad, nõnda, et tõlkekeeles vastab sellele mitu sõna.

Probleemi moodustab just esimene võimalus, kui originaali sõnale ei ole tõlke keeles vastet. Lahendusviise on siin jällegi kolm:

1. Translitereerimine.

2. Uue sõna, sõnaühendi või liitsõna loomine.

3. Ligilähedane tõlge.

¹ Termin esineb eestikeelses kirjanduses enamasti kujul 'reaaliad', vene keeles 'реалии'; saksa keeles 'realien'.

"Võõrsõnade leksikonist" leiame 'realia' (ld.) = reaaliid.

Viimane on seletatud 'reaaliid' (ld. realia), filos. tõelised esemed v. töigad vastandina kujutlustele v. peigalt sõnadele.

"Võõrsõnade leksikonile" toetudes kasutan terminit kujul reaaliid.

nach dem Apell (25)

pärast ülevaatust (19)

der Franzmann spart nicht
mehr mit Munition (41)

prantslased ei säästa enam
laskemoona. (30)

Unsere Uniform steht drüben
in hohen ehren. (84)

Meie vorm on seal suures aus. (59)

Siin oli saksa keeles kasutatud võõrsõnu. Aga ka saksa omade
le sõnadele on leitud ekvivalendid.

der Funker oder Flakkanonie-
re. (22)

radistid või õhutörje-suurtüki-
väelased. (29)

So redend beschattet er die
Augen ,nach dem Fesselballon
zu spähen. (32)

Nii kõneledes varjab ta vaat -
lusballooni otsides käega silmi.
(23)

die Reste eines Maschinen-
gewehrgurts (124)

kuulipildugalindi jäänused (80)

Üksikute sõjaliste mõistete tähistamiseks on eesti
keeles mitu sõna. Andresen on seda võimalust kasutanud.

ein anständiger Unterstand
(89)

korralik varjend (120)

aus dem Eingang des Unter-
standes (28)

blindaažist (28)

haben die Kampfdivisionen
einander mit Handgranaten,
Maschinengewehr und blanker
Waffe auszurotten versucht.

katsusid võitlusdiviisid
üksteist käsigranaatide, kuulipii-
dujate ja käsirelvadega hävi-
tada. (29)

(39)

Õigem oleks olnud siiski tõlkida 'külmrelvadega'.

Translitereerimine on vajalik, kui tõlkekeeles ei ole originaali sõnale täpset vastet, kirjeldavalt aga tõlkida ei taheta, sest soovitakse säilitada antud mõiste leksikaalset lühidust, kriipsutada alla tema spetsiifilisust. Eriti oluline on viimane kriteerium.

Translitereeritud sõna tähendust seletatakse tavaliselt rea all ära, kui sõna on translitereeritud esmakordselt, kui ta pole keeles juba varem tuttav. Translitereerimine on kas 1) täielik, sel juhul tuuakse väljend tõlgitavasse keelde muutmatusena, või 2) osaline - siis võetakse kasutusele vaid tüvi, see kirjutatakse tõlkekeele ortograafias ning allutatakse grammatilistele muutustele.

Sõjaliste oskussõnade puhul esineb vaid osalist translitereerimist, kusjuures tänapäeva lugejale võõras oli vaid üks juhtum, see oli ka rea all ära seletatud.

Oberfeuerwerker (30)

veiervärgiülem (22)

Teistel juhtudel on vastavad sõnad juba varemadel aegadel eesti keelde translitereeritud, nõnda et nad on jõudnud keeles koduneda.

Kein einziger Sprung in den
Kasematten, den Gewölben der
langen Gänge. (89)

Ei ainustki pragu kasemattides
ega pikkades völvkäikudes.
(63)

damit die kleine Lokomotive
heute Nacht Lafette und Rohr
des ersten Geschützes nach
rückwärts saffen kann. (31)

et väike vedur täna öösel võiks
esimese suurtüki lafeti ja toru
tagalasse viia. (23)

Haubitzenbatterie (25)

haubitsapatarei (19)

in der Kompanie (27)

kompaniis (20)

Unter dem früheren Feldwebel
(51)

Endise veltveebli ajal (37)

Mitteekvivalentse sõnavara tõlkimise teist viisi - uue sõna, sõnaühendi või liitsõna moodustamist on Andresenil vaid üksikjuhtudel tarvis lainud.

die weissen Leuchtschirme
der Franzosen. (41)

prantslaste heledad lange-
varjuga raketid. (30)

durchs Scherenfernrohr (45)

stereotoru kaudu (33)

mit dem Hinterkopf auf
seiner Feldmütze (34)

välimüts kukla all (25)

Küll aga näib, et üsna palju sõjaväelist terminoloogiat on sel moodusel juba varem eesti keelde tulnud. Praegu nimetatakse neid tõlkelaenudeks.

das Kriegsgericht (37)

sõjakohus (27)

Eine bewunderungswürdige
Schiesskunst (46)

Imetlusväärne laskekunst (34)

ein Pionier im Stahlhelm
(30)

üks teraskiivriga pioneer (22)

das deutsche Gegenfeuer (31)

Saksa vastutuli (23)

den noch verruchteren Flam-
menwerfer (87)

veel neetumaid leegiheitjaid

Dort unten, unsichtbar ver-
suchten Feldküchen durchzu-
kommen. (40)

Seal all katsuva väliköögid
nähtamatult läbi pääseda. (29)

Üsna mitmel juhul on osutunud otstarbekohaseks tarvitada ligilähedast tõlget, kasutada juba olemasolevat sõna, mis ei vasta küll täpselt saksakeelsele, kuid ei ütle ka eriti mööda.

Es waren zwei Feldartilleris- Need olid kaks välisuurtüki-
ten, ein Leutnant ~~und~~ ein Vize- väelast, leitnant ja veitveebel,
feldweebel, die er im Park ge- keda ta pargis oli näinud. (161)
sehen hatte. (230)

die Kolonnenstrasse (41)

söjaväetee (30)

Blinder Lärm (193)

Valehäire (135)

und auf der anderen Seite teisel pool aga olid kastid
Kisten mit unseren Kugelhand- käsigranaatidega. (115)
granaten. (165)

Wer treib die Sappen vor und
grub Stellungen. (87)

Kes kaevas kaevikud ja maskee-
ris positsioonid. (61)

bereit ,auf einen Feuerüber- valmis tulistamise puhul
fall hin auseinanderzuspritzen laiali minema ja ennast varjama.
und volle Deckung zu nehmen. (44) (32)

es werde aufdem Heimweg
wieder Zunder geben (38)

tagasitulekul on jälle tuld
karta. (28)

Körvuti oskussõnadega tuleb vaadeida ka nn. reaale. Neid
peetakse leksikaalsstiilistilisteks kategooriateks. Nende all
mõistetakse väljendeid, mis tähistavad teaduses ja elus esi-
nevaid fakte. Keel väljendab reaale pärisnimedega (organisatsioo-

nide, isikute, maade, linnade, mägede, jõgede nimed, mütooloogiliste olendite nimed) terminite ja professionalismidega, arhaismidega, fraseoloogiliste väljenditega, tsitaatidega.¹

Enamasti on need väljendid nagu terminidki null-ekspressiivsed, üksikult võttes pole neil emotsionaalset väärtust, aga nad on vajalikud, et kujutada teatud inimgrupi tegevust, tegevuspaika. Ilukirjanduses saavutatakse reaali abil ajalooline, rahvuslik, lokaalne ja sotsiaalne koloriit.

Mis on koloriit? Kui autor kujutab oma teose sündmustikku vastavas rahvuslikus, lokaalses, ajaloolises ja sotsiaalses (elukutselises) olustikus, kui ta kirjeldab oma kangelasi nõnda, et nende ühiskondlikud ja elukutselised iseärasused, samuti tegevuse koht ja aeg lugejale silme ette joonistub, siis ongi tegu koloriidiga.²

Eksisteerib veel mõiste - objektiivne koloriit. Tavalise koloriidi maalib autor. Ta seob sündmustiku miljöoga ja püüab seda teha võimalikult hästi, võimalikult piltlikult. Objektiivne koloriit ei sõltu otseselt autori tahtest. Aga ometi saab lugeja, ka tulevaste põlvete oma, määrata selle järgi teose kirjutamise aja, koha. See koloriit põhineb, nagu nimigi ütleb, objektiivsetel kriteeriumidel, keeles reaalselt eksisteerivate eripärasustel. Kui tänapäeva eestlane loeb näiteks Kreutzwaldi teoseid, siis mõistab ta üksnes lausestuse ja sõnade morfoloogilise kuju järgi, et kirjutis pärineb möödu-

¹ E. Riesel. Stilistik der deutschen Sprache. S. 106 - 107.

A. B. Фёдоров. *Начало к изучению языка. стр. 159-169.*

² E. Riesel. Studium zu Sprache und Stil von Schillers "Kabale und Liebe". Moskau, Verlag für fremdsprachige Literatur, 1957, S. 62.

nud sajandist. Kui ta loeb aga rohkem, siis puutub kindlasti kokku ka möönunud sajandit iseloomustavate reaallidega.

Mis puutub tõlkesse, siis originaali morfoloogilistesse vormidesse ja süntaksikonstruktsioonidesse kätketud objektiivset koloriiti tavaliselt edasi ei anta, vastavat aega iseloomustavaid reaale aga küll.

Kohanimedega on asi lihtne. Eesti keele traditsiooni järgi kirjutatakse need samal kujul nagu originaalis. (Välja arvatud üsna suur rühm erandeid: iseseisvate riikide pealinnad, rohkem tuntud geograafiliste kohtade nimed:)

und die fürchterlichen Achtund-	ja kohutavad kolmekümnekaheksa-
dreissiger die das unbezwing-	lised, millega vallutamatu
bare <u>Fort Marre</u> von jenseits	<u>Marre'i</u> kindlus <u>Maasi</u> teiselt
der <u>Maas</u> den deutschen An-	kaldalt viimasele kui Saksa
marschwegen und Stellungen in	ühendusteele ja positsioonile
die Flanke speit. (39)	tuld sülitab. (29)

ziehen drei Kolonnen Armierter	liigub tööpataljoni sõdurite
schwerepackt mit Tornistern,	kolm kolonni raskelt koormatud
Schanzzeug, Paketen oder Kisten	ranitsate, tööriistade, pakkide
durch den Wald von <u>Spincourt</u> .	ja kastidega läbi <u>Spincourt'i</u>
(93)	metsa. (66)

Niisuguste kohanimede tõlkimine raskusi ei tee. Kuid sakslased kasutavad paljude linnade jaoks oma rahvuslikke nimesid, vähemalt omal ajal kasutasid. Niisuguseid nimesid lihtsalt translitereerida ei tohi, kuna tõlke lugejale võib

vastav nimi olla täiesti võõras. Sellisel juhul tuleb kohanimi tõlkida.

Wahrscheinlich hiess er noch	Tõenäoliselt oli ta alles
vor ein paar Jahren oder Jahr-	paari või paarikümne aasta eest
zehnten Isaaksohn und kam aus	Isaaksohn ja tuli <u>Lvovist</u> . (171)
<u>Lemberg</u> . (245)	

On olemas erilisi oma tähendussisult tekstiga seotud kohanimesid. Näiteks tegelaste endi poolt pandud kuristiku nimi antud romaanis. Loomulikult on see tõlgitud.

Dies Gesetz bemächtigte sich	See seadus pani end kohe maks-
als bald des Trupps von etwa	ma umbes sajamehelise salga üle,
hundert Gewehren, als er aus	kui see <u>Metssea kuristiku</u> suud-
der Mündung <u>der Wildschwein-</u>	mes hanereas lahtisesse orgu
<u>schlucht</u> in die offene Mulde	püüdis jõuda. (166)
vordrang, langgezogenen, im	
Gänsemarsch. (237)	

Ka lünendid on enamikel juhtudel soovitav desifreerida.

der sich im Laufe der Jahre	kes aastaga on saanud II järgu
das <u>E.K. II</u> , eine Verwundung	<u>raudristi</u> , naava ja paelad
und die Tressen geholt hat.	ning praegu toimkonda juhib.
(31)	(23)

Mõnikord on mõeldav ka translitereerimine, siis antakse

tähendus joone all.

Allerding musste einer die	Igatahes pidi see võima tähed
Buchstaben <u>"Kd.d.P." Komman-</u>	<u>"Kd.d.P."</u> oma nime taha
<u>deur der Pioniere</u> , hinter sei-	asetada. (62)
nen Namen setzen dürfen. (83)	

Ajalentede ja alakirjade nimetusi tavaliselt ei tõlgita. Aga kui nad pole üldtuntud, siis ilukirjanduses on neid siisti soovitatav eestindada.

Herr Jansch, der mickrige	Härä Jansch, <u>"Maa- ja Mereväe</u>
Redakteur der <u>"Wochenschrift</u>	<u>Nädalalehe"</u> tühine toimetaja.
<u>für Her und Flotte".</u> (249)	(173)

Omaette probleemiks on nn. kõnelavad nimed. Nende tarvitamise hiilgeajad on küll juba möödas, aga möödunud sajandite suurte : Shakespeare'i, Schilleri, Moliere'i jne. võidukäik tõlkekirjanduses kestab. Nendel on väga paljude tegelaste peamine iseloomuomadus juba nimega ära öeldud. Näiteks Schilleril: sekretär Wurm (vihmauss), rumal hoovimarssal - Kalb (vasikas). Don Juani teenri Leporello nimi pärineb ladina 'lepus' est, mis tähendab jänest, genitiivis saab sellest 'leporis' ja siit 'leporello', mis tähendab jänesekene.¹ Pole kahtlust, et niisuguste nimede tõlkimata jätmine muudab tõlketeose vae- semaks, jätab tõlke lugeja ilma paljudest koomilistest efek-

1 A. Apr. Фактор и болгов. - Мамеуи бо нре-
бога. Рг. код. П. Т. Аноноуиу. Момба, "боуиуиу
мемеме", 1959, стр. 100.

tidest, sõnamängudest, raskendab tegelaste mõistmist. Teisest küljest tekitaks aga ülemaailmselt tuntud kirjanduslike kujude nimede muutmine segadust nende identifitseerimisel ning on vastuolus rahvusliku koloriidi säilitamise nõudega. Nii ongi välja kujunenud, et tänapäeval kõnelevaid nimesid ei tõlgita. Kui nendega on seotud sõnamäng, siis seletatakse see joone all ära. Selles üsna ranges reeglis on küll ka mõned erandid (följetonid), aga tõsisema kirjanduse tõlkimisel erandreeglid ei kehti. A. Zweig on kõnelevaid nimesid ilmselt koomilise efekti ja kasarmumiljöö loomiseks üks kord kasutanud.

...in einer Ecke des Hofes riefen .. ühes õuenurgas hüüdsid Unteroffiziere über Postsäcke allohvitserid postikottide juures gebeugt, die Namen ihrer Korporalschaften: oma jagude sõdurite nimesid:

" <u>Wädchen!</u> " -	" <u>Wädchen!</u> " - "Siin." - " <u>Sauer-</u>
"Hier." - " <u>Sauerbier!</u> " - "Hier."	<u>bier!</u> " - "Siin." - " <u>Klotzsche!</u> "
- " <u>Frauenfeind!</u> " - "Hier." (172)	- "Siin." - " <u>Frauenfeind!</u> "
	- "Siin." (120)

Traditsioonikohaselt pole N. Andresen kõnelevaid nimesid tõlkinud.

Reaalide tõlkimine nõuab tõlkijalt entsüklopeedilisi teadmisi, või vähemalt entsüklopeediaals tuhnimist, sest tõlgitavais teostes on esemeid ja mõisteid kõige erinevamalt aladeit.

gemütlich vierzehn Tage

neliteist mugavat päeva

an einem Klappenschrank. (106) kommutaatori juures. (74)

Ganz gemütlich sah er drein, Ta oli üsna rahulik kui ta
als er das brauneicheerne Portal pruunist tammest ukse kinni
zuschlag. (85) löi. (60)

wen Herr Leutnant sich in- kui härra leitnant vahepeal
zwischen das Museum ansehen vaataks muuseumi või tutvaks
oder den Blick von der Zita- vana kindlusega. (53)
delle betrachten wollte. (76)

"Und nun haben sie das Wort, "Ja nüüd on teil sõna, noormees,
kleiner, und ich verwandle mich ja mina olen kuss nagu vaikiv
in einen Trapisten." (164) munk." (114)

Nendele üsna mitmelt alalt reaalistele on Andresen leid-
nud õiged vasted.

Weilheimer Pantoffeln, schwarz Weilheimi tuhvlid, mustad ja
gestrickt und mit je einem kumbki illustatud väljaõmmeldud
Edelweiss in erhabener Sticke- valge alpi õiega. (95)
rei verziert. (135)

Arvan, et nimetatud taime tuntakse meil eedelveissi nime
all küllaltki hästi. Siin iseloomustab see kapten Niggli kui
väikekodanlast. Just translitereerituna tekitaks see meis
vastavaid assotsiatsioone. Andreseni 'valge alpi õis' jääb

liiga ehamääraseks, parem oleks siis juba olnud terminoloogiliselt õige 'alpi jänesekäpp'.

Gleichwohl bedeuten Sonne,
Schatten, Landschaft einem
jungen Mann wie Bertin mehr
und Erregenderes als Granat-
splitter und Tetanusbazillen.
(34)

Siiski on Bertini-taolisele
noormehele päike, vari ja maas-
tik suurema tähendusega ja eru-
tavamad kui mürsukillud või
kangestusbatsillid. (25)

Ka siin ei tanaks nästi nõus olla Andreseni vastega, kuna
jutt on konkreetsest Esimese maailmasõja ajal sageli esinenud
kaevikuhaiguse teetanuse e. kangestus k r a m b i batsilli-
dest.

...nahmen ihren Aperitif, ihren ...jõime oma veine ja kohvi. (68)
Kafee. (97)

Aperitiiv on söögiisu ergutav spetsiifiline prantslaste
jook. Seda lihtsalt veiniks nimetada pole päris õige.

Bertin entnahm seinen Brot-
beutel Kommissbrot. (103)

Bertin võttis oma toidukotist
leiva. (73)

Seda tõlget võib siiski õigeks lugeda, kuigi Muugi sõna-
raamat annab vasteks - södurileib.

Jälgisin ka mundriosade nimetuste tõlkimist. Üldiselt on
Andresen neile leidnud õiged vasted.

Die fremde Kanoniere haben
am Kragen Litzen. (222)

Vöörastel suurtükiväelastel
on tressid krael. (155)

...achtlos setzte er seine Beine
in den Wickelgamaschen. (101)

...hooletult olid ta jalad
sääresidemeisse mähitud. (71)

...kein Koppel umgeschneilt
und keine Mütze auf. (39)

ta on vöörihma ja mütsita. (28)

mit der blauweissen Kokarde
(16)

sinivalge mütsinärgiga noormees.
(24)

...und tat hin in die Seiten-
tasche seines Brotbeutels (49)

...pistis oma välipauna
külgtaskusse (36)

Huvitav on vaadata järgmisi juhte.

In ^Serbien empfing man einen
Schub Infanterieröcke (17)

Serbias saadi üks sats
sõjaväekuubesid. (12)

...längst liegen die Waffen-
röcke irgendwo (32)

...kuued on ammugi kuhugi
maha visatud (24)

...mit seinen Tressen an der
Litewka. (50)

tressid kuuel (36)

Näeme, et tegu on kuubedega kolmel juhul. Esimesel korral oleks õigem olnud 'jalaväekuubesid', teisel korral võinuks ka öelda, et maha on visatud 'vormi- või mundrikuued'. Kolmandal korral aga ... "Litewka't seletab "Der grosse Duden" järgmiselt - kerge särgitaoline vormikuub. Nii et Andreseni vaste on vist ikka kõige parem.

Auch die <u>Drillichjacken</u> sind	Niisked on ka <u>tööriided</u> , mida
schon feucht, die sie darunter	nad <u>kuue</u> peal kannavad, ainult
tragen; nur die <u>Waffenröcke</u>	<u>kuued</u> on veel kuivad, ja kui
sind noch trocken, und wenn es	külmemaks läheb, võib veel ühe
kälter wird, kann man noch	kaitsevahendi tarvitusele
eine Schutzschicht einschalten,	võtta - <u>sinelid</u> lahti rullida.
<u>die Mäntel</u> . (205)	(143)

'Der Drillich, der Drell' on "Dudeni" järgi paks puuvillast või linast riie. Nii et originaalis on rõhutatud riidetuseseme materjali, tõlkes aga selle funktsiooni.

Nagu näeme, on vööraste esemete ja mõistete tõlkimine küllalt raske. Väga ahvatlev on võtta tundmatu ese üle koos nimetusega. Nii aeg-ajalt tehaksegi. Euroopa keeltest tõlkimise praktika on tõendanud, et näiteks tiitleid, mõningaid olustikuliselt reaale ei tõlgita. Ida rahvaid puudutavates teostes on siisuguseid tõlkimatuid sõnu veel rohkem, nagu asulate nimed - auul, kišlak; elamutüüpide nimetused - jurta, jaranga; riidetusesemed - halat, tübeteika. Pole tarvis tõlkida ka muusikariistu, iidseid mõõte, rahaühikuid, ühe sõnaga neid reaale,

millel rahvusliku eripära tõttu pole teistes keeltes vasteid. Samuti jäetakse tõlkimata mitmete rahvustoitude nimetused.¹

Der <u>Referendar</u> Bertin, wenn ihm nichts dazwischenkommt, hat Aussicht, ein älterer Herr oder auch ein alter zu werden. (14)	Bertinist <u>referendaar</u> , kui talie midagi ei juhtu, loodab kord vanaks saada. (11)
---	--

Der <u>Sauternes</u> war vortreflich, das Gespräch, streitbar und anregend. (463)	<u>Sauternes</u> (valge vein) oli suurepärane, vaidlus erutav. (322)
---	--

V ö ö r s ö n a d.

Vöörkeeltest pärinevaid sõnu või väljendeid nimetatakse vöörsönadeks. Nagu teistelgi sõnadel on neil kommunikatiivne ja stilistiline funktsioon. Keelde on nad tulnud eri aegadel ja mitmesugustel põhjustel. Kas selle tõttu, et oma keeles vastav sõna on puudunud, või on vöörsõna osutunud ilmekamaks, täpsemaks, ökonoomsemaks. Vöörsõnu rühmitatakse nende päritolu järgi (germanismid, russitsismid) ning keeles kodunemise astme järgi. Kui vöörsõna on kasutusel paljudes keeltes, siis kutsutakse teda rahvusvaheliseks sõnaks.

18. ja 19. sajandil ei peetud Saksamaal vöörsönade

¹ *М. Угрюмов. Слово-образность и слова-репертуарность. - Материалы к изучению языка. Изд. А. Тамбов. Ученый, «Образность языка», 1964, стр. 124-133.*

tarvitamist ilukirjanduses soovitavaks. Niisuguseid hääli on kuulda olnud ka 20. sajandil.¹ Kuid absoluutselt tauniv suhtumine pole siiski õige. Igasuguste keeletehaste vahendite tarvitamine või mittetarvitamine oleneb sisust. Praegu kasutab saksa keel, hoolimata mõningatest vastuväidetest, üsna ohtralt võörsõnu.

Vöörsõnadega tähistatakse sageli reaale, termineid. Nende stiilistilised funktsioonid ilmnevad eriti ilukirjanduses ja publitsistikas. Seal aitavad nad kujutada koloriiti, võivad olla huumori ja satiiri vahendeiks, nad toovad sõnastusse vaheldust kui sünonüüme. Vöörsõnade kasutamine nõuab aga siiski takti. Nende liigne tarvitamine hea stiili juurde ei käi.

Eesti ja saksa keele vöörsõnade kasutuses on mõndagi ühist, kuid üsna palju ka erinevat. Näiteks on saksa keelele prantsuse ja ladina keel rohkem mõju avaldanud kui eesti keelele. Saksa keeles kasutatakse üsna palju ladina ja prantsuse päritoluga vöörsõnu, mida eesti keel ei tunne.

...ohne die genaueste Kenntniss ... ilma iga maastikukurru täpse jeder Terrainfalte, ohne die An- tundmiseta, ilma kaevikuohvitseri regungen also der Grabenoffi- algatuseta ei ole "neil kõrge- ziere, hatten die "da oben" mal "materjali otsustuseks. keinen Stoff für ihre Entsch- (63) lüsse. (89)

Damvillers oder im Douaumont ... asub ta siis Dammvillers's

¹ E. Riesel. Stilistik der deutschen Sprache. S. 108.

logiere. (92)

Douaumont'is. (65)

Nur über dem Adalbert-Werk
krepierten immer noch Schrap-
nells. (199)

Ainuit Adalberti fordil kohal
lõhkes ikka veel srapnelle. (139)

Ihre Vorarbeiter, mit denen
sie jetzt da drinnen kampie-
ren sollen. (93)

...nende eestöölised, kellega
neil nüüd koos tuleb elada. (66)

Haben die Franzosen, die ja
vorsichtige Herrschaften sind,
vielleicht Minenherde einge-
baut, um in Notfall ihre eige-
nen Forts gegen Himmel zu
spendieren? (182)

Kas prantslased, muidu nii ette-
nägelikud härrad, pole miini-
pesi alla pannud, et vajaduse
korral oma fordid vastu
taevast lasta? (127)

Kuna need võõrsõnad pole eestlasele arusaadavad, siis tu-
leb nad iseenesestmõistetavalt tõlkida. Suur osa saksa
keeles kasutatavaid võõrsõnu on aga ka eestlasele arusaadavad,
vähemalt siis, kui ta "Võõrsõnade leksikonist" järele vaatab.

"Es dauert mir zu lange",
brummte er, "soll Order parie-
ren, der Mann wie mein Bruder
schliesslich Order pariert
hätte." (231)

"See kestab liiga kaua," urises
ta, "peab ometi alistuma: mees,
nagu mu vend, oleks lõpuks alis-
tunud." (162)

Sõna 'pareerima' on eesti keeles hästi tuntud, kuid ainult tähenduses 'tõrjuma, kaitsma', mitte aga 'alistuma, sõna kuulama.'

Kann man denn dort existieren? (83)

Kas seal saab siis olla? (59)

Und es würde keinen schlechten Eindruck machen, wenn der Herr Hauptmann den Inspizieren kam. (90)

Samuti poleks halb, kui härra kapten vaataks parki. (63)

...Wir haben drei Meter Beton über unseren Köpfen...-kurz allen Komfort. (116)

...meil on kolm meetrit betooni pea kohal ...ühesõnaga - kõik mugavused. (82)

"Sehr gut", sagte Kroysing; "Sie sehen die Dinge also nicht partiische an, wie ich fürchtete." (177)

"Väga hea, ütles Kroysing, "teie ei näe elu kitsarinnaliselt, nagu ma kartsin." (124)

Sein Rheinländisch, jovial und städtisch, nahm sich merkwürdig aus von seinen feinen Lippen. (175)

Ta reinimaa murrak, heatujuline ja linnapärase, kõlas ta kitsukeses suus imelikult. (122)

"Was nennen Sie, das Spektakel?" "Mida te näitemänguks nimetate?" (114) (80)

Eelnevalt saksa keeles kasutatud võõrsõnad, on eestlasest lugejale kõik tuttavad. Ent kui saksa ilukirjanduslik tekst sulatab nad endasse, siis eesti oma mitte, eesti keeles mõjuksid nad võõrkehadena. Tõlkekirjanik peab neile leidma eesti-keelsed vasted. Ent teisalt tuleb ka ette, et originaali saksa sõna on eestindatud üldtuntud võõrsõnaga. Niisugune võte on antud teose puhul lubatud. Sellele tuleb vaadata isegi kui kompensatsioonile. Tuleb ainult tähele panna, millal autor võõrsõnu on kasutanud, missuguste tegelaste puhul, et kompenseerimisel võõrsõnu mitte mõnele lihtsale baireri külapoisile suhu torgata. Originaalis esinevad võõrsõnad autorikönes ja haritumate tegelaste jutus. Niisamuti peaks võõrsõnu ka tõlkes kasutama.

Ein neues Jahr begann-
grauenvoller Ausblick. (287)

Algas uus aasta - öudne pers-
pektiiv. (201)

Bis hierher hatte man sie mit
schönen Vorspiegelungen be-
kränzt, behängt mit ehren-
vollen Namen. (197)

Seni oli neid ilusate illusioo-
nidega ehitud, austavate nimede-
ga kaunistatud. (138)

...schon vorher sind alle
diejenigen in den Feldkanonen-
park befohlen worden, die sich
vorn auskennen. (222)

...juba varem on välisuurtükki-
de parki käsutatud kõik need,
kes rindel orienteeruvad. (155)

.. und das erfüllt ihn mit
Hoffnung, der Douaumont sei im

...ja see täidab teda lootusega,
et Douaumont olevat öö kestel

Laufe der Nacht freiwillig
geräumt worden. (223)

vabatahtlikult evakueerunud.
(156)

Dieser Wahlspruch, lieber Herr,
der regiert hier. (163)

See deviis, kulla mees, on siin
valitsev. (114)

Neid juhtumeid, kus vöörsõna pole olnud tarviski tõlkida,
kuna selle tähendus ja tarvitamisviis langes mõlemas keeles kok-
ku, tuleb suhteliselt kõige vähem ette.

...an dieser Stelle schmeckte
jedes Wort nach ranzigem
Pathos. (115)

...selles paigas tundus igal
sõnal kopitanud paatos küljes
olevat. (81)

Ohne ein Geständnis der Täter
können wir meinen Bruder nicht
rehabilitieren. (82)

Tegelaste süütunnistusega ei
saa meie mu venda rehabilitee-
rida. (58)

tapfte seine Tonsur mit dem
Taschentuch ab. (175)

puudutas taskurätikuga oma
tonsuuri. (122)

Von ein paar Metern Entfernung
sehen die Köche, die den Morgen-
kafee verteilen, in den Dampf-
wolken ihrer Kessel aus wie
Dämonen. (221)

Paari meetri kaugusest näivad
hommikust kohvi jagavad kokad
oma katelde aurus kahvatute
ja varjuliste deemonitena. (154)

Siin tahaks tsiteerida jälle Ester Kindlamit: "Tarbetute

vöörsõnadega ei tohiks aga teksti koormata, nad muudavad selie raskesti ligipääsetavaks, jäigaks. Missugused vöörsõnad on siis tarbetud? Kõige sagedamini need, mis ise pole üldkeeles tuntud, millel aga on hästi tuntud eestikeelsed vasted.¹

Vahel tarvitatakse ilukirjanduslikus tekstis mingist kolmandast keelest muutumatuks üle võetud sõnu, lauseid, terveid lõike. Vöörkeelt mittevaldavale lugejale jäävad nad arusaamata, kui neid rea all ära ei seletata. Eesti keeles eraldatakse niisugused translitereerimata sõnad kaldkirjaga. Kirjanik kasutab neid alati mingil kindlal stilistilisel eesmärgil.

<u>"Prands, camarade",</u> sagt er, und	<u>"Prands, camarade",</u> ütleb ta,
der Kanonier fasst zu und trinkt	suurtükiväelane hoiab katelokki
sich im Gehen satt. (14)	ning joob käies oma janu täis.
	(11)

<u>"Merci, bonne chance,"</u> antwortet	<u>"Merci, bonne chance"</u> vastab
der Franzose und wendet sich	prantslane ja asutab edasi
vorwärts. (14)	minema. (11)

Macht nichts, denkt Bertin,	"Pole viga, "mõtleb Bertin,
<u>j'y suis, j'y reste.</u> (278)	<u>"j'y suis, j'y reste."</u> (194)

Mida on autor nende prantsuskeelsete väljenditega väljendada tähtnud? Kõigepealt on ta nendega iseloomustanud Bertinit, üht romaani peategelast, näidanud tema haritust ja

¹ E. Kindlam. Et sool tuimaks ei läheks. KK, 1966, lk. 107.

head südant. Et prantslastest sõjavangid räägivad prantsuse keelt on loomulik. Tähendab vöörkeelseid väljendite kasutamise on autor individualiseerinud tegelasi, see on aidanud luua ajaloolist ja lokaalset koloriiti. Kuna joone all on nende tõlge ka antud, siis lugejale need arusaamatuks ei jää.

Vöörkeelseid sõnu võib kasutada aga ka koomilise efekti saavutamiseks.

Dann können wir Herrn Leutnant	Siis võime härra leitnandile
einen <u>Fotölch</u> anbieten. " <u>Fau-</u>	<u>leentooli</u> pakkuda. " <u>Tugitool</u>
<u>teuil</u> ist gut", lachte Leut-	on nea, "naeris leitnant. (64)
nant. (85)	

"All right", sagte er. (101)

"All right," ütles ta. (Süssmann)
(71)

Kes teost on lugenud, see tunneb liikuvat, alati lõbusat, kuid ometi nii palju läbi elanud noormeest, teab, et selle suhu sobib too reibas inglisekeelne ütlus.

Oderint, dum metuant. (74)

Oderint, dum metuant. (52)

"Vihatagu, kui ainult kardetakse!" nii võib ainult Eberhard Kroysing, haritud, karm, militaristliku meelelaadiga mees mõelda.

Mitmed teose tegelased on juristid. Nende kõnesse on Zweig poetanud ladinakeelseid ütlusi. Muidugi on ladinakeelsed väljendid siis ka eestikeelses tekstis.

"Relata refero", antwortete
Rechtsanwalt Porisch, "ich
wiederhole, was man uns mitt-
teilte." (79)

"Relata refero", vastas advokaat
Porisch, "kordan, nagu mulle
teatati." (56)

D i a l e k t i s m i d .

Ilukirjanduslik teos võib olla kirjutatud murdekeeles. Luuletuste puhul on see üsna tavaline, nagu eesti kirjandusloost teada, vähem tavalised on murdes kirjutatud lühemad proosapalad, kuigi ka neid on, lausa haruldased on aga pikemad teosed, jutustused, romaanid, mis oleksid otsast lõpuni mingis dialektis kirjutatud, sel ajal kui ühtne rahvakeel on juba välja kujunenud. Küll on aga ilukirjanduslikule proosale omane üksikute murdesõnade kasutamine. Seda mitte niivõrd autori-
kõnes, kuivõrd dialoogis, kus murdesõnade tarvitamispiirid on väga avarad.¹

Siinkohal oleks kohane puudutada mõistet - ilukirjanduslik keel, mis on ühest küljest kirjakeelest kitsam, kuna ükski kirjanik ei kasuta oma teoses või teostes kõiki kirjakeele rikkusi, ent teisest küljest laiem, kuna kirjanik võib võtta oma teosesse elemente väljaspoolt kirjakeele raame - eeskätt

¹ A. Kiindok. Mõningaid märkmeid E. Vilde teoste keelest. - "Keel ja Kirjandus", 1958, nr. 2, lk. 96.

murdesõnu, kuid ka argoo- ja žargooniväljendeid.¹

Seda kirjanikud teevadkiirsest teoses kujutatud kohas oli vastaval ajal võib-olla iseloomulik, et inimesed kõnelesid murret. Peale selle mõjuvad dialektismid oma kirjapildiga, ebatavalise häälikulise koostisega. Tänu dialektismidele tunnetab lugeja piitlikumalt ajalist ja geograafilist distantssi enese ja kujutatu vahel.

¹. Zweig kasutab murdelisi väljendeid dialoogis. Ta individualiseerib sellega tegelasi. Mõnede juures - Feicht, Niggel - toonitab nende ebasümpaatsust. Teiste, eriti episoodiliste tegelaste puhul, kasutab murret, et viidata piirkonnale, kust isik pärit on. Ühtlasi näitab kirjanik, et Esimese maailmasõja päevil oli saksa rahvas veel väga kiliustunud, et endiste Saksa väikeriikide elanike vahel eksisteerisid suured erinevused keeles ja kombestik. Zweig ei räägi peaaegu mitte kunagi lihtsalt sakslasest, vaid ikka kas baierlasest, berliinlasest, švaabist, vestfaallasest, preislasest jne. See on kunstikavatsuslik võtte, et luua ajaloolist koloriiti ja rõhutada sõda puudutab inimesi kõigist Saksamaa osadest.

Nii on murde kasutamisel ikka oma kunstiline funktsioon, "olgu see siis keele üldine rahvapärastamine, tegevuskoha detailsem lokaliseerimine, dialoogi töepärasemaks muutmine, koomilisuse sissetoomine vms."²

Mida peab dialektismidega peale hakkama tõlkija? Kas

¹ J. Peege. Mõtteid ja märkmeid ilukirjanduse keelest. KR, 1960, lk. 426.

² O. Samma. Üht-teist tõlkimisest ja tõlkijatest. KK, 1962, lk. 391.

võtma mingi vastava emakeele murde - saksa murded on jaotatud põhja-kesk- ja lõuna-saksa murdeiks, üldjoontes samasugune jaotus on ka eesti murrete - ning teksi sellesse ümber panema, ehkki niisugune asendamine on vastuolus originaali rahvusliku kolo-riidiga. Originaali rahvuslikku koloriiti tuleb aga tänapäeva tõlketeoreetiliste seisukohtade järgi säilitada.

Teine võimalus on, et dialektisme ei tõlgita dialektismide-
ga, vaid keelenditega, "mis tõlkes tegevuskohta liiga ei loka-
liseeri, sest need on omased mitmele murdepiirkonnale, ent eri-
nevad üldrahvalikust keelest?"¹

Või siis kolmas võimalus: dialektismidele üldse mitte
dialektismidest ekvivalente otsida, vaid tõlkida need kirja-
keelsest, ning sellega, et üks autori kunstikavatsuslik ele-
ment jääb edasi andmata, leppida kui paratamatusega.

Nii et dialektismide tõlkimiseks teooria kindlat juhust
ei anna. K. Tsukovski võtab asja kokku järgmiselt: "Selle küsi-
muse üle on palju vaieldud ja ühe kindla lahenduseni pole
jõutudki. Tegemine on ikka kunstiga, kus universaalsed retseptid pole
olemas. Kõik oleneb üksikjuhust, ja lõppude lõpuks tõlkijast,
viimase talendist, maitsest, taktist."²

Järgnevalt vaadatakse, kuidas on dialektisme tõlkinud
N. Andresen, kusjuures ei tõmmata piiri territoriaalsete dubletti-
de (saksa kirjakeeles paralleelselt kasutada lubatud Kesk-,
Põhja- või Lõuna-Saksamaa murretest pärinevate sõnade) ning
provintσιαalismide vahele. Samuti ei püüta kindlaks määrata,

¹ O. Samma. Üht-teist tõlkimisest ja tõlkijatest. KK, 1962, lk. 391.

² K. Мухоморов. Вопрос перевода. Москва, МГУ, 1964, стр. 109.

missugusest saksa murdest originaali dialektismid pärinevad.

Schliesslich meldet ihm der
Schreiber Dillinger aufgeregt:
Volltreffer auf den Pionier-
park, nix is gsehnh. (154)

Löpuks teatab kirjutaja Dillin-
ger talle ärritatult: täistabamus
pioneeripargis, midagi ei ole
juntunud. (107)

Jetzt aber nischt wie weg!
(277)

Nüüd pole muud kui minema!
(193)

"Fuffzenn!" rief Unteroffi-
zier Böhne. (103)

"Viisteist!" hüüdis allonvitser
Böhne. (72)

Hier in der Chambrettes-Fer-
me hatte der kleene Unterof-
fizier Kroysing seine letzten
Monate verbracht. (256)

Siin Chambrettes'i farmis elas
väike allonvitser Kroysing oma
viimased kuud. (179)

"Bitte, Süßmann, langen Sie
mal die Pulle rüber; wir ge-
nehmigen ihn uns in Stellver-
tung." (128)

"Palun, Süßmann, ulatage
pudel siia, võtame tema eest."
(90)

...und der olte Douaumont mit-
tendrin wie der zerhämmerte
Rückenpanzer einer Riesen-
schildkröte. (83)

...ja vana Douaumont selle keskel
nagu laiaks taotud pantser või
hiigelkilpkonn. (59)

Viimase lause lõpp on valesti tõlgitud, originaalis ei ole juttu kahest esemest, vaid ühest hiigelkiilpkonna kiilbist. Õigem oleks olnud 'nagu laiaaks taotud hiigelkiilpkonn'.

Näeme, et dialektismid on edasi antud kirjakeelsete vastetega ning tõlke lugeja ei või aimatagi, et originaalis on mingisuguseid erilisi väljendeid kasutatud.

Järgnevatel juhtudel on dialektismid küll kirjakeelsete väljenditega tõlgitud, kuid sealjuures on öeldud, et tegelased kõnelevad murdekeelt.

"Nu wer 'k ma nach Hause
trudeln", damit stand Süßmann
auf, zog den Waffenrock glatt.
Sein berlinisch überraschte so
und klang so überzeugend, dass
Bertin ihn lachend fragte:
"Mensch, dir ham se wohl aus de
Spree jezoren." (104)

...die Hamburger sagen: Wat dem
eenen sin Uhl, is dem annern
sin Nachtigal. (270)

"Aber was sien möt, möt sien",
setzte er plattdeutsch
hinzu. (185)

"Nüüd tuleb koju vantsida."
Ta berliini murrak üllatas ja
kölas nii veenvalt, et Bertin
naerdes küsis: "Sind on Spreest
välja öngitsetud?" (73)

...hamburglased ütlevad: mis ühele
öökuul, see teisele ööbik. (188)

"Aga mis tulema peab, see tulgu,"
lisas ta alamsaksa murdes
juurde. (130)

"Will ick und wer' ick," sagte "Seda ma tahangi," ütles ta
er berlinisch. (178) berliini murrakus. (124)

Ainult ühel juhul on murdeline kõne tõlgitud murdega.
Ei saa öelda, et lahendus tunduks vastuvõetamatu. Aga kuna
see on vaid üksiknähtus, siis näitab see ennekõige järjekindlu-
setust, mitte Andreseni tõlkepõhimõtteid.

Ein bayrischer Kanonier aus Üks pargi meeskonna...suurtüki-
der Parkmannschaft ... wandte väelane ... sõnas minema hakates
sich vor dem Weggehen an ihn: Bertinile: "Näib, et sulle see
"Gelt ,das gfallt dir net, äi meeldi, sulle ka mette!") (177)
Kamerad; mir a net." (154)

Ž a r g o o n i - j a a r g o o v ä l j e n d i d
n i n g v u l g a r i s m i d .

Argoo on peamiselt alamate sotsiaalsete kihtide - õpilas-
te, varaste, sõdurite keel. Žargoon on kõrgemate kihtide, nagu
aadlike, tänapäeval ka arstide, teadlaste jne. keel, mis kaldub
millegi poolest kõrvale tavalisest keelepruugist.¹ Kuid eesti
keeles pole selline jaotus eriti läbi lõõnud. Nimetatud termi-
neid kasutatakse sünonüümsetena, kusjuures enamlevinud on

¹ E. Riesel. Stilistik der deutschen Sprache. S. 97.

väljend ~~Z~~argoon. Võimalik, et süüdi on B. Söödi "Kirjandusteooria lühikursus", kus terminit argoo pole üldse toodud. On vaid Zargonismide definitsioon - väljendid, mida kasutab ainult teatav ühiskondlik klass, rühm, teatav seltskond või isikute ring.¹ Ent küllap on siin oma osa ka ajaloolistel põhjustel. Eestis pole kunagi olnud erilist kõrgemate klasside keelt, samuti mitte nii väljakujunenud hulkurite keelt nagu keskaegsel Saksamaal "Rotwelsch".

Kuidas tuleb tõlkida zargonisme? Kuna nendega iseloomustatakse tegelasi nii sotsiaalselt kui kultuuriliselt, siis samaugune funktsioon peab neile jääma ka tõlkes.

Karl Lebehde besitzt sehr bald einen Schatz von <u>Einsichten</u> in die Charaktere von...den <u>Küchenbullen</u> all der Truppen- teile ringsum. (328)	Inimesetundjal nagu Karl Lebeh- de on varsti hulk teadmisi... kõigi ümberringi asuvate väe- osade <u>köögitegelinskitest</u> . (230)
---	--

...sog behaglich an einer <u>Kompaniezigarre</u> . (104)	...imes mõnuga oma <u>plotskit</u> . (73)
---	---

"....aus dieser <u>Buttel</u> haben nur gesunde Männer <u>geschnäp-</u> <u>selt</u> ." (193)	"...sellest <u>putlist</u> on ainult terved mehed <u>vötnud</u> ." (135)
--	---

¹ B. Sööt. Kirjandusteooria lühikursus. 2. väljaanne. Tallinn, "Valgus", 1966, lk. 61.

Eine Masse Leute wollen nichts als Zaster... (132) Hulk inimesi ei taha muud kui soomust ... (93)

Tausend werden eingezogen, Tuhat saadetakse rindele,
achzig oder neunzig wandern kaheksakümmend või üheksa-
ins Kittchen und dem Rest wer- kümmend pistetakse pokri,
den die Ration erhöht... (333) teistel suurendatakse toidu-
norme... (233)

Hästi on edasi antud ka sõnaühendilised vulgaristliku tundetoonistusega žargonismid.

...wenn ich nicht hops gehe, ...kui mind ära ei koksata, annan
melde ich mich bestimmt. (84) endast kindlasti teada. (59)

...konnte man doch nur mit Hand- ...siis oleks tahtnud käsigran-
granaten dreinpfeffern. (76) naatidega valada. (54)

"Das ist stark", sagte Süß- "Täitsa vunts", ütles Süßmann.
mann. (189) (125)

...kriechen man in der Baracke ...ronitakse barakki kokku
zusammen und kloppt Karten. ja taotakse kaarte. (229)
(328)

...da müssen wir uns sehr zu- ...peame ennast tõsiselt kokku
sammennehmen und unseren Grips võtma ja ajusid pingutama.

anstrengen. (127)

(89)

Näeme, et sõnadel on huvitav omadus, olenevalt kontekstist omandada uus tähendussisu. Näiteks kirjakeele sõna 'valama' tähendab sõdurizargoonis hoopis 'viskama, heitma, pähe lööma'.

Toodud näited tõendavad, et zargonismid on antud teoses õnnelikumas olukorras kui dialektismid: zargonismid on kõikjal ja üsna õnnestunult edasi antud.

Ilukirjanduslikus tekstis kasutatakse aga mitmesuguste pejoratiivse varjundiga sõnade kõrval ka lausa söimusõnu - vulgarisme. Analüüsitavas romaanis on söimusõnu eriti ronkesti, tegu on ju sõdurite ja sõdurimiljööga. Et seda realistlikult edasi anda, on kirjanik kasutanud dialoogis vastavat sõnavara.

Söimusõnad ei ole neutraalsed oma tähenduselt, neil on üsna tugev ekspressiivsus, väga varjundirohke jämedusastmestik ja keeliti erinev usuaalne tarvitamisviis. Eriti universaalne on eesti kurat. Tema ja tema variantidega võib eestindada suurt hulka saksakeelseid väljendeid.

"Verflucht", sagt er, packt das "Kurat", ütleb ta paberit võttes Papier, steckt es in die Lederne ja pistab selle oma saapasäär-Gamasche unter seinem Knie. (194) de. (135)

Aber darum, zum Teufel, gab man Aga kurat võtaks, sellepärast doch den Douaumont nicht preis. poleks tohtinud veel Douau- (227) monti ära anda. (159)

...dann musste man ihn verteidigen - ...ja siis tuleb seda kaitsta,

gen, zum Donnerwetter.!(227)

kurat vötku.(159)

...aber noch ehe es ihm glück-
te mehr als dreissig oder vier-
zig oberhalb des Dorfes zusam-
menzuharren, waren durch den
säuischen Nebel die Marok-
kaner im Fort.(228)

...kuid veel enne ,kui tal õnnes-
tus kolmkümmend või nelikümmend
meest küla serval kokku saada,
olid marokolased selle kuradi
uduga fordis.(159)

Da hatten sie die Bayern na-
türlich nicht herangelassen, die
elende Bazi, die Norddeutschen!
Die Rheinlander, die Sachsen
waren an den Speck gegangen,
Kruzitürkenelement.(141)

Sinna ei lasknud need neetud
põhjasakslased muidugi baier-
lasi ligi! Reinimaa ja Saksimaa
väeosad said oma jao, kurat seda
ise teab!)99)

...und konnte kein Schwein vom
Stand der Dinge benachrichti-
gen.(164)

...ilma et keegi kurat oleks
suutnud olukorrast aru anda.(115)

...die verdamnte Pieruns.(156)

Need perglid...(108)

Donnerwetter, dachte er zu glei-
chen Zeit erlöst und besorgt.
(110)

"Pagana pihta,"mötles ta ker-
genduse ja ühtlasi murega.(77)

Toodud tõlked on sisuliselt õiged. Kas aga pidev kuradiga

tõlkimine on kõige parem, sest eesti keeles leidub ju ka teisi sõnu? Üldiselt on Andresen aga söimusõnade nüansse hästi mõistnud ja õigesti edasi andnud.

Statt forsch aufzutreten, dem
Etappenschwein borstig zu
kommen...(77)

Selle asemel et järsult esi-
neda ja tagalaseale peale hüpa-
ta...(55)

"Schurke! Freiwillige vor!" ist
beste preussische Tradition
bei unserer Waffe Ehrensache!"
(130)

"Töbras! Vabatahtlikud ette!"
see on parim preisi traditsioon
ja meie relvaliigi auasi.(91)

Dass er so plötzlich die
Nerven verlor, lag lediglich
an dem Mistloch hier.(125)

Et ta nii ruttu närvid kaotas,
on ainult selle virtsaugu süü.
(88)

"Wenn du Ferkel noch eine hal-
be Sekunde Stunk machst, hänge
ich dir eine Meldung wegen
Kriegsverrat an.(226)

"Kui sa, pörsas, veel pool sekun-
dit öiendad, võtan su vastutusele
reetmise pärast.(158)

So ein Milchhagen, denkt er
verächtlich.(144)

"On aga narts," mõtleb ta põlas-
tavalt.(101)

Jedesmal kam er brummend zu-
ruck, ohne Katzenfell und um
zwei Patronen ärmer: die Luders

Ta tuli iga kord torisedes ta-
gasi tühjade kätega ja kahe
padruni võrra vaesemana: need

hielten einfach nicht still.
(155)

raiped ei püsinud kunagi
paigal. (108)

Teinekord on tõlke adekvaatsuse huvides tulnud originaali
vulgarismi pisut modifitseerida.

"Einganz gewöhnlicher Mensch,
...ein Alltagschurke sozu-
sagen. (131)

"Hoopis tavaline inimene...
üks harilik pudulojus nii-öelda.
(92)

Dreitausend Meter zu kurz-
das gab es nicht, selbst bei
den Bumsköppen da hinten. (133)

Kolm tuhat meetrit lähemale,
seda ei juhtu isegi neil
punpeadel, kes taga istuvad. (93)

Braun vor Zorn, war der Lau-
ber geworden, der Sauschwab,
der Spätzlerfresser, der Mise-
rablige. (92)

Lauber, see švaabi siga, könn,
sihuke räbalapundar, oli vihast
tömmuks läinud. (65)

Es ist schweinerisch zu
denken.. (10)

On ropp mõelda... (8)

Puhuti on aga saksa vulgarismi pejoratiivsus nõrgemini
edasi antud või pole seda üldse tehtud.

Das ist ja doch noch gar
nichts. Ist ja alles Scheisse.

See ei ole ju veel midagi!
See on rämps! (167)

...nur ein paar grossschnäuzige ...ainult paar linna löua-
Stadtuben reden aufgeblasen poolikut kõnelevad üleolevalt.
daher. (93) (66)

Ich bin ein Laus, Sie wissen Ma ei ole mitte midagi, te
das doch, ein gemeiner Schip- teate ju, olen lihtne labida-
per... (267) mees... (186)

Ent mitte iga kord ei saa Andreseni vastet lugeda kõige
õnnestunumaks.

Das war ein Landsmann, der See on kodukandimees, kes omi
seine Leute nicht auslieferte sellele peast pörunud surmakut-
an den hirnwütigen Nürnberger, sarile välja ei anna. (97)
den Lumpenhändler, den knochigen.
(138)

Õigem ja parem oleks olnud: " sellele peast pörunud
luisele Nürnbergi kaltsukaupmenele..."

K ö n e k u j u n d i d .

Käesolevas diplomitöös on kogu sõnavara jagatud
funktsionaal-stilistiliselt diferentseerumata ja diferent-
seerunud osaks. Keele arenemise tõttu pole aga nende gruppide

vaheline piir püsiv. Keelde tuleb kogu aeg uusi mõisteid, osa sõnu samal ajal vananeb, muutub arhaismideks. Mõlema grupi rikusi kasutab kõige enam ilukirjandus. Öeldakse, et alles kunstiteoses ilmneb sõnade tõeline sisu. Vaatame näiteks lihtsat lauset: "Inimene läheb üle tee." Selles on kõik sõnad ilma ekspressiivsusega, neutraalsed. Asendame aga värvitu verbi näiteks verbiga 'komberdab' ja otsekõne muutub pilt konkreetsmaks. Me võime nüüd oletada, et inimene on kas haige või vana. Kui tuleme aga 'tipsib', siis assotseerub sellega kõrgekontsaga king, järelkuul ka naine ja peale selle noor. Kuid me võime asendada tee 'tänavaga', inimese 'vana suurrätikusse mähitud naisega'. Niisuguse pildi loomine eeldab teadlikku sõnavalikut, teadmist, mida tahetakse öelda, tegelase, situatsiooni ja miljöö arvestamist. Nii võib tolle üle tänava komberdava inimese kohta veel palju öelda. Kirjeldada, missugune on tema nägu, silmad. Kuidas suhtub tänav temasse ja tema tänavasse.

Pikemas kirjelduses ei saa kõik sõnad olla tugeva tundenälgisiga. Kuid ilukirjandusel on omadus anda ka abstraktsetele null-ekspressiivsusega sõnadele esemeline, kaemuslik sisu, sest ilukirjanduses ei ole sõnad enam lihtsalt sõnad, vaid kujundid ja kujundi osad. "Kujundi all mõtleme piltlikku kujutust, mille kaudu kirjanik loovalt peegeldab ning üldistab tegelikkuse olulisi ja iseloomulikke külgi."¹

Kujund on väga lai mõiste, ka tegelaskujud on kujundid, lõppude lõpuks on kogu ilukirjanduslik teos kujund. Siiski on

¹ B. Sööt. Kirjandusteooria lühikursus. lk. 18.

võimalik välja tuua ka mõningaid kunstilisele kujundile üldiselt iseloomulikke tunnuseid. Nii esineb kunstiline kujund alati üksiku vormis, on konkreetne ja piltlik, tema aluseks on elus esinev konkreetne ja individuaalne. Peale selle on kujund kunstniku avastus, seda ei ole võimalik saada valmis kujul ilma fantaasia osavõtuta.¹

Praktilises tõlketegevuses puututakse kõigepealt kokku mitmesuguste stilistiliste kununditega. Järgnevas analüüsis vaadatakse A. Zweigi kõnekujundeid. Kirjanikud ei kasuta stilistilisi võtteid ühtemoodi ega ühesuguse sagedusega. Igal autoril kujunevad välja omad keelelise stilistilised vahendid ja sõnastusvõtted, oma kunstiline käekiri, kunstiline maneer, mille järgi on teda hõlpus ära tunda (Tammsaare, Luts). Niisugused keelelised iseärasused on igal teosel, igal kirjanikul, need on tingitud kirjaniku karakterist ja temperamendist, sõltuvad tema loominguilisest individuaalsusest,² epohhist, millal kirjanik elas, meetodist, milles kirjutas. Kirjaniku individuaalsed iseärasused tuleb tõlkes edasi anda. Fjodorov arvab, et seda on võimalik teha, vaid nende keeleliste ja stilistiliste vahendite taasloomise teel, mis on leidnud kasutamist originaalis.³ Kujundi tõlkimisel peab aga silmas pidama veel üht kujundi spetsiifilist omadust - tema kaheplaansust: kujund tingib alati

¹ Marksistlik-leninliku esteetika alused. Tallinn, ERK, 1961, lk. 339.

² K. Kääri. Kirjaniku oma pale. - Kirjanduse radadelt. Tallinn, ERK, 1960, lk. 441.

³ A. B. Фёдоров. Введение к творчеству писателя. стр. 338.

assotsiatiivseid seoseid, viimased sisaldavad aga hinnangut (heakskiitu, halvaks panu, põlgust).¹ Kui tõlk püüab võõrkeelse teose võrdlust või metafoori originaalilähedaselt edasi anda, siis peab ta seda arvestama, muidu võib juhtuda, et tõlgitud kujund ei tekita vajalikke seoseid ega sisalda analoogilist hinnangut.

A. Zweigi sõnavalikut iseloomustab tavalise kõnekeele valdkonda kuuluva sõnavara rohke tarvitamine. Ta ei otsi ebatavalisi sõnu, ei püüa anda teisteleegi sõnadele uut otsitud münti. Stilistilisi kujundeid kasutab A. Zweig tagasihoidlikult. Neist siis enam mitmesuguseid lausekordusi, kõnekujunditest aga võrdlusi ja metafoore, mis sobivad hästi tema kirjeldavasse väljenduslaadi.

Vaatame kõigepealt võrdlust, kui Zweigile kõige iseloomulikumat kõnekujundit ja selle tõkimist N. Andreseni poolt. Muide, A. Zweigi võrdlused on väga piltlikud ja iseloomustavad hästi miljööd ja tegelasi.

Im Halblight sausen die
Ratten am Boden wahrhaftig
wie magere Katzen. (42)

Poolpimedas sagivad rotid
nagu lahjad kassid. (31)

...zog er allzu ängstlich immer wieder den Kopf ein, wie
eine Schildkröte, die Deckung
sucht. (121)

...tõmbas ta hirmuga ikka pea
ölgade vahele nagu varju otsiv
kilpkonn. (85)

1 B. Tammel. Оправдание наивного морализма.
- Материалы к истории. Москва, 4 (обсуждение материала), 1964,
стр. 65.

Wie ein vom Aussatz zerfres-
senen Stück Haut unterm Mik-
roskop. (114)

Maa paljastus nagu pidalitövest
söödud nahk mikroskoobi all.
(80)

...geblutet habe er wie ein ge-
schlagener Ochs. (48)

...verd voolas tast nagu tapetud
härjast. (35)

... und die weitgespannten Brau-
en hoben sich wie musikalische
Zeichen von dem erloschenen
Oval der Wangen ab. (54)

...ja laiad kulmud tõusevad
nagu noodimärgid üle põskede
kustunud ovaali. (39)

Das war vergangen, so unwider-
ruflich vergangen wie der
Ton dieser Stimme. (54)

See on möödas, tagasipöörduma-
tult möödas nagu tolle hääle
kõlagi. (39)

Näeme, et toodud kui- ja nagu-võrdlusi on olnud võimalik
ekvivalentsealt tõlkida.

Võrdluste suurest hulgast võib eraldada nn. kõnekäänud-
võrdlused, s.t. võrdlused, mis on muutunud juba püsivateks sõna-
ühenditeks ja esinevad ühe lauseliikme funktsioonis. Niisuguste
võrdluste puhul tuleb nende kõnekäänulisus säilitada. Puhuti
on seda lihtne teha, kuna nii saksa kui eesti keeles on vas-
tavad sõnaühendid tuntud.

...er fühlte sich wie vom Mond
gefallen. (109)

...tunneb ennast nagu kuu pealt
kukkununa. (42)

...jeden Tag fallen Leute hier ...iga päev langeb siin mehi
wie Kastanie vom Baum.(58) nagu kastaneid puust.(42)

Vahel on tulnud kõnekäändu pisut kohandada, eestipärasemaks muuta.

...wie Räucherfische an Bind- ...reas nagu suitsusilgud var-
faden.(33) das.(24)

Der Kraftfahrer ...jagte den Autojuht kihutas lahtise
offenen Wagen wie ein Teufel autoga nagu hull mööda valget
über die weissen Strassen.(61) teed.(44)

Teinekord on tulnud originaali kõnekäändu tõlkimisel lähtuda üksnes selle emotsionaalsest ja mõttelisest sisust.

...die zu ihm passen wie der ...mis talle niisama vähe sobib
Spinat zum Reibeisen.(19) kui sadul sea selga.(14)

Eri küsimus on piibellike väljendite tõlkimine. Siin on vajalik arhailise keele säilitamine. Andresen on seda teinudki.

Denn der Mensch ist wie Gras Sest inimene on kui rohi
und blüht wie die Feldblume ja ta õitseb kui lilleke ja
und verblüht.(54) närtsib.(39)

Vahel on saksakeelne kujund jäänud ka adekvaatselt edasi andmata või hoopis vahele jäetud.

Am Alltag aber würden sie es
für fuchsschlau halten, mich
anzuschwindeln. (177)

Igapäevases elus aga peavad
nad õigeks mind petta. (124)

Er ist, wie veile Kurzsichtige
ein Ohrentier. (61)

Ta on nagu paljud lühinägelikud
eriti terase kuulmisega. (44)

Tihendatud võrdlused on Andresen eestindanud kord ekvi-
valentselt, kord aga eesti keeles sidesõna juurde lisanud.

Die Erde ist eine steinerne
Scheibe unter einem Himmel
aus Eis. (35)

Maa on kivine ketas jäise
taeva all. (213)

Unbeweglich steht über dem
Lager die Wand aus atembarer
Watte, dämpft die Geräusche.. (221)

Liikumatus on laagri kohal
nagu hingematvast lämmatavast
vatist kate, see summutab
helid... (155)

Mis puutub vormilisse külge, siis on Andresen tõlkimisel
kasutanud võrdluste kõiki variante, nii olevas käändes olevat
kui ka liitsõnalist, epiteedi funktsioonis võrdlust. Mõned
näited nende kohta.

Dunkelheit, Kälte, Nässe und Öde Pimedus, külm, niiskus ja ükslui-
spann die Männer ein und höhle sie aus - wie kraftlosen Flie- sus ahistas mehi ning kurnas
gen scheien sie im Netz neid - jõuetute kärbestena
paistsid nad võimsate ämblikkude

mächtiger Spinnen zu hängen,
grau in grau. (252)

võrkudes rippuvat, hallid
hallis. (176)

... einzelne Schösslinge von
Buchen wie Fahnenstöcke aufstei-
gend. (109)

... üksikud noored pöögid sei-
savad lipuvarrastena. (77)

Wie grosse Nachtvögel flogen
ächzend deutsche Granaten
über ihre Köpfe, niemand wusste
woher, wohin. (233)

Suurte öölindudena lendasid
Saksa mürsud ägades nendest
üle, keegi ei teadnud, kust ja
kuhu. (163)

In der tödlich kalten Luft
warnt schon der Abschuss. (330)

Surmkülmas öhus kõlab hoiatav
pauk. (231)

...die graue Katze mit flaschen-
grünen Augen. (54)

... pudelrohelist silmadega
hall kass. (39)

Alle drei sassen kerzenge-
rade, lauschten. (132)

Kõik kolm istusid tikksirgelt ,
kuulatades. (93)

Epiteetide, kunstiliste lisandsõnade kasutamine ei ole
A. Zweigi stiilile iseloomulik. Neid muidugi esineb, ei ole ju
romaani kirjutamine epiteetide kasutamisetä mõeldav. Kuid epi-
teedid ei individualiseeri autori keelt, nad ei torka silma.
Zweig ei kuhja epiteete, lisab neid põhisõna juurde vaid ühe.
Tema epiteedid on loomulikud täiendsõnad ilma tugeva ekspressiiv-

suseta.

Vaatame mõningaid autoripoolset suhtumist väljendavaid kaunistavaid epiteete ja nende tõlkimist.

...vertiefen die schwere Däm-
merung rundum (94)

...süvendavad rasket pimedust
ümberringi. (67)

sein stilles Gesicht(53)

ta vaikne nägu(39)

Eine wilde Wut gegen diese
fette und stinkende Welt
eines falschen Friedens schüt-
telte ihn. (76)

Metsik viha selle rasvunud
ja haiseva maailma ning võlts-
rahu vastu vapustas teda. (54)

...noch einen zärtlichen Blick
auf das Gesicht des toten
Knaben. (55)

...heitis veel kord õrna pilgu
surnud poisi näole. (40)

Kirjeldavad epiteedid.

...unter dem sanften Haar(54)

on kaetud siidiste juustega. (39)

Glänzend grün zogen sich die
schwertförmigen Blätter der
Maiglöckchen den Steilhang
hinauf. (110)

Roherohelistena katsid mäeveeru
kõrgemal möökjad piibelehed.
(77)

Die milchige Helle des fast
vollen Mondes. (61)

Peaaegu täiskuu piimjas
valgus. (44)

Ihren Köpfen näherte sich
ein zerrissendes Heulen aus
Wolken. (132)

Pea kohale lähenes piivedest
läbilööikav undamine. (93)

Irooniline epiteet.

"Vorn" muss es heute niedlich
zugeben. (39)

"Ees" võib täna meeldiv päev
olla. (29)

Näeme, et epiteetide tõlkimine selle teose puhul eriliseks probleemiks ei ole. Neile on olnud võimalik kergesti leida ekvivalentne eestikeelne vaste.

Ilukirjanduse keele spetsiifikaks on kujundilisus, piltlikkus ja sellest tulenev emotsionaalsus. Need jooned eraldavad ilukirjanduslikku keelt muust keelepruugist. Tähtsat osa ilukirjanduse kujundilisuses etendavad troobid - sõnad ja väljendid, mida kasutatakse mitte otseses vaid ülekantud tähenduses. Ülekantud tähenduse saab anda sõnadele nende erilisel seostamisel kontekstiga.

Troopide kasutamine on Zweigile küllalt iseloomulik. Metafoorsete kujunditega toob ta esile olulise sõjariistades, sõjas.

...und sie hatten kaum hinter
der nächsten Bodenfaute gebor-

...vaevalt jõudsid nad lenduri
lähema künka taha varjule viia

gen ...als die Granaten den ... ,kui mürsud suure hapra
grossen gebrechlichen Vogel linnu leekima löid. (176)
 auch schon in Brand setzten. (252)

Er hat eine unüberwindliche Mehei oli võitmatu hirm õudsete
 Angst vor den wüsten Eisen- raudlindude ees, kes kõrvulukus-
 vögeln, die sich unter betäu- tava mürinaga meeste sisikonda-
 bendem Krachen auf die Einge- de peale jahti pidasid. (183)
 der Männer stürzen. (263)

...schauen die wehrlosen Schip- ...vaatlesid relvata sõdurid tae-
 per ...empor in den Himmel, aus vast, kus kohe maru näib alga-
 dem es gleich gewittern wird. vat. (45)
 (62)

Möchte bloss wissen, wann die Tahaksin teada, millal see
verfluchte Scheisse mal ein neetud roppus kord löpeb. (34)
 Ende haben wird. (47) (Sõja kohta)

Er sollte den Wagen haben, Ta saab auto, endastmõiste-
 selbstverständlich, so weit tavalt, kui auto mehe täna ta
 ein Auto ihn heute an seinen rebaseauku suudab viia. (65)
Fuchsbau hereinbringen konnte. (Punker eesliini lähedal)
 (91)

Substantiivsete metafooridega iseloomustatakse inimesi.

Innerhalb von drei Minuten Kolme minutiga olid kuked

führen die beiden Hähne auf- teineteise kallal, nii et suled
einander los, dass die Feder nur lendasid. (224)
so stoben. (320) (Kaks ohvitseri.)

Diese Krähen hackten einander Need varesed nokivad üksteisel
die Augen nur unter Zwang aus. silmad peast ainult sunniviisil.
(75) (53) (Sõjaväeline juhtkond.)

Metafoorselt iseloomustatakse õlut, öeldakse oma arvamus
viina kohta.

...dann adee, du brauner Ger- ...siis jumalaga ,pruun märjake!
stensaft. (70) (49)

...und schluckte langsam, mit ...ja rüüpas pikkamisi, tõkes-
hemmungslosem Genuss, ganz ver- tamata naudinguga, süvenedes
loren an das Getränk, den Trost täielikult joomisse, meeste
der Männer. (128) lohutusse. (90)

Toodud näidetes on tõlkes troobid kõikjal säilinud.

...er hat sich freiwillig nach ...ta tahtis vabatahtlikult
Westen gemeldet, als er einem läände, kui ta idatransporti oli
Ostransport zugeteilt war, määratud, - selle rumaluse tõttu
diese Eselei hat ihn ins ta Janschi pataljoni kukkusi,
Bataillon Jansch verschmettert, ja kahetsus selle pärast
und die Reue darüber zernagt närib ta südameleililiat. (91)

die Liliënblätter seiner Seele.

(130)

Siin on peaaegu sõnasõnalise tõlke arvel troop säilitatud, kuid ometi jääb kujund eesti keeles ebamääraseks. Mis on südameililiid? Parem oleks olnud lihtsalt 'südant' või, kuna saksakeelses väljendis on annus irooniat, " kahetsus selle pärast närib tema õrna südant".

Adekvaatne tõlkimine tähendab, et reprodutseeritakse ka vormi iseärasused. Ent ometi on selge, et absoluutse semantilise vastavusega kõike tõlkida ei saa. Siis jääb üle vaid vaste leidmine või vaste loomine, mis oleks originaalile nii tähenduselt kui stiililt võimalikult lähedal. Nii võib vajaduse korral üht troopi asendada teisega, metaroofe ja metafoorseid epiteete võib tõlkida võrdluste ja võrdlusepiteetidega.¹

¹toon mõned näited ka verbaalsete metafooride tõlkimisest.

Ununterbrochen regnet es
Anforderungen von der an-
griffenen 4. Armee. (71)

Vahetpidamata sajab pealetungi
all olevast 4. armeest korral-
dusi. (50)

Taten's die grossen Herren
denn anders, wenn sie ganze
Provinzen schlucken wollten -
Belgien, Polen. (141)

Kas suured härrad teisiti
tegid, kui nad terveid provintse
tahtsid neelata - Belgiat, Poolat.
(99)

¹ U. Lehtsalu. Steinbecki kõnekujundid eesti keeles. KK, 1966, lk. 251.

Der Ort Billy war sehr zer-
schossen und notdürftig ge-
flickt. (57)

Alev oli väga purustatud ja
hädapärast lapitud. (41)

Näeme, et verbaalseid metafoore on olnud võimalik tõlkida
ekvivalentset.

Vaatleme veel üht juhtu.

Er hat den Alarm überhört...
die Explosionen der Bomben, die
siebzig oder achtzig Meter
jenseits der Landstrasse das
Bahngleis und die Wiesen zer-
stört haben. (63)

Ta polnud kuulnud häiret...
ega mürsulõhkemisi seitseküm-
mend või kaheksakümmend meet-
rit teisel pool maanteed, mis
seal raudtee olid purustanud
ja aasa üles kündnud. (45)

Eestikeelses lauses on verbaalne metafoor, originaalis
seda pole. Siin on tegu nn. kompenseerimisega, ilma milleta
ei ole samaväärne tõlkimine üldse mõeldav. Olga Semjonova
arvab koguni: "Kunstilise tõlke analüüs tähendab tegelikult
vastamist nõndanimetatud kompenseerimise küsimusele: kui
otstarbekohaselt on modifitseeritud originaali stiilisüsteem,
mis tähendab uue, kuid funktsionaalselt samase stiilisüsteemi
loomist tõlkes." ¹ See seisukoht on pisut ühekülgne, kuna käib
luule tõlkimise kohta. Proosas annavad kujundid end sageli
täismahus tõlkida, kuid nendel juhtudel, kus täpne tõlkimine pole
proosaski võimalik, kehtib öeldu.

¹ O. Semjonova. "Jevgeni Onegin" Beti Alveri tõlkes. - "Keei ja
Kirjandus", 1966, nr. 11, lk. 650.

Kompenseerimisel ja kujundite ümbermodelleerimisel on omad nõuded. Kõigepealt peab tõlk tunnetama originaali "hinge", tundetooni. E. Siirak ütleb selle kohta: " Kui tõlkija kuulab ja kuulab luuletuse poeetilist põhiheli, siis saab ta kujundi modifitseerimise korral kergemini vältida libastumist. "¹

Niisamuti on igal proosateosel oma põhiheli, mis heas tõlkes peab olema ka edasi antud. Teiseks tuleb kompenseerimisel arvestada autori sõnastusviisi. Kui autor on näiteks kõnekujunditega tagasihoidlik, siis ei tohi neid ka tõlkija ülemäära tõlkesse tuua.

Vaadeldud juhtumil oli kõiki neid nõudmisi arvestatud, just niisugunem metafooride kasutamine on A. Zweigile omane.

Metafoori alaliikidest kasutab A. Zweig kõige raskem personifikatsiooni. Ta kirjutab sõjast kui elusast olendist ning tekitab sellega lugejas piltlikke assotsiatiivseid seoseid, emotsioone. Tõlkes on N. Andresenil seda assotsiatiivsust õnnestunud säilitada.

Ununterbrochen frass der Krieg Lakkamatult neelas sõda mehi,
Männer, von denen ein jeder kes olid kõik käsuga oma koha
durch Befehl an seinen Platz külge seotud. (58)
gebunden war. (82)

der Krieg trampelte "an Ort". sõda tammus paigal (70)
(100)

¹ E. Siirak. Marie Underi luule tõlkimisest. - "Keel ja Kirjandus", 1968, nr. 3, lk. 141.

Der Kreis hat vor ein paar
Wochen seinen zweiten Geburts-
tag gefeiert.(71)

Sõda pühitses paari nädala eest
oma teist sünnipäeva.(50)

A. Zweig personifitseerib ka mitmeid sõjapidamisvahendeid.

Heiser bellen die Flaks rote
Schrapnellfunken in die Luft.
(61)

Käriseva häälega hauguvad
õhutörjesuustükid punaseid
srapnellileeke õhku.(44)

Mit weissen Fühlhörnern grei-
fen Scheinwerfern lauernd
umher, um den Muckenschwarm da
oben herunterzerren zu helfen.
(62)

Helgiheitjad liigutavad varit-
sedes valgeid katsesarvi
siia-sinna, püüdes sääseparvi
taeva alt alla kiskuda.(45)

Personifitseerimine on A. Zweigi üks stilistilisi lem-
mikvõtteid, ta personifitseerib veel loodust ja maailma, personi-
fitseeritud väljendite tõlkimine iseenesest aga raskusi ei
tee, kuna lingvistiliselt neis midagi problemaatilist ei ole.

F r a s e o l o o g i l i s e d ü h e n d i d .

Ilukirjandusliku teose kujundilisemaks muutmisel on
tähtis koht fraseoloogial. Fraseologismid annavad teosele
piltlikkust, värvikust, muudavad keele elavaks ja emotsionaalseks.

Peale selle on neil veel oma sotsiaalne ja rahvuslik pale. Nad on väga ökonoomsed, s.t. et nende sisu on surutud kokku lühikesse viimistletud vormi. Tõlkida tuleb fraseologisme võimalikult fraseologismidega, nõnda et nende kujukus oleks säilinud. Ent seda pole alati sugugi kerge teha. Fraseologismide puhul on sageli nii, et erinevate keelte fraseologismidel on ühesugune sõnaline kest, kuid erinev semantiline tähendus. Peale selle on kahe keele fraseoloogilised ühendid mõtteltki harva kattuvad. Tuleb ette, et originaali keele lahutamatu sõnaühendile ei saagi leida tõlke keeles täpset vastet. Õnneks on fraseologisme ja nende tõlkimist küllalt põhjalikult uuritud (Rätsep, Vakk, Sarv).¹ Siiski on nende priitlemisel veel üht-teist lahtist ja vaieldavat. Kas pidada fraseologismideks eesti infinitiivseid ühendeid - pani ajama, ümiseb laulda? Kas aru andma, külge lööma jne. on ühendverbid või fraseologismid? Ent käesoleva töö eesmärgiks pole nende küsimuste uurimine.

Fraseoloogiliste ühendite eritlemise aluseks võtan J. Valgma formuleeringu: lahutamatu sõnaühenditena esinevad keeles fraseoloogilised väljendid ehk fraseologismid, milles sõnad on tihedalt üksteisega seotud ning väljendavad mõtteid piltlikult ja ülekantud tähenduses.² Fraseologismid jagunevad idioomideks - fraseoloogilised väljendid, milles tihedasti

¹ Vaat. S. Rajamets. Fraseologismide kasutamine A. Tolstoi romaani "Peeter Esimene" eestikeelses tõlkes. - Diplomitöö. Tartu Riiklik Ülikool, Tartu, 1965.

² J. Valgma. Eesti keele fraseoloogiast. - "Nõukogude Kool", 1955, nr. 3, lk. 148.

ühitesulanud sõnad on oma esialgse põhitähenduse kaotanud ja väljendavad uut tähendust, nagu leiba luusse laksma, auku pähe rääkima, jalgu alla saama, ning fraseoloogilisteks ühenditeks - väljendid, milles sõnad on osaliselt säilitanud oma põhitähenduse ja mille sõnu võib asendada samatähenduslike teiste sõnadega, nagu näiteks kere peale andma - naha peale andma; süda täis - hing täis jne. ¹

Üldiselt on sõnade põhitähendus fraseoloogilistes ühendites siiski tuhmunud ja kogu sõnaühendil on uut mõistet märkiv tähendus, s.t. et fraseologimil on keeles üksiksõna õigus, ta moodustab leksikaalse ühiku nagu sõnadki, ehkki oma struktuurilt on ta keerukas sõnadest koosnev tervik.

Fraseologism on seotud sõnaühend. Põhiline, millega teda vabast sõnaühendist võib lahus hoida, on reprodutseeritavus, traditsioonilisus. Fraseologisme ei moodustata igal konkreetsel juhul uuesti, neid reprodutseeritakse terviklikult, niisugusena, millistena nad on üldiselt tuntud ja kasutusel.

Ei tohi aga unustada, et erinevad keeled võivad väljendada üht ja sama sisu erinevalt. Kui sakslane ütleb: stand die Schlacht(9); Zigarre ging zu Ende(28); "Stellen Sie das Wasser ab!"(13) - , siis eestlane väljendab end - lahing käib(7); sigar hakkas lõppema(20); "Keerake vesi(või kraan) kinni!"(10). Siin ei ole tegu fraseoloogiliste ühenditega, vaid asi on hoopis sõnade erinevas usuaalses tarvitamisviisis.

¹ K. Minkla. Sõnaühendid kaasaja eesti keeles. - Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused VIII. Eesti keele süntaksi küsimusi. Tallinn, ERK, 1963, lk. 101.

Fraseologisme võib klassifitseerida üsna mitmel alusel. Näiteks E. Riesel¹ jaotab fraseologisme stiililiselt:

1. Ilma semantilis-ekspressiivse stiilivärvinguta fraseologismid. Need on üksiksõnade ekvivalendid, mille piltlikkus on minimaalne. Näiteks: igal sammul, kätt andma, pead raputama.

2. Semantilis-ekspressiivse stiilivärvinguga fraseologismid. Need on tugeva tundetoonistusega fraseologismid. Näiteks: hing on täis, vajutas varvast, pilkane pime, tuhat ja tuline.

Esimesi võime nimetada ka neutraalseiks, teisi ekspressiivseiks. Stilistilise klassifikatsiooni põhikriteeriumiks ongi suhtlemisfunktsiooni ja väljendusfunktsiooni vahekord.

Struktuuri järgi võib fraseologisme jaotada:

1. Lausevormilised. - Käbi ei kuku kannust kaugele. Hirm nahas.

2. Fraseologismid, mis moodustavad sõnaühendi, teatud osa lausest. Näiteks: tasa ja targu, jalga laskma, nagu hane selga vesi. Viimased on mingi sõnaliigi ekvivalendiks.²

Fraseoloogiliste ühendite tõlkimise mooduseid on põhjalikult uurinud U. Lehtsalu.³ Tema poolt fikseeritud süsteemi võtangi järgneva analüüsi aluseks. Enne aga fraseologismide osast A. Zweigi keeles. Peab täheldama, et nii nagu võrdluste nii on ka fraseologismide kasutamine A. Zweigile iseloomulik. See aga tähendab, et fraseoloogiliste ühendite tõlkimisele peab tõlkekirjanik erilist tähelepanu pöörama.

¹ E. Riesel. Stilistik der deutschen Sprache. S. 184.

² S. Rajamets. Fraseologismide kasutamine A. Tolstoi romaani "Peeter Esimene" eestikeelses tõlkes. lk. 33.

³ U. Lehtsalu. Inglise fraseoloogia tõlkimisest. KK, 1963, nr. 9.

Tõlkimine ekvivalendi abil.

Ekvivalendi abil tõlkimiseks nimetatakse niisugust fraseoloogilise ühendi eestindamist, mille puhul tõlkekeele fraseologism põhineb samadel kujunditel kui originaali keeles kasutatud väljend. Muidugi peavad ka tähendused kokku langema.¹ Ekvivalentne tõlkimine on kõige ideaalsem tõlkeviis. Kahjuks ei saa seda keelte erinevuse tõttu alati kasutada. Lehtsalu² andmetel saab inglisekeelsetest fraseologismidest ekvivalent-selt tõlkida vaid umbes ühe kümnendiku, minu sedelite varal tehtud tähelepanekute järgi oleks saksa keele fraseologismidest ekvivalent-selt eesti keelde tõlvitav umbes üks neljandik.

Ekvivalent-selt on andnud end tõlkida just somaatiline fraseoloogia.

Unteroffizier Porisch machte
grosse Augen. (83)

Allohvitser Porisch tegi suured
silmad. (59)

Mir aber sind die Augen auf-
gerissen. (181)

Minul aga läksid silmad lahti.
(126)

...wollte Papa einen Friedens-
schritt riskieren, um dem Papst
den Mund zu stopfen. (213)

...tahab papa rahusammuga ris-
kida, et paavstil suu kinni
toppida. (148)

¹U. Lehtsalu. Inglise fraseoloogia tõlkimisest. KK, 1963, lk. 538.

²Samas, lk. 538.

Wir werden uns noch mal da- Selle järele lakume veel mõnigi
nach die Finger ablecken..(104) kord sörmi...(73)

Bertin stand auf, er kraute Bertin tõusis ja sügas kõrva-
sich hinterm Ohr.(230) tagust.(161)

hinter die Ohren schreiben körva taha kirjutama(15)
(20)

Sie halten gleichsam immer Nagu alaliselt hoiavad nad ühe
ein Ohr gespitzt.(45) körva kikkis.(32)

Kuid ka mitmesuguseid teisi lausekujulisi ja sõnaühendili-
si ,verbaalseid, substantiivseid ja adverbiaalseid fraseo-
logisme on olnud võimalik tõlkida ekvivalentsealt.

Die Herren von den Stäben Staabihärrad ei lase kergesti
liessen sich nicht gern oma kaarte vaadata.(64)
in ihre Karten sehen.(90)

Jeder müsse seine Suppen sel- Igaüks söögu oma supp ise.(27)
ber auslöffeln.(37)

Hut ab vor ihnen.(89) Müts maha nende ees.(63)

"Irgendwo klappt da was, das be- "Kusagil on viga, mis tuleb
hoben werden muss, damit unser kõrvaldada, et meie kujutus
Weltbild nicht in die Brüche maailmast rappa ei läheks.(112)
gehe."(161)

Wenn es gilt, eine Beute zu Kui käsil on saagijagamine, siis
verteilen, behält der Feldwe- saab veltveebel löviosa. (97)
bei sich den Löwenanteil. (139)

Ka ekspressiivseid ühendeid on Andresen saanud ekvi-
valentselt edasi anda.

Der Herr Feldwebelleutnant ist Härra veltveebelleitnant on
rosiger Laune. (264) roosilises meeleolus. (184)

Heute ist ein schwarzer Tag. Täna on must päev. (155)
(222)

Vorn ist die Hölle, los, niemand Eesliinil on pörgu lahti, sinna
kann hin. (221) ei pääse keegi. (154)

Ent nii suur hulk eri liiki fraseologisme on andnud
saksa keelest eesti keelde ekvivalentselt tõlkida, see on tingi-
tud muidugi sellest, et eesti ja saksa keel on olnud ajaloo-
pikemat aega tihedas kontaktis, nõnda et osa saksa keele fraseo-
logisme on jõudnud tõlkealaenudena eesti keeles koduneda.

Tõlkimine analoogia abil.

Tõlkimine analoogia abil on ekvivalentse tõlkimise kõrval
teiseks enamsoovitavaks fraseoloogiliste ühendite tõlkimise
viisiks. Analoogia abil tõlkimise korral kasutatakse tõlkekeeles

leiduvat fraseologismi, mis on originaali fraseologismiga mõtelt sarnane, kuid põhineb erineval või erinevatel kujunditel.¹

Analooogia abil on võimalik edasi anda eeskätt tänapäeva keeles motiveeritud fraseologisme. Fraseoloogiliste analoogiate kasutamine nõuab tõlkekirjanikult suurt leidlikkust, kuid samal ajal annab see viis tõlkijale vabamad käed: tal on võimalus valida fraseoloogiliste sünonüümide hulgast sobivamat vastet. Originaali kujundilisuse ja stiilivärvingu edasiandmisel on analooogia abil tõlgetel suur tähtsus.

Enamasti on analooogia abil tõlkimisel tulnud muuta vaid üht kujundit.

"Es hat mir allerdings bisher noch niemand so in die Suppe gespuckt wie dieser Mensch." (132)

"Igatahes ~~ei~~ ole seni keegi nii mu kaevu sülitanud nagu see mees." (93)

"Ich sei ihm bei diesem Geschäft ein paar Längen voraus." (84)

"Mina annan selles töös neile paar silma ettegi." (59)

Hätte er nicht gleich die Flinte ins Korn geworfen. (125)

Poleks ta kohe püssi pöösasse visanud. (88)

Er kennt das Geschäft. (32)

Ta tunneb asja. (23)

¹ U. Lehtsalu. Inglise fraseoloogia tõlkimisest. KK, 1963, lk. 539.

Ich kam auf eigene Faust..(57) Tulin omapead...(41)

Ein zu starkes Stück.(135) Liiga raske number.(95)

Zwar ist man dem Höllenofen
mit heilen Glieder entkommen.
(10) Põrguahjust oled küll terve
nahaga pääsenud.(18)

Damit liess sich arbeiten.
(27) Asi annab end seada.(20)

Analoogia abil on olnud võimalik tõlkida ka fraseologisme, mis põhinevad kujundeil, mis ei tekitaks eestlases mingeid assotsiatsioone.

Der sitzt ebenso im Kakao wie
wir.(115) Nead istuvad praegu niisamuti
pigis kui meie.(81)

...denen weiss vor Augen wird.
wird.(42) ...kellel silmade eest mustaks
läheb.(36)

Damit war's nun Essig.(140) See plaan on nüüd mokas.(99)

Samuti, ainult minimaalseid muudatusi tehes, on tõlgitud ka struktuurilt lausekujulisi fraseologisme.

Wer ist überhaupt deinen Va- Kes üldse on sinu isa ja mis

ter und was geht er mich an.
(78)

minul temaga pistmist. (55)

Da staunt der Laue, und der
Fachmann wundert sich. (160)

Suu lahti vöhikul ja meister
imestab. (111)

Vor Granaten keine Bange,
aber die Hosen voll vor jeder
Schreibstube und jedem Achsel-
stück. (129)

Mürske ta ei peiga, aga püksid
söeluvad tal iga kantselei ja
paguni ees püüli. (91)

Analoogia abil tõlkimisel võib muuta ka kõiki komponente.

"Gleiches mit Gleichen, Herr
Pater." (184)

"Silm silma vastu, härra paater!"
(128)

Ka ei pea analoogia abil tõlkimisel säilitama alati täpselt sama ekspressiivsust.

Ein simpler Leutnant verbrann-
te sich höchstens die Schnau-
ze. (88)

Lihtne leitnant oleks paremal
juhul nina kõrvetanud. (62)

Konstekstuaalne asendus.

Kui originaali fraseologismi ei saa tõlkida ekvivalentsealt

ega analoogia abil, küll aga mõnevõrra erineva tähendusega tõlkekeele fraseologismiga, siis niisugust tõlkimist nimetatakse tõlkimiseks kontekstuaalse asendusega.¹ Kontekstuaalne asendus eeldab vähest eemaldumist originaali sõnaühendi mõttest, selleks et säilitada stilistiline kujund ja sisuline täpsus kontekstis. Andresen pole kontekstuaalset asendust just palju kasutanud, aga kui on, siis leidlikult.

Dem jungen Kro ysing kam, so
sagte er, die Traditsion sei-
ner Familie zwischen die Bei-
ne. (37)

Noorele Kroysingile sai komis-
tuskiviks, nagu ta ise ütles,
perekonna traditsioon. (27)

"Ich bin sicher, es gibt
irgendeinen Tobak heute
Nacht." (192)

"Olen kindel, et täna öösel
tuleb kõva trall." (134)

"Da bleibt auch Ihnen die
Beredsamkeit zu Hause. (115)

"Siis jääb teilgi suu lukku.
(81)

"Tempo, Tempo!" damit scheucht
Unteroffizier Böhne seinen
Trupp ohne Weg und Steg die
Talsenkung hinab, die von Trich-
ter zernarbt und von Fussspu-
ren durchschlägelt ist. (31)

"Ruttu, ruttu!" ajab allõhvitser
Böhne oma saika ülepeakaela
mööda lehtriarmilist ja radu
täis sötkutud nõlvakut alla.
(23)

¹U. Lehtsalu. Inglise fraseoloogia tõlkimisest. KK, 1963, lk. 540.

Heran muss alles, was da kreucht Siia peavad tulema kõik, kes
und feucht. (16) jalgu järele veavad. (12)

Ümberkujundav tõlge.

Kui saksakeelse fraseoloogilise ühendi komponente nõnda muuta, et see läheneb eesti keeles juba olemasolevale ühendile, siis nimetatakse seda fraseoloogilise ühendi loovaks ümberkujundamiseks. Ümberkujundamise tagajärjel saame tõlkekeeles kujundi, mis ei ole fraseologism, kuid oma koostise ja kujukuse poolest meenutab püsivat sõnaühendit.¹

Seda meetodit on Andresen võrdlemisi vähe tarvitanud. Ka tulemused on teinekord küsitava väärtusega.

Aber <u>Vorsicht ist die Mutter</u> <u>der Porzellankiste</u> , heisst es im Heer. (46)	Aga <u>ettevaatus on tarkuse ema</u> , öeldakse sõjaväes. (33)
---	---

Kui eeldada, et saksakeeline väljend on sõdurlik modifikatsioon ladinakeelsest 'repetitio est mater studiorum', siis võib ju ka nii tõlkida, kui seda on teinud N. Andresen. Kahjuks läheb aga niisuguses tõlkevariandis saksakeelse sõnaühendi irooniline toon kaduma, sest "ettevaatus on tarkuse ema" on iluga raskepärane ja tõsine. Tegelikult kannab sõnaühendi mõtet väljend "Porzellankiste". Seda kujundit oleks saanud ka

¹ U. Lehtsalu. Inglise fraseoloogia tõlkimisest. KK, 1963, lk. 540.

säilitada: "Ettevaatus on portselantassi ema, öeldakse sõjaväes". Moeldav oleks aga ka kontekstuaalne asendus "kes hoiab end ise, seda hoiab ka jumal".

Järgnevates näidetes on kujundid lihtsad ja neid on ümberkujundavalt üsna hästi edasi antud.

Kroysing fühlte in seiner Seele ein Tanzen und Wiegen,
wenn er an Hauptmann Niggldachte. (127)

Kapten Niggli peale mõeldes
tundis Kroysing oma hinges röömupidu. (90)

Wer da will einkaufen, der muss blechen. (332)

Kes head tahab, peab ka vaeva nägema. (233)

Noch war ihm der Krieg nicht mit der Faust unter die Nase gefahren wie dem armen kleinen Kroysing. (103)

Veel polnud söda talle rusi-
kat nina alla pannud nagu
vaesele väikesele Kroysingile.
(73)

Seine flinken Augen sind überall. (329)

Ta nobedad silmad näevad
kõike. (230)

Sõnasõnaline tõlge.

Sõnasõnalisusele tõlkes on aegajalt nii ägedalt kallale tungitud, et tundub - see on tõlke suurim vaenlane.

"Sõnasõnaline tõlge ei vasta sageli ideeliselt üldse ori-

ginaalile."¹"Ühe või teise luuleteose täpne, sõnasõnaline kopia on kõigist tõlgetest kõige ebatäpsem, kõige võltsim.

Sedasama võib öelda ka kunstilise proosa tõlkimise kohta."²

"...sõnasõnaliselt tõlgitud väljend - see ei ole sõnadega väljendatud mõte, vaid sõnad, mis peavad moodustama mõtte. Mõnikord nad moodustavad selle, mõnikord aga mitte, kuid kõige sagedamini kujundavad nad mõnevõrra teistsuguse või hoopiski teise mõtte, kui on originaalis."³

"Me ei tõlgi mitte sõnu, vaid mõisteid, mis nende sõnade taga peituvad, samuti ka mitte teise keele grammatilisi konstruktsioone ega isegi mitte üksikuid lauseid, vaid teost tervikuna."⁴

Näib, nagu seisaksid ühel pool kriitikud ja teoreetikud, kes võitlevad sõnasõnalisuse vastu ja teisel pool tõlkijad, kes ikka ja jälle sõnasõnalisuse pattu langevad. Kerkib küsimus, miks siis sõnasõnalisusest lahti ei saada. Sõnasõnalisuse põhimõtte päritolu ja selle tähtsuse seletab hästi ära sakslane Alfred Kurelia.⁵ Alguse sai sõnasõnalisus piibli tõlgetest. Jumala sõna ei tohtinud ju tõlkes muuta. Tänapäeval on sõnasõnalisus seletatav meie austusega sõna kui mõjutus-

1 Л. Кунобитин. Введение к переводу. стр. 6

2 Samas, lk. 349 - 350.

3 А. Кунобитин Проблемы перевода и переводческая методика. - Введение к яз. переводу. Москва, 1953, стр. 249.

4 Н. Сепамая. Пилк илук kirjanduse tõlkimise küsimustesse. KK, 1967, lk. 67.

5 А. Куперман. Методика и практика перевода. МП, 1953, стр. 425 - 426.

vahendi, kui relva vastu, mis inimene enese jaoks aastatuhandete vältel on loonud. Sõnadel on tohutu jõud ja sellepärast tuleb igale sõnale läheneda täie tõsidusega. Näiteks tekste, millel on suur tunnetuslik tähtsus, reegleid ja seadusi, peame tõlkima täpsusega, mis ulatub sõnasõnalisuseni. Sõnasõnalisuse nõue on seotud ka meie poolt tunnustatud sisu ja vormi ühtsuse põhimõttega. Niisugustel põhjustel on tekkinud sõnasõnalisuse nõue ja sageli õigustab ta end. Sellepärast me nõuame tõlgilt suurt täpsust suhtumisel kõigisse originaali elementidesse. Seda eriti analüüsi staadiumil, sest algul peab tõlk teksti sõna sõnalt mõistma ja alles sõnasõnalisusest lähtudes, saab ta otsustada, mida ta tõlkes muudab ja kuidas ta seda teeb.

Kui tõlkealases kirjanduses tahetakse tõestada sõnasõnalise tõlke kõlbmatust, siis tuuakse tavaliselt näiteks luule ja fraseoloogiliste ühendite tõlkimine. Sellele vaatamata osutub teinekord otstarbekaks autori stiili kujukuse säilitamise huvides fraseologismide sõnasõnaline tõlkimine. Seda tõlkimisviisi saab kasutada ainult siis, kui originaali keele ühend on küllalt kujukas, nii et see on lugejale arusaadav ja elamuslik ka kopeerivas tõlkes.

Sõnasõnalise tõlke rakendamisel on N. Andresenil nii õnnestumisi kui ebaõnnestumisi. Vaatleme kõigepealt õnnestumisi, kui sõnasõnalise tõlkega on saavutatud ka eesti keeles küllalt kujukas ütlus.

Dieser oder jener der Baracken- Üks või teine barakikaaslane

genossen wird gewiss seinen
Senf dazu geben. (250)

lisab sellele oma sinepi
juurde. (174)

Oben hui, unten pfui, pflegte
Tante Lottchen solchen Zustand
zu nennen. (297)

"Pealt uih, alt vuuh," armastas
tädi Lotte ütelda. (208)

Er war nicht darauf angewiesen,
das Lamm der Witwe zu rauben.
(310)

Temal ei ole küll vajadust
vaese lesknaise utetalle
röövida. (225)

Järgnevatei juhtudel on aga sõnasõnaliselt tõlgitud
väljendid jäänud eesti keeles mõtteit ebamäärasteks ja kõla-
vad ka kõrvale vööralt. Siin oleks pidanud tõlkija rohkem vaeva
nägema ja sobivamad vasted leidma.

Ja mein, Guter, schlaf dir nur
Schmalz in die Nerven. (28)

Jah, hüva mees, maga endale ras-
va närvidesse. (21)

Nur nicht weich werden, dachte
Kroysing. (80)

Ainult mitte pehmeks minna,
mötles Kroysing. (57)

"Herr", spottete er, "Sie sind
ja ein rohes Ei." (158)

"Härära," pilkas ta, "Te olete ju
toores muna." (110)

Ümberütlev tõlge.

Kuid mitte alati pole võimalik fraseologisme tõlkida

mingi püsiva sõnaühendiga, küllalt sageli tuleb fraseologismi tähendus ära seletada mingi vaba sõnaühendiga kirjeldavalt. See on vajalik, isegi möödapääsematu niisuguste väljendite korral, mis tänapäeva keeles pole enam motiveeritud, pärinevad folkloorist või sisaldavad spetsiaalseid rahvuslikke mõisteid.¹

Ent ka ümberütlev tõlge võib olla, olenevalt sõnastusest, küllalt kujukas.

Täiesti loomulik on, kui saksakeelsete sõnapaarikute asemel kasutada eesti keeles vastavat tavalist väljendit.

Kurz und klein, "entgegnete
Eberhard Kroysing. (58)

"Lühidalt", vastas Eberhard
Kroysing. (42)

Aber auf drei Meter schätzte
er die Betondecke gut und
gern. (90)

Aga meetrit kolm on betoonkate
igatahes. (63)

Nach langem Hin und Her. (45)

Kauaaegse kõhklemise järel. (33)

Ka mitmesugustele kivilinenud neutraalseile või argo-
likele väljendele pole eesti keeles tingimata fraseoogi-
list vastet tarvis leida.

Hatten die Erfordernisse des Kui labidapealikutel oli kül-
Dienstes in der Hand der Schip- laldaselt teenistuskohustusi

¹U. Lehtsalu. Inglise fraseoloogia tõlkimisest. KK, 1963, lk. 542.

perhauptlinge ausgereicht, den
Unteroffizier Kroysing zur
Strecke zu bringen...(74)

allohvitser Kroysingi surma-
saatmiseks...(84)

Der haben Sie aber einen Stoss
versetzt.(35)

Seda te nüüd küll narrisite,
(26)

Wenn nicht dem armen Jungen,
dem es aber ziemlich schnuppe
sein wird.(83)

Kui mitte vaesele poisile, kel-
lele see aga üsna ükskõik on,
(58)

Järgnevatel juhtudel pole ümberütlev tõlge aga kindlasti
kõige parem lahendus. Näib, et pisut rohkem vaeva nähes oleks
võinud leida kujukamaid vasteid.

Und der Eberhard hat sich mit
vollen Segeln in Ihr Fahrwasser
begeben.(267)

Ja Eberhard vöttis teie asja
kogu energiaga käsile.(186)

Vrd. pani teie heaks kõik
rattad käima.

Ausnahmeweise einmal war alles
in Butter.(108)

Kõik asjad olid erakordselt
korras.(70)

Vrd. Ometi ükskord läks
kõik libedalt.

"Sie ,Herr Pater, legen sich
am besten ein bisschen aufs

"Teie, härra paater, heitke
parem veidi pikali.(136)

Ohr. (195)

Vrd. ...visake hetkeks
siruli.

Und diese drei Kilometer, die Ja need kolm kilomeetritki
eben machten den Kohl fett. (89) on suur asi. (63)

Bertin führ zurück, bekam ei-
nen roten Kopf, schwieg. (158)

Bertin tõmbus tagasi, punastas
ja jäi vait. (110)

Üldiselt näitas tehtud analüüs, et Andresen on fraseolo-
gismidele väga paindlikult lähenenud. Kus võimalik kasutanud
tõlkimist ekvivalendi abil, teistel juhtudel lähtunud
fraseologismide sisust ning siis eestikeelset väljendit vas-
tavalt modifitseerinud. Sellele vaatamata esineb tõlkes ka
ebaõnnestumisi, eriti seal, kus Andresen saksa fraseologisme on
püüdnud eesti keeles ümberütlevalt edasi anda. Tundub, et siin
oleks tõlkekirjanik pidanud kasutama rohkem teisi fraseolo-
gismide tõlkimise võtteid.

III. T Ö L K I M I S E S E I S U K O H A L T H U V I P A K K U V A I D N Ä H T U S I L A U S E K U J U N D A M I S E A L A L T

Kui suur tähtsus tõlke õnnestumisel on ka tabaval sõnavaral, on see ikka vaid vaeva üks pool, sest valitud sõnadest tuleb veel laused moodustada. Sellepärast uurib tõlkija enne tõlkima asumist originaali igakülgsest, mitte ainult sõnavalikut, sõnekujundeid, fraseologisme, vaid ka seda, kuidas autor kirjutab, kas tundeliselt või rahulikult. Missugused iseloomujooned või nähtused ühiskondlikus elus kutsuvad autoris esile viha, missugused kaastunde. Tõlkija uurib põhjalikult originaali lauset, selle kujundite süsteemi ja rütmikat.

Täpselt võõrkeele lauset kopeerida on muidugi mõeldamatu, sest igal keelel on oma süntaks. Ent kui originaali tekstis on kasutatud mitmesuguseid kordusi, lausekujundeid, millega on saavutatud kindel rütm või vajalik ekspressiivsus, mida on võimalik tõlkekeele süntaksi vahenditega edasi anda, siis tuleb seda ka teha.¹

Missugusel määral seda nõuet praktikas on järgitud, seda näitab järgnev analüüs. Zweigi kohta peab aga ütlema, et tema kasutab kunstikavatsuslikke kordusi rohkesti. Ta võib üht sõna kaks, kolm, neli korda korrata. See on tal mõttetugevdamis-

¹ Н. М. Губенко. Вопросы стилистики. стр. 169.

vöte. Enamikel juhtudel on N.Andresen A.Zweigi kordused edasi andnud ning sellega säilitanud saksakeelsele lausele omase rütmi ja sugestiivsuse ka eestikeelses lauses.

Ein bisschen hinken würde er, Ta lonkab natuke, osalt häda ja
teils von Natur und teils osalt seersandi ning hiljem
aus Zweckgründen dem Serge- vajaliku arsti pärast. (235)
anten und später dem Arzt
gegenüber. (336)

Bricht es aber einmal, so Kui kannatus aga katkeb, siis
bricht es ganz überraschend, katkeb see hoopis üllatavalt,
dank der unmerklichen Abnahme vaimsete ja hingeliste võimete
aller geistigen und seelischen vaevalt märgatavale kahanemi-
Fähigkeiten. (338) sele. (237)

Jetzt stand an allen vier Wän- Selle kloostrikongi igal neljal
den dieser Klosterzelle das seinal seisis sõna "hilja".
Wort: "Zu spät". "Zu spät", stand "Hilja" oli laes, "hilja" aknal
an der Decke, "zu spät" am Fen- "hilja" põrandal, "hilja"
ster, "zu spät" auf dem Fuss- rippus õhus. (103)
boden, "zu spät" hing in der
Luft. (146)

Er kann die mageren Gesich- Ta ei suuda saksilaste kõhnu
ter der Sachsen nicht verges- nägusid unustada, ei nende lõtvum
sen, ihre abgebrauchte Haut, nud nahka ega väsinud silmi,

ihre schlaflosen Augen - ei suuda unustada, et juba kuu ot-
nicht vergessen, dass es seit sa neis kaevikuis vihma sajab,
einem Monat in diese Gräben et neil "ees" puudub soe
regnet, dass die "da vorne" toit...(144)
kaum warmes Essen ..haben..(206)

Eriti hästi on tõlgitud kaks viimast lauset. Need ütle-
vad eesti lugejale just seda, mida kirjanik on öelnud saksa
keeles, ning vastavad miniatuuris kõigiti Sepamaa nõudele:
"Sisulise ja stiililise adekvaatsuse kõrval peab tõlge olema
nii heas, ladusas ja laitmatus keeles, et ta lugejale ei tun-
dugi tõlkene. Keelte erinevuse tõttu aga on need kaks nõuet
sageli vastandlikud ja teevad tõlkimisel suuri raskusi, mis
vahel näivad koguni ülepääsematud. Kui tõlkija ei võta oma tööd
küllalt tõsiselt, ei süvene sellesse ja raskustega kokku
põrgates läheb kergema vastupanu teed, on tulemused üpris
nigelad. Heas tõlkes ei tohi midagi "umbes nii" olla."¹

Rahule ei saa jääda aga järgmise repliigi eestindusega.
Formaalselt on kõik küll korras, kuid ometi pole tõlge hea -
see kõlab eesti keeles kohmakalt, aktsent pole adekvaatne.

Während wir weg sind, machen Sie Kuni meie ära oleme, tehke
ein gutes Paket aus allem - sellest kõigest - kõigest! ilus
aus allem, Herr Nachbar!(138) pakk, härra naaber!(97)

Vrd. ...tenke sellest kõigest

¹ H. Sepamaa. Pilk ilukirjanduse tõlkimise küsimustesse. KK, 1967,
lk. 67.

ilus pakk - kõigest, härra
naaber.

Korduste liikidest kasutab Zweig eriti annominatsiooni,
s.t. sama sõnatüve kordamist erinevate lõppudega. Annominat-
sioonid on Andresen tõlkes edasi andnud.

Ein Geistlicher muss <u>glauben</u> ,	Vaimulik peab <u>uskuma</u> , nagu see
wie der Pater drin bei Ihrem	paater seal teie leitnandi
Leutnant an sein Kreuz <u>glaubt</u> .	juures oma ristisse <u>usub</u> . Aga
Und ich <u>glaube nicht</u> . (183)	mina <u>ei usu</u> . (183)

Ganz plötzlich war der <u>Nebel</u>	Äkitselt oli <u>udu</u> ära kadunud,
zerrissen, der gute <u>Morgennebel</u>	hea hommikune <u>udu</u> - ja kõike
- und den Rest konnte man sich	muud võis kujutleda. Härra Niggl
denken. Herr Niggl war nicht ge-	ei olnud <u>jooksma harjunud</u> ...
übt im <u>Laufen</u> , ... Aber er <u>lief</u> .	Aga ta <u>jooksis</u> . (89)
(127)	

"Quatsch", sagte Kroysing.	"Lora, "katkestas teda Kroysing,
<u>Reichweite</u> sagte ich, und	"ma ütlesin <u>möju ulatuses</u> , ja
<u>Reichweite</u> meine ich." (132)	ma mõtlengi <u>möju ulatust</u> . (93)

So werden aus einzelnen Funden	Nii tekib üksikuist leidudest
<u>Häufchen</u> , aus <u>Häufchen</u> Haufen,	<u>hunnikuid ja hunnikuist kuhje</u>
die in der Nähe von Schienen	raudtee lähedal. (228)
lagern. (326)	

Kordusi võib mitmeti üksteisega põimida. Järgnevalt hea epaanodose tälge.

Wer davonkommt, hat die Wahr-
heit zu sagen, und einige von
denen, die etwas zu sagen haben,
werden davonkommen. (182)

Kes sõjast eluga pääseb, sellel
tuleb tõtt kõnelda, ja mõned
neist, kellel on midagi ütelda,
pääsevad siiski eluga. (127)

Üsna sageli pole N. Andresen kunstikavatsuslikke kordusi edasi andnud. Mõningatel juhtudel võib sellega leppida.

Trotzdem drang das Ticken der Uhr hörbar in den stillen Raum. tiksumine vaikselt ruumis kuuldav. Das Herz des Kleinen konnte man Poisi südant ei saanud enam nicht wieder ticken machen. (147) tuksuma panna. (103)

Teisal näib aga, et originaali lausekujund oleks pidanud siiski säilitama.

Sie haben schon jetzt die Knochen voll Grauen, weil sie mit ihren Karren da wieder durch mussten, und sie mussten da wieder durch, weil ihre Bat-
terien sonst ausfielen. (269)

Nad on nüüd üdini hirmu täis, sest nad peavad eelikutega jälle sealt läbi minema, muidu jäävad nende patareid vait. (188)

Parem oleks olnud: "sest nad peavad eelikutega jälle

sealt läbi minema, ja minema nad peavad, muidu jäävad nende patareid vait."

Er missbilligt nicht, dass je-
mand sich Mut antrinkt, das tut
er selbst und jedermann im
Heere. Das Übermass missbilligt

Ta ei pane pahaks, kui keegi
julgest võtab, sest seda teeb ta
ise ja iga teine sõjaväes.
Liigjoomist ta ei soovita. (100)
Vrd. Ta pane pahaks liigjoo-
mist.

Er folgte einer Spinne, einer
grossen, schwärzlichen Dame, die
ihr Netz über eine Lüftungs-
öffnung in der Ecke gespannt
hatte. (180)

Ta jälgis suurt musta ämbliku-
emandat, kes oma pesa nurka
õhuauku oli kudunud. (126)
Vrd. Ta jälgis ämblikku, suurt
musta ämblikuemandat, kes...

Es müssten vorher noch viel
zuviel Leute viel zuviel Orden
hamstern und verleihen, ehe dem
erlaubt werde, auszubrechen.
(199)

Enne tuleb veel väga paljudele
meestele ordeneid anda, kui
rahu lubatakse sõlmida. (140)

Et sõjaaja ärevust, situatsioonide pinget paremini kaju-
tada, on A. Zweig kasutanud sageli kliimaksit. Andresen on selle
lausekujundi eestikeelses tõlkes enamasti säilitanud, kusjuures
on kajastunud adekvaatselt ka vastav öhkkond.

Die beiseite geworfene Luft,
schrie hinter dem Stahkiotz
her, immer näher, ganz nahe, da:
ein gelbroter Blitz vorm
Fenster, Donner sprengte den
Raum, Kalk und Farbe fielen auf
den Tisch, die elektrische Lam-
pe erlosch. (133)

Kõrvaletõrjutud õhk karjus
terasklotsi taga, ikka lähemal,
hoopis lähedal, siinsamas: kollakas-
punane väik akna taga, mürin
vapustas tuba, lauale langes
lupja ja värvi, elektirlamp
kustus. (94)

Der habe Zangen, der halte fest,
der gehe zäh seinen Absichten
nach, und seine Absichten seien
Verderben. (137)

Sellel on tangid käte asemel,
see ei lase enam lahti, see teeb
oma kavatsused visalt teoks, ja
ta eesmärgiks on hävitamine. (97)

Und füllen allmählich, ganz lang-
sam, einen Waggon, dann einen
zweiten und dritten, und dann
lohnt
der Transport schon. (326)

Siis täidetakse pikapeale, hoopis-
ki pikkamisi vagun, siis teine
ja kolmas, ja siis juba tasub
transport enese ära. (228)

Ilukirjanduslik tõlge pole teadusliku teose ümberpanek,
siin pole esikohal täpsuse¹ taotlus, vaid mõtte- ja tundeadek-
vaatus, ja see, et tõlge oleks keeleliselt ladus. Harvad vead
ja ebatäpsused sõnaliste vastete osas, kuigi võivad teksti
teinekord tohutult moonutada, on siiski sagedamini vaid kolman-
dajärgulise tähtsusega. K. Tšukovski¹ arvab, et iga tõlget võib

¹ К. Чуковский. Введение к переводу. стр. 16.

lugeda heaks, isegi suurepäraseks, kui on edasi antud kõige tähtsam - originaali autori kunstiline individuaalsus kõigi tema stiili iseärasustega. Mida autori individuaalsuse all mõista seda on üksikasjalisemalt puudutanud M. Neithal. Toon järgnevalt tema definitsiooni: Individuaalne stiil on kirjaniku loominguline omapära, kõik see, mis tema loomingu sisuliste ja vormiliste väljendusvahendite hulgast on ainult temale omane, kõik see, mis teda eristab teistest kirjanikest."¹ Siia kuuluvad keelelised iseärasused, nn. autori kirjutusmaneer, kuid ka teose süžee oma iseärasustega, karakterid. Tõlketee puhul süžee edasiandmise adekvaatsust tavaliselt puudutada ei tule, küll aga kõiki teisi elemente.

Kõigepealt tutvume mõnede tõlkijate-teoreetikute seisukohtadega lause kujundamise küsimuses. Et lause on üks tähtsamaid kunstilisi väljendusvahendeid, selles pole kahtlust. Ent mida teha pikkade liitlausetega, kas tõlkida need samal kujul, nagu nad on antud autoril, või hakkida need hoopis lühikesteks fraasideks ning eraldada omavahel punktidega? V. Stanevits viimase võimalusega ei nõustu. Tema arvab, et fraaside summa ei asenda liitlauset, mis sarnaneb harulisele puule - kõiki selle osasid seob orgaaniliselt autori mõte. Stanevits väidab, et pikad laused on kunstilise mõtlemise eriline viis, eriline väljendusvõte kirjaniku stiilis ja kui kirjanik on valinud eneseväljenduseks just niisuguse vormi, siis tuleb

¹ M. Neithal. Kirjaniku individuaalsest stiilist. - "Looming", 1964, nr. 2, lk. 296 - 297.

see tõlkes ka säilitada.¹ N. Ljubimovi mõtteavaldus on analoogiline: "Arvan, et tõlgil ei ole õigust autori pikki lauseperioode muuta. Küsimus on vaid selles, et lause saaks tõlkes loomulik, ei veniks ning teda võetaks vastu kui tervikut; et kõik tema mõtteliinid oleksid lõpetatud." ²

Eriti ilmne on niisuguse nõude õigsus, kui meenutada, kuidas kirjutasid möödunud sajandite kirjanikud. Balzaci, Flaubert'i, Zola, Dickensi jt. teosed olid üles ehitatud jutustaval intonatsioonil, sündmustik arenes rahuilikult, nad peaaegu ei kasutanudki lühikesi lauseid. On selge, et kui tõlkes Dickensi lause hakkida tänapäevaselt lühikeseks, siis kajastab tõlge Dickensi väljenduslaadi väga halvasti. Et pikk lause aga ei jääks mõttelt segaseks, tuleb see tõlkida nii, et lugemisel oleks näha selle sisemine loogika, oleks lauserütm, mis kergendaks lugemist.

A. Zweig ei ole möödunud sajandi kirjanik (sünd. 1877), ent lausestuselt on ta neile ometi lähedasem, kui samuti kolmekümnendatel aastatel kirjutanud kirjanikele, näiteks Remarque'le. A. Zweig kasutab ülekaalukalt pikki keerukaid põimlauseid. Ta püüab ühte lausesse mahutada võimalikult palju, kõike seda, mida tegelane näeb, kuuleb, kuidas istub ja astub ning mida ta sealjuures mõtleb. Zweigi pikad laused on ühendatud pikkadesse lõikudesse, harva on leheküljel näiteks üle

1 B. C. Mansbur. *Умомопре бонпур нупбога*. МП, 1959, стр. 46-47.

2 Н. Лубимов. *Тупбог - нупбога*. МП, 1964, стр. 252.

kahe taandrea. Mitmesuguseid ilustusi, epiteete ja stilistilisi kujundeid kasutab Zweig suhteliselt harva.

N. Andresen on Zweigi pikad liitlaused säilitanud. Ent teinekord, pannes punkti ikka sinna, kus see on olnud saksa keeles, on ta eesti lause surunud saksa süntaksi raamidesse või teinud eesti lause kohmakaks, raskesti jälgitavaks. See on aga muidugi lubamatu, sest tõlk, kuigi vaatab võõrkeelsele tekstile, peab ometi mõtlema kogu aja emakeeles ning mitte laskma end mõjutada originaali süntaksist.

Erst setze ich ihn unter Druck... Zweiter Schritt: Er unterzeichnet mir einen Wisch, ein Geständnis, dass er meinen Bruder in der Chambrettes-Perme so lange hat sitzenlassen, bis er fiel - in der Absicht, die kriegsgerichtliche Untersuchung zu verhindern. (131)

Kõigepealt panen talle pressi peale... Teine samm: ta kirjutab mulle ühele paberilipakale alla, tõendi, et ta on lasknud mu vennal nii kaua Chambrettes'i farmis istuda, kuni ta langenud, - lootuses sõjakohtu juurdlust takistada. (92)

Dünn besetzt ist dieser Graben; nervenaufreibend, erkennt Bertin jäh, muss die Verantwortung für das, was geschehen kann, auf diesen Männern lasten - den paar Offizieren und Vizefeldwebeln der Kompaniestäbe, der Bataillionsführung. (191)

Selles kaevikus on mehi vähe; närvesööv võib neil meestel -

paaril kompaniistaabi ja pataljoni juhtkonna ohvitseril ning
veltveebliil - olla vastutav kõige selle eest, mis võib juhtuda,
tunneb Bertin järsku. (134)

Seltsam, wie die ganze Kompanie begriffen hat, irgend etwas mit
dem toten Unteroffizier Kroysing hänge noch in der Luft, als
dieser Bruder auftauchte, das lange Staket. (139)

Imelugu, kuidas kogu kompanii jalamaid nagu lõhnast kinni
võttis, et surnud allohvitser Kroysingiga ühenduses veel mingi
mööök pea kohal ripub, niipea kui see pikk vibalik, kadunu vend,
esile kerkis. (98)

Tuleb ette juhtumeid, kus pea- ja kõrvallause on eesti
keeles valesti ühendatud.

"Es mag sein, der Krieg hat in uns den Urwaldjäger wieder bloss-
gelegt, der aus dem Schädel seines Feindes seinen Abendtee
trinkt." (131)

"Võib-olla et sõjaga meis uuesti ürgaegne kütt on ärganud, kes
öhtul oma vaenlase pealuust teed joob." (92)

Es dauerte oft sehr lange, bis man den Verbleib eines Mannes
ermittelte, der "vorn" umhergeschleudert wurde. Das eben machte
ja unser Gerichtswesen so schleppend. "Eben", sagte der Pio-
nierleutnant. (81)

Sagedasti vältab kaua, kuni mehe asukoht, kes rindel ühest kohast teise on paisatud, kindlaks tehakse. "Just", ütles pioneerileitnant. (57)

Suuremate vigade hulka tuleb lugeda lausete ja lauseosade vahelejätud. Kord on tõlkimata jäetud isegi terve lõik, millega on seotud sõnamäng.

...las dann mit seiner halblauten Stimme aus der Mitte: "Es gibt viel Neues, aber nicht bei mir. Ich sitze meistens auf mein Zimmer. Wald und Feld sind ja jetzt kahl, doch was die Lebensmittel sind, bin ich immer auf dem Kien. Tal und Berg kommen ja nicht zusammen, aber die Leute. Was meinst du bloss Zu Orje sein Gemecker? Schick ich dir mit dem Dachshaarpinsel, wirst dir nicht schlecht ärgern." Pahl hatte aufmerksam dagessen... (259)

...ja luges siis oma poolvalju häälega kusagiit paki kesk-kohast. Pahl istus tähelepanelikult... (180)

Saksakeelne tekst on konspiratiivne kiri, millest tuleb välja lugeda Zimmerwald ja Kiental, kus Esimese maailmasõja ajal kohtusid sotsialistlike parteide esindajad. Eestikeelses tõlkes seda kirja pole toodud, sest sõnamängu nagunii poleks edasi saanud anda. Et kirjas aga siiski just Zimmerwaldist ja Kientalist juttu, selgub hiljem ka eestikeelsest kontekstist. Niisugusel juhul on vahelejätt põhjendatud.

übermorgen wird sich in der nächsten Nachbarschaft die neue auf tun und das Gegenfeuer der Franzosen auf dieses stille Tal lenken. Schade um das bisschen Wald, das noch steht. Schade um jeden Menschen, der hier vor die Hunde gehen wird. Schade um ihn, Christoph Kroysing selbst... (41)

Ülehomme seatakse päris lähedale uus suurtükk üles ja see meelitab prantslaste vastutule sellesse vaiksesse orgu. Kahju sellestki vähesest metsast, mis veel alles on. Kahju temast, Christoph Kroysingist endast... (30)

Käesoleval juhul pole vahelejätt põhjendatud. Pealegi on saksakeelses tekstis kunstikavatsuslik kordus ja fraseologism.

Ka järgmistel juhtudel on vahelejätu tõttu mingi tunde- või mõttenüanss jäänud edasi andmata.

Zwei zurückkehrende Urlauber, voll bepackt, auf ihren Kisten sitzend, zählten kaum. Nur war es nicht einfach, Herrn Leutnant einen Sitz anzubieten. "Wenn Herr Leutnant zwei Minuten neben mir Platz nehmen wollen?" sagte der Fahrer. (85)

Kaks puhkuselt tagasituliijat, kes pakkidega koormatult oma kastide otsas istusid, tulid vaevalt arvesse. "Kui härra leitnant on nõus paariks minutiks minu kõrvale asuma?" ütles autojuht. (60)

Der gemeine Mann, das ist friderizianische Absicht, muss eine

Vorgesetzten unvergleichen mehr fürchten, als den Feind; sonst käme ja kein Sturmangriff zustande. (129)

Alamväelane peab oma ülemaid võrratult rohkem kartma kui vaenlast, muidu ei toimuks ju ühtegi rünnakut. (91)

Es dauerte oft sehr lange, bis man den Verbleib eines Mannes ermittelte, der "vorn" umhergeschleudert wurde. Das eben machte ja unser Gerichtswesen so schleppend. "Eben," sagte der Pionierleutnant. (81)

Sagedasti vältab kaua, kuni mehe asukoht, kes rindel ühest kohast teise on paisatud, kindlaks tehakse. "Just", ütles pioneerileitnant. (57)

Tundub, et need vahelejätnud on tingitud tähelepanematusesest ja puhuti ka kergema vastupanu teed minemisest. Tõlget tervikuna need siiski oluliselt ei kahjusta.

Tõlke analüüsi lõpuks tuleks puudutada aga ka suuremaid stiililisi üksusi kui kõne ja lausekujundid. Kõige tähtsam tegelane raamatus on autor. Lõppude lõpuks on iga teos autori jutustus. Autori häält kuuleme peaaegu igalt leheküljelt, kord valjemini, kord vaiksemalt. Vahel pöördub ta otse lugeja poole, puhuti aga varjab, maskeerib end.

Analüüsitava teosele on omane autori vahetu osavõtt sündmustest. Ükskõik, kellest ja millest ka jutt käib, ridade vahelt aimame ikka autorit, kuuleme tema arvamust, tunneme,

millistesse tegelastesse suhtub ta sümpaatiaga, millistest räägib põlgusega. Ohvitseride vastu, kes tsiviilelus on olnud sageli väikekodanlased, tunneb Zweig põlgust, paljastab nende alatust ja upsakust. Poolehoiduga suhtub kirjanik aga tegelastesse, kes sõjas, selles suurimas ebaõigluse ja alatuse pesas, suudavad säilitada oma inimliku näo.

Tegelaste väljajoonistamisel on tähtis koht kõnekarakteristikal. Zweigi tegelaste kõnekarakteristika, kas dialoogi või sisemonoloogi kujul, on ilmekas. Tegelaste keel on individualiseeritud, see on tüüpiline teatava sotsiaalse kihi esindajale. Vaatame, kui adekvaatselt on N. Andresen seda suutnud edasi anda mõningate peategelaste puhul. Kas Kroysing on jäänud samaks Kroysingiks, nagu ta esines originaalis, Niggl Nigglik?

Aloise Niggl.

"Sagen Sie mir, was ich Sie frage - nicht dienstlich und nicht militärisch, sondern ganz als Nachbar, nicht wahr, der zusammen mit einem andern in einen argen Handel geraten ist, als ein Tutzinger einem Weilheimer, der mit einem Nürnberger Streit hat - so, als sässen wir zu zweit in einer Jägerhütte oberhalb der Benediktenwand, und morgen früh käm ein ekelhafter Nürnberger, so ein Schweinskelr, ein fränkischer, und wollt was von uns." (137)

"Vastake mu küsimusele - mitte ametlikult ega sõjaväeliselt, vaid nagu naaber, eks ole, kes teisega koos on kimpu jäänud, nagu tutsinglane weilheimlasele, kellel käib võitlus nürnberglasega, - nagu istuksime kahekesi kütionnis kuskil Benediktuse järsakul, ja homme tuleks see vastik Nürnbergi siga, see neetud frank,

ja tahaks meilt midagi. (96)

Näeme, et tõlge on aadekvaaatne. Juba see väike katkend tutvustab kapten Niggli, näitab teda kui tüüpilist saksa väikekodanlast, kes ühelt poolt on sentimentaalne, teiselt poolt julm, kes omaenese kasu pärast on valmis igasuguseks alatuseks. Niggli vulgarismidega küllastunud keel iseloomustab tema haridust ja päritolu.

Eberhard Kroysing.

Flieger wird er werden. Warte nur, bis diese Schweinerei erst vorbei ist, bis Klarheit herrscht über das, was hier wird, bis dem Franzosen eine Eisenfaust die Nase plattgeschlagen hat, die er in den deutschen Bereich zu stecken wagt: dann schmeisst ein gewisser Jemand dies Pionierhandwerk hin und meldet sich zu den Fliegern. Im Dreck herumkriechen ist gut genug für die Süßmann und Bertin, Leute ohne Kampfinstinkt, ohne Wucht und Schlagarm, alte Leute. Er aber wird seich in den steinernen Lindwurm verwandeln mit Krallen, Schweif und feurigem Atem, der das Gezwerg in seinen Klüften auf stört, all die Niggl und Wichte.

(239)

Ta peab lendurikssaama. Oota, kuni see sigadus möödas on, kuni on selgunud, milliseks olukord kujuneb, kuni raudrusikas prantslastel nina laiaks on lõõnud, sest et nad selle Saksa valdkonda pistsid, siis viskab see keegi oma pioneeriameti nurka ja tahab lenduriks hakata. Foris ronida on küllalt hea Süßmannile ja Bertinile, võitlusvaistuta, lõõva käe hoota inimestele, vana-

dele. Kuid tema moondab end kiviseks lendmaoks, kellel on küüned, saba ja tuldpurskavad lõuad, kes kõik kääbused koopast välja peletab, kõik Nigglid ja Feichtid. (168)

Ka seda eestindust võib pidada kordaläinuks, sest tõlkest leiab lugeja kõike seda, mis on kujutatud originaalis^T ja õpib tundma läbi ja läbi sõjaväelast, militaristi, kes ootab saksa relvade võitu, on selles veendunud, kes peab end mõneti üliinimeseks.

Werner Bertin.

"Es wird doch über diesen Krieg soviel gelogen werden wie über kein anderes Schützenfest der Völker. Wer davonkommt, hat die Wahrheit zu sagen und einige von denen, die etwas zu sagen haben, werden davonkommen. Warum nicht Sie? Warum nicht ich? Warum nicht Kroysing? Ob Explosionsherd oder nicht, Süßmann, Sie haben schon genug mitgemacht, zweimal holt der Tod sich keinen." (182)

"Selle sõja kohta levitatakse ju nii palju valet, kui mitte ühegi muu rahvusvahelise jahi kohta. Kes sõjast eluga pääseb, sellel tuleb tött kõnelda, ja mõned neist, kellel midagi on ütelda, pääsevad siiski eluga. Miks mitte teie? Miks mitte mina? Miks mitte Kroysing? On siis lõhkemiine või ei, Süßmann, teie olete juba küllalt kaasa teinud, kaks korda surm ühte ja sama meest ei vii." (128)

See on raamatu peategelase kõne. Täiesti kirjakeelne, sisult lohutav, kuid sõjasse suhtumiselt idealistlik, pisut naiivne. Tõlkida on seda olnud kõige kergem, kuna problemaatilist selles tekstis midagi ei ole. Sõnad on enamasti neutraalsed. Selle teksti stiil langeb kokku autorikõne stiiliga.

Nagu näeme, peab tõlkija arvestama väga paljude komponentidega, et tõlge saaks originaaliga adekvaatne. Üht küsimust tuleb aga veel puudutada - see on tõlkija argoo. O. Samma seletab viimast nii: mõned tõlgid kipuvad tõlkesse sisse tooma liialt oma individuaalset keelepruuki. Kui nad mingit autorit tõlgivad, ähmastub autori eriilme ja hakkab domineerima tõlkija, mitte autori stiil.¹ Ühe sõnaga, tõlgil on välja kujunenud oma väljenduslaad, millest ta ei suuda enam loobuda, ükskõik, missugust autorit ja missugusest stiilist ta ka tõlgiks. Niisugune tõlkija on originaalile kõige ohtlikum. K. Tšukovski ütleb, et "tõlk nagu kataks autori näo endavalmistatud maskiga, püüdes lugejat uskuma panna, et autor näebki niisugune välja."² Tegelikult on sellisel juhul tegu aga autori jämeda moonutamisega. Asi on seda hullem, et autoril pole peaaegu kunagi võimalust enese kaitsmiseks.

Teiselt poolt on aga tõsiasi, et igas tõlkes on omajagu ka tõlkijat. Kuipalju N. Andresen on "Õppetund Verduni all" tõlkes, seda on raske öelda. See vajaks eri uurimust, paljude N. Andreseni tõlgete võrdlemist. Selle töö eesmärk oli aga teine. Tehtud analüüsi põhjal võib siiski kinnitada, et Zweig on jäänud Zweigiks.

¹ O. Samma. Üht-teist tõlkimisest ja tõlkijatest. KK, 1962, lk. 389.

² К. Чуковский. Введение к переводу. стр. 19.

K O K K U V Ö T E

A. Zweigi romaan "Õppetund Verduni all" seab tõlkija ette mitmesuguseid probleeme. Grammatika osas äratas tähelepanu saksa ja eesti keele aegade vastavus. Formaalselt on ju eesti ja saksa keele olevikus ja minevikus ühed ja samad liht- ning liitajad. Tõlkimisel tuleb arvestada aga konteksti ja eesti keele ladusust. Nii on saksa preesens, olenevalt vajadusest, tõlgitud kord eesti preesensi, kord imperfekti, kord perfektiga. Saksa imperfekt - imperfekti ja pluskvamperfektiga. Kahe keele liitaegade tarvitamises on aga veel suuremad erinevused. Saksa keel kasutab liitaegu sagedamini. Seetõttu tõlgitakse saksa perfekt, imperfekti kõrval sageli imperfektiga, saksa pluskvamperfekti aga enamasti imperfekti, vahel isegi preesensiga.

Saksa konjunktiivil täpne vaste eesti keeles puudub. Analüüs näitas siiski, et konjunktiiv on hästi tõlgitav, kui kasutada selleks mitmeid eesti kõneviise.

Ka saksa asesõnade süsteem erineb mitmeti eesti keele asesõnade süsteemist. Töös on vaadeldud eriti isikulise asesõna naissoo vormi 'sie' tõlkimist. Selgus, et tõlkes on otstarbekohane originaali asesõna asendada sageli nimisõnaga,

mille kohta asesõna käib. Ja seda mitte ainult isikuliste, vaid ka näitavate asesõnade puhul.

Verbi osas võib man-konstruktsioonide eestindamise kohta ütelda, et peale tavalise umbisikulises tegumoes verbiga tõlkimise, võib seda konstruktsiooni ka isikulise tegumoe kolmanda pöörde, mõnikord aga ka teiste pöörete abil edasi anda.

Funktsionaal-stilistiliselt diferentseerumata sõnavara tõlke analüüsimisel võib nentida: tavaline on, et saksa liitsõna tõlgitakse eesti keelde sõnaühendiga, kas siis ainult nimisõnalise või omadus- ja nimisõnast koosneva sõnaühendiga. Kõige õnnestunumad on need juhud, kui saksa liitsõna või sõnaühend annab tõlkida eesti liitsõnaga. Seda tuleb küll suhteliselt harva ette, kuid niisugune tõlge on kõige kompaktsem. Selles grupis esineb N. Andresenil ka üksikuid vigu ja vahelejätte. Neist õigustatult on puhuti tõlkimata jäetud põhisõna ees asuv elukutset ja sõjaväelist auastet tähistav lisand.

Funktsionaal-stilistiliselt diferentseerunud sõnavarast on lähemalt puudutatud kõigepealt oskussõnu ja reaale. Vaadeldud on peamiselt sõjaväelise terminoloogia, mitmesuguste pärisnimede, üldnimede ja mundriosade nimetuste tõlkimist. Üldiselt on N. Andresen selle grupi sõnadele leidnud adekvaatsed vasted.

Võõrsõnade puhul on probleem selles, kas võõrsõna tõlkida võõrsõna või oma sõnaga. Andresen on enamasti kasutanud teist võimalust, mis on ilukirjanduse puhul ka soovitatav.

Originaali dialektismid on jäänud Andresenil edasi andmata. Et tõlketeooria seda otseselt ei nõua, siis veaga siin tegemist ei ole.

Žargooni- ja argooväljendite ning vulgarismide gruppi kuuluvate sõnade jämedusastmestikku ning ekspressiivsust on tõlkija hästi mõistnud ning edasi andnud.

Kõnekujunditest on vaatluse alla võetud vaid Zweigile kõige iseloomulikumate võrdluste ja metafooride tõlkimine. Üldjuhul on Andresen need tõlkeski säilitanud.

Fraseoloogilisi ühendeid on N. Andresen tõlkinud paindlikult ja sageli vägagi leidlikult, ainult ümberütlevad tõlked on tal käesoleva töö autori arvates mõnikord ebaõnnestunud.

Ent siiski võib kinnitada, et vigade ja vaieldavate leksi-kaalsete vastete arv pole N. Andreseni tõlkes kusagil nii suur, et viiks alla tõlke kvaliteedi. Üksiksõnade tõlkimisel tehtud vead, kui jämedad need ka on, ei moonuta oluliselt originaali, kui on edasi antud kõige tähtsam - teose eripära.

Lausestuse alal on Andresen mitmesugused kordused hästi edasi andnud. Säilitatud on ka A. Zweigi pikad liitlauseid, kahjuks küll kohati eesti keele ladusa ütleamise arvel. Tuleb ette ka pea- ja kõrvallause ebaõiget ühendamist. Rohkete õnnestumiste kõrval jäävad need vead aga peaaegu märkamatuks üksiknähtusteks.

Originaali tegelaste kõne omapära edasiandmine on Andresenil lausa meisterlik.

Eelnevale analüüsile toetudes võib öelda, et N. Andreseni tõlge ütleb eestlasest lugejale peaaegu täielikult sedasama,

mida originaal ütleb sakslasele, eestlasest tõlke lugeja tunneb sedasama, mida originaali lugeja. Ka autori käekiri on säilinud. Üksikud puudused ja vaieldavused hajuva aga ridade vahele, nõnda et kokkuvõttes võib N. Andreseni tõlget A. Zweigi romaanist "Öppetund Verduni all" lugeda kordaläinuks.

АНАЛИЗ ПЕРЕВОДА НА ЭСТОНСКИЙ ЯЗЫК
"ВОСПИТАНИЕ ПОД ВЕРДЕНОМ" А. ЦВЕЙГА

Р Е З Ю М Е

Как должен выглядеть анализ переводческого романа? Ответить на этот вопрос не так легко. Критические статьи, напечатанные в журналах, являются часто пересказами произведения, и только в конце статьи отмечается, что несмотря на некоторые ошибки можно читать перевод хорошим. Но по такой схеме нельзя же писать дипломную работу.

Чтобы оценить перевод в целом, надо обратить внимание на **всесторонние** элементы произведения.

Вначале просмотрел грамматические вопросы, как в данном переводе передаются на эстонский язык немецкие наклонения и времена. Выяснилось, что хотя наклонения и времена эстонского и немецкого языков формально совпадают, надо их **переводить** довольно часто неэквивалентно. Например, немецкое прошедшее время (*imperfekt*) эстонским настоящим временем (*preesens*), и наоборот.

Больше всего обратил внимание на лексические вопросы перевода. По Э. Ризель разделил словарный состав языка на две группы: 1) функционально-стилистическая недифференцированная лексика и 2) функционально-стилистическая дифференцированная лексика.

К первой группе принадлежат общеупотребляемые, общеизвестные слова. В связи с этим особых трудностей в переводе их не возникает, обыкновенно им можно найти соответствующие слова в языке перевода.

Из проблем, связанных с словами принадлежавшими к другой группе, я подробнее изучал следующие:

I. Военная терминология и специфические реалии. -

Обыкновенно им было возможно найти точные эквиваленты, только в единичных случаях надо было транслитерировать или передать описательно.

2. Международные и иностранные слова и фразы. - Иностранные фразы, уже в подлиннике на французском или на латинском языках, были полностью транслитерированы. В остальных случаях обыкновенно немецкие иностранные слова переведены соответствующими эстонскими словами.

3. Диалектизмы, вульгаризмы. - Переводчик Н. Андресен не передавал диалектизмы в эстонском тексте. Вместо их употребляет выражения письменного языка. Зато вульгаризмы хорошо переданы. Андресен отлично понимал их грубый оттенок и сохранил это и для эстонского читателя.

4. Стилистические фигуры - метафоры и сравнения. - Особенно эти две типичны для А. Цвейга. Большинство их сумел Н. Андресен сохранить и в переводе.

5. Фразеологические обороты. - Эти устойчивые словосочетания, обогаща^{щие} язык автора, выражают национальный колорит итд. В переводе образность фразеологических оборотов надо сохранить. Для этого существует шесть основных способов перевода:

а) перевод при помощи эквивалента;

б) перевод при помощи аналогии;

в) контекстуальный перевод т.е. на эстонском языке смысл фразеологизма несколько иной чем на немецком языке, но в контексте фразеологический оборот все-таки передает художественное намерение автора;

г) преобразующий перевод т.е. на эстонском языке получается не фразеологизм, а ^{нечто} похожее на какой-нибудь фразеологический оборот выражения;

д) дословный перевод;

е) описательный перевод.

Н. Андресен употреблял всех указанных вариантов.

Наконец, под наблюдение были взяты синтаксические вопросы перевода, как передавал Н. Андресен длинные сложные предложения А. Цвейга. Надо сказать, что синтаксические

особенности подлинника в переводе адекватно переданы. Сохранены и длинные предложения и ритм, и в то же время текст на эстонском языке складный, отвечающий всем правилам эстонского синтаксиса.

Цель анализа перевода доказать адекватен ли перевод подлиннику или нет, переданы ли в переводе на хорошем языке смысл, стиль и эмоциональность подлинника. Сделанный анализ показал, что перевод Н. Андресена адекватен подлиннику.

K a s u t a t u d k i r j a n d u s .

Annist, A. Süstemaatilise tõlkekultuuri poole. - "Keel ja Kirjandus", 1962, nr. 11.

Арго А. Факты и выводы. - Мастерство перевода. Ред. колл. П. Г. Антокольский. Москва, "Советский писатель", 1959.

Der Grosse Duden. Leipzig, VEB Bibliographisches Institut, 1959.

Eesti keele grammatika. Morfoloogia. Arv- ja asesõna. 2. vihik. Koostanud A. Kask ja P. Palmeos. Tartu, Tartu Riiklik Ülikool, 1965.

Федин К. О писательском труде. Москва, 1955.

Федоров А. В. Введение в теорию перевода. 2 изд. Москва, Издательство литературы на иностранных языках, 1958.

Гаврук Ю. Три направления русского поэтического перевода. - Мастерство перевода. Ред. колл. А. Гатов. Москва, "Советский писатель", 1964.

Ганиев В. Образность как элемент точности. - Мастерство перевода. Ред. колл. А. Гатов. Москва, "Советский писатель", 1964.

Gorki, M. Kirjandusest. Tallinn, ERK, 1948.

Haberman, A. Liiv, V jt. Deutsche Redewendungen. Tartu, Staatliche Universität zu Tartu, 1967.

Jõgi, O. Kongressijärgseid sõnasõlmitusi. - "Looming", 1966, nr. 4.

Kann, K. Saksa keele õpik Eesti NSV kõrgematele koolidele. II Grammatika. Tallinn, ERK, 1961.

Кацер О. Кунин А. Перевод причастий с русского языка на английский. - Тетради переводчика. Под ред. А. С. Бархударова. Москва, Издательство Института международных отношений, 1963.

Кашкин И. Критики есть и нет критики. - Мастерство перевода. Глав. ред. К. И. Чуновский. Москва, "Советский писатель", 1965.

Кашкин И. Текущие дела. (Заметки о стиле переводческой работы.) - Мастерство перевода. Ред. колл. П. Г. Антокольский. Москва, "Советский писатель", 1959.

Keem, H. "Maa ja rahva" keele rahvalikkus. - "Keel ja Kirjandus", 1963, nr. 3 ja 4.

Kiindok, A. Mõningaid märkmeid E. Vilde teoste keelest. - "Keel ja Kirjandus", 1958, nr. 2 ja 3.

Kindlam, E. Et sool tuimaks ei läheks. - "Keel ja Kirjandus", 1966, nr. 2.

Кундзич О. Перевод и литературный язык. - Мастерство перевода. Ред. колл. П. Г. Антокольский. Москва, "Советский писатель", 1959.

Курелла А. Теория и практика перевода. - Мастерство перевода. Ред. колл. П. Г. Антокольский. Москва, "Советский писатель", 1959.

Kurtna, A. A. H. Tammsaare "Tõde ja õigus" I vene keeles. - "Keel ja Kirjandus", 1963, nr. 10.

Kääri, K. Kirjaniku oma päle. - Kirjanduse radadelt. Tallinn, ERK, 1960.

Lehtsalu, U. Hemingway stiil eesti keeles. - "Keel ja Kirjandus", 1965, nr. 6.

Lehtsalu, U. Inglise fraseoloogia tõlkimisest. - "Keel ja Kirjandus", 1963, nr. 9.

Lehtsalu, U. Steinbecki kõnekujuandid eesti keeles. - "Keel ja Kirjandus", 1966, nr. 4.

Lepik, H. "Väike Illimar " jõudis Soome. - "Keel ja Kirjandus", 1968, nr. 1.

Lesthal, R. Saksa- eesti sõnaraamat koolidele. Tallinn, "eesti Raamat", 1965.

Любимов Н. Перевод - искусство. - Мастерство перевода. Ред. колл. А. Гатов. Москва, "Советский писатель", 1964.

Marksistlik-leninliku esteetika alused. Tallinn, ERK, 1961.

Meyers kleines Lexikon. In drei Bänden. Leipzig, VEB bibliographisches Institut, 1967 - 1968.

Mihkla, K. Sõnaühendid kaasaja eesti keeles. - Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused VIII. Eesti keele süntaksi küsimusi. Tallinn, ERK, 1963.

Молочковский Ю. Сходные признаки роста. - Мастерство перевода. Ред. колл. А. Гатов. Москва, "Советский писатель", 1964.

Muuk, E. Tuksam, G. Väike saksa-eesti sõnaraamat. 2 täiendatud tr. Tartu, Tartu Eesti Kirjastus, 1942.

Neithal, M. Kirjaniku individuaalsest stiilist. - "Looming", 1964, nr. 2.

Огнев В. Проблема взаимоперевода. - Мастерство перевода. Глав. ред. К. И. Чуковский. Москва, "Советский писатель", 1965.

Озеров Л. Второе рождение. - Мастерство перевода. Ред. колл. П. Г. Антокольский. Москва, "Советский писатель", 1959.

Peegel, J. Jooni Juhan Smuuli ilukirjanduslikust keelepruugist. - Kirjanduse radadelt. Tallinn, ERK, 1961.

Peegel, J. Mõtteid ja märkmeid ilukirjanduse keelest. - Kirjanduse radadelt. Tallinn, ERK, 1960.

Põks, U. "Jäine raamat" ja "Antarctica ahoy!" - "Keel ja Kirjandus", 1965, nr. 4.

Riesel, E. Stilistik der deutschen Sprache. Moskau, Verlag für Fremdsprachige Literatur, 1959.

Riesel, E. Studium zu Sprache und Stil von Schillers "Kabale und Liebe". Moskau, Verlag für fremdsprachige Literatur, 1957.

Samma, O. Üht-teist tõlkimisest ja tõlkijatest. - "Keel ja Kirjandus", 1962, nr. 7.

Semjonova, O. "Jevgeni Onegin" Beti Alveri tõlkes. - "Keel ja Kirjandus", 1966, nr. 11.

Sepamaa, H. Pilk ilukirjanduse tõlkimise küsimustesse. - "Keel ja Kirjandus", 1967, nr. 2.

Siirak, E. Ilukirjandusliku keele sõnastusstiili küsimused jälle päevakorda. - "Keel ja Kirjandus", 1962, nr. 1.

Siirak, E. Marie Underi luule tõlkimisest. - "Keel ja Kirjandus", 1968, nr. 3.

Станевич В. Некоторые вопросы перевода прозы. - Мастерство перевода. Ред. колл. П. Г. Антокольский. Москва, "Советский писатель", 1959.

Sööt, B. Kirjandusteooria lühikursus. 2. väljaanne. Tallinn, "Valgus", 1966.

Швейцер А. К вопросу об анализе грамматических явлений при переводе. - Тетради переводчика. Под ред. Л. С. Бархударова. Москва, Издательство института международных отношений, 1963.

Шуман М. Слова переводимые и слова непереводимые. - Мастерство перевода. Ред. колл. А. Гатов. Москва, "Советский писатель", 1964.

Zweig, A. Erziehung vor Verdun. Aufbau-Verlag Berlin, 1955.

Zweig, A. Õppetund Verduni all. Tallinn, "Eesti Raamat", 1965.

Цвиллинг М. Использование немецких относительных прилагательных при переводе с русского. - Тетради переводчика. Под ред. Л. С. Бархударова. Москва, Издательство института международных отношений, 1963.

Чуковский К. Высокое искусство. Москва, "Искусство", 1964.

Valgma, J. Eesti keele fraseoloogist. - "Nõukogude Kool", 1955, nr. 3. Võõrsõnade leksikon. Tallinn, ERK, 1961.

K ä s i k i r j a l i s e d m a t e r j a l i d .

Rajamets, S. Fraseologismide kasutamine A. Tolstoi romaani "Peeter Esimene" eestikeelses tõlkes. Diplomitöö. Tartu, 1965. (Käsikiri Tartu Riikliku Ülikooli eesti keele kateedris).

L ü h e n d i d .

ERK - Eesti Riiklik Kirjastus .

KK - ajakiri "Keel ja Kirjandus".

KR - koguteos "Kirjanduse radadelt".

M II - *Maameesembo neyuboga*

S I S U K O R D

Eessõna	2
Sissejuhatus	4
I. T ö l k i m i s e s e i s u k o h a l t h u v i - p a k k u v a i d g r a m m a t i l i s i n ä h t u s i	14
Verb	15
Asesõna	26
II. T ö l k i m i s e s e i s u k o h a l t h u v i - p a k k u v a i d n ä h t u s i s õ n a - v a r a j a f r a s e o l o o g i a a l a l t	31
A. Funktsionaal-stilistiliselt diferentseerumata sõnavara	33
B. Funktsionaal-stilistiliselt diferentseerunud sõnavara	47
Oskussõnad ning reaaliid	50
Vöörsõnad	65
Dialektismid	73
Žargooni- ja argooväljendid ning vulga- rismid	78
Kõnekujundid	85
Fraseoloogilised ühendid	100
III. T ö l k i m i s e s e i s u k o h a l t h u v i - p a k k u v a i d n ä h t u s i l a u s e	

k u j u n d a m i s e a l a l t	119
Kokkuvõte	137
Resümee(vene keeles)	141
Kasutatud kirjandus	144
Käsitkirjalised materjalid	148
Lühendid	149